

Werken. Deel 19. Karakters en silhouetten

August Snieders

bron

August Snieders, *Werken. Deel 19. Karakters en silhouetten*. Maatschappij 'Voor God en 't Volk', Antwerpen 1926

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/snie001kara02_01/colofon.php

Let op: werken die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn.

Karakters en silhouetten.

I. Vijftig jaren geleden.

(Voordracht in de Koninklijke Vlaamsche Academie.)

Spreek ons van het verledene - dit zegde mij nog niet lang geleden een onzer achtbare collegas. 'Spreek ons van het verledene!' - en ofschoon ik huiverig ben eene dergelijke stof te behandelen, wil ik het wagen, u de toelating vragende, om de Akademische redevoering door eene meer vertrouwelijke *causerie* te vervangen.

Werd het trouwens niet schier een gebruik - een wierookwalm uit ons gemoed opstijgend - onze plechtige zittingen toe te wijden aan hen, die ons in den grooten kamp zijn voorgegaan? Hoogleeraar Willems sprak van vader David en van Jan-Frans Willems; dichter Emmanuël Hiel verheerlijkte Maerlant; jonkheer de Pauw bracht ons in verkeer met eene trits beroemdheden uit vroeger eeuwen; Dr. Claeys deed ons leven met onzen grooten Vondel.

Ik, ik wil op mijne beurt u eene groep mannen, van jonger dagteekening, voorstellen, wier namen in de geschiedenis onzer letterkunde glansrijk geschreven staan; wier werken gij kent, maar niet altijd de eigenaardigheid huns karakters. Dit laatste werd weleens onwaardig vervalscht en zou ook verloren gaan, indien een tijdgenoot het niet te boek stelde. Laat ons dus spreken van *onze* familie en - op vertrouwelijken toon.

* * *

Het was in 1844, weldra een halve eeuw geleden, dat ik, in een oude Kempische diligencie verborgen, letterlijk weggestopt, naar Antwerpen trok, naar de stad der dichters.

Het zoo lang gedroomde paradijs lag weldra voor mij open. Ik zag zijn hoogen toren, dat gebeitelde dichtstuk; ik hoorde zijn juichend klokkenspel; ik bevond mij in zijne straten met eene woelige menigte: te midden van menschen die gejaagd voortijlden, elkander kruisten zonder groeten; ik zag de duizelingwekkende bedrijvigheid, die mij aan den laatsten oordeelsdag denken deed, en waarin ik, nederige nieuwsgierige, weldra verloren liep - of liever, ik liep met gansch dat hartstochtelijk publiek mee, dikwijls zonder te weten waarom ik liep.

Wat ik het allereerst in die groote woeling zocht, waren kunstenaars en dichters. Van lieverlede leerde ik ze kennen. Ik leefde met hen mijn gansch leven en zag hen den roem des lands, door hunnen roem vereeuwigen. Ik kende al onze dichters, allen kinderen der volksklas, die zich tot taak stelden, den alouden Vlaamschen geest op te beuren en te verkloeken, in afwachting der dagen, die dertig jaar later zouden aanbreken - dan, wanneer Antwerpen wereldstad worden zou.

Ik zie ze nog altijd vóór mij, die schaar van mannen, het gouden tijdvak onzer letterkunde vormende! Gegroet,

herinneringen aan die dagen, de beste mijns levens - 't moge dan waar zijn, hoe verder de horizon wegschuift, de scherpe kanten van het landschap ook vermilderen, en het verledene ons altijd betooverender voorkomt dan het tegenwoordige!

* * *

Ziet ge daar dien man de poort verlaten, boven welke, in bronzen letters, het woord *Museum* te lezen staat? Het is Hendrik Conscience: een tamelijk zwaar gebouwd man, van middelmatige gestalte en ietwat gebogen. Zijn aangezicht is bruinachtig en eenigszins vol. In dat wezen tintelen twee kleine en hoogst verstandelijke oogen. De neus is recht, de neusvleugels zijn scherp geteekend en sterk beweeglijk. Hij draagt enkel een kleinen knevel en strijkt de haarlokken achter de ooren weg.

Het gegraveerd portret van Franck, en het borstbeeldje, van Van Arendonck zijn treffend van gelijkenis.

In kleeding maakt de man geene aanspraak op het woord elegant. De zwarte jas en de hooge zijden hoed, dien hij eenigszins achter op het hoofd zet, kenmerken hem. Een galakleed hangt aan zijn lijf als aan eenen kapstok. Toch is hij met zorg, met eene zekere netheid, doch zonder fatterigheid, gekleed. Gelijk men hem nu ziet: met den hoogen hoed, den openhangenden jas, zoo dat men de gouden horlogieketting blinken ziet, den gelen rotting met witten knop, ridderlintjes in het knopsgat - de dagen van ontbering en miskenning zijn achter den rug! heeft hij een goed, een deftig voorkomen.

Conscience is een eenvoudig burgersman, met iets verlegen in houding en taal, in tegenwoordigheid van den voornamen vreemdeling, en vooral bij vrouwen van aanzien. Het leven der salons kent hij niet: hij heeft er een heiligen afschrik van, die zijn gansch leven hem is bijgebleven. Eigen is hem integendeel de vriendenkring in de

oude burgerlijke taveerne, waar alle weerhouding en verlegenheid hem verlaat en hij, de lange pijp rookend, redetwist of driftig kaartspeelt.

Het verwondere u niet als ik zeg, dat die volksjongen eene groote dosis aangeboren kieschheid bezit, die ruimschoots in de plaats treedt van het gemis van wat men eene verfijnde opvoeding noemt, en met deze is hij zóó ruim bedeed dat ik het vast betwijfel, of hij wel in staat is iemand te krenken of te beledigen.

De man is Antwerpenaar in den vollen zin des woords, kan bewonderenswaardig *truten*, zooals wij het in Antwerpen zeggen, lacht hartelijk, niet uitspattend, spot geestig zonder te kwetsen, en weet, in de volksbuurt, blijkbaar als uitspanning, met de kleinste en nietigste aardigheden tot op de verstandelijke hoogte zijner omgeving af te dalen. Vandaar dat hij, in zijnen omgang, zoo geliefd wordt door het volk, door de burgerij, en hij zijne geestige opmerkingsgave zoo ruimschoots weet te verrijken.

In letterkundige kringen spreekt hij gaarne, en met heilige overtuiging, van de Vlaamsche Beweging, haar ontstaan, hare pijnlijke teleurstellingen, de hatelijke miskennis harer inzichten, hare toekomst. Elke stap dien de beweging voorwaarts doet - en men is met zoo weinig tevreden, omdat men zich nog zoo zwak meent - maakt hem gelukkig, ik zou schier zeggen kinderlijk gelukkig. In woorden, als de opgewondenheid hem aangrijpt is hij stout; in daden doorgaans uiterst voorzichtig. Dit gaat, zegt men, hand aan hand met zijne blooheid; doch het ontzag voor alles wat hij hooger in rang acht, is bij hem uitermate ontwikkeld, misschien deels ten gevolge zijner nederige afkomst, en de bittere moeilijkheden, waarmee hij te worstelen had.

Die, laat mij zeggen, diplomatische zwakheid tegenover personen van invloed, is hem altijd bijgebleven; doch ik voeg er bij, Conscience was veel aan hooger ver-

schuldigd en zijne daden werden dan ook door de dankbaarheid overheerscht. Waar is het altijd, dat de strijdgeest minder in hem opvlamde, naar gelang hij in het leven vorderde. Zoo vreesde hij nog in zijne laatste dagen - en hij bekende mij dit eens openhartig - die personen, welke den aanvang zijner loopbaan, uit politieken haat, vergalden.

Zijn vertrek naar het stille Kortrijk, dan wanneer in Antwerpen de strijd een reuzenstrijd werd, maakte hem voor immer vreemd aan de onmiddellijke worsteling, en hij bekende dat deze te hevig voor zijn gemoed was geworden. 't Was in den winter dat hij dit, in beeldrijke taal, zegde: 'Te Antwerpen werpt men niet met sneeuwballen, maar met ijskegels.' Doch ook, dank zij die terughouding, schonk hij den lande eenen schat van lettervruchten!

Neen, Conscience was geen rusteloos strijder, gelijk vader Vondel was. Indien hij dit wilde zijn, had hij in den aanvang zijner loopbaan geleerd, dat de vijand op verraderlijke wijze de speer kon drillen en vergiftigde pijlen afschieten; dat het harnas der onverschilligheid nooit zóó stevig is of het heeft zijn zwakken kant. Vooral het persoonlijke in den strijd walgde hem. Dit wisten zijne vijanden en daarom heeft men hem zoo vaak vernederd, vervolgd, gelasterd, vertrapt. Zijne benijders bezigden tegen hem de laagste letterkapoenen, die hem de eerloosste pamphletten naar het hoofd slingerden. Gelukkig, tot eer der letterkunde in het algemeen, zijn hunne namen sinds lang begraven en vergeten!

Omringd door eene schaar mannen - die echter verdeeld werd - en eene groep jongeren, die de aanvallen vergoedden door eene onbepaalde vereering, was Conscience, in mijnen jongelingstijd, het glansrijke middenpunt der literarische beweging. Dit monopolium van vereering, dat aan het *l'état c'est moi* deed denken, stookte de afgunst der vijanden nog meer op, werkte zeer ongunstig op het

karakter van den held en maakte het ten slotte totaal week voor de critiek.

Groote belezenheid, taal- en geschiedkundige wetenschap liet Conscience niet blijken. Hij las niet, zoo zegde hij, om geene inbreuk te maken op zijne eigenaardigheid. Wij deelen nu juist in dit stelsel niet; doch hoe het zij, de dichter was zeer ervaren in natuurkunde, redetwistte vlug en behendig over zeer uiteenloopende vraagpunten.

Dan, vooral in heftige tegenspraak, werd hij opgewonden; zijn aangezicht kreeg een hoogroode kleur, zijne vlugge oogen tintelden en schenen nog kleiner te worden, en met eene driftige beweging wierp hij de lange haarklis terug die, uit haar gelid vallend, voor zijne oogen hangen kwam.

Dezelfde opgewondenheid deed zich voor als hij met inspanning werkte. Strak was zijn scherp oog op het papier gevestigd, als zag hij uit de zwarte pennetrekken de kleurrijke personages zijner verbeelding oprijzen, leven en handelen. Gedachten en pen bleven blijkbaar in eene magnetische betrekking. De korte en mollige hand bracht een klein, mager schrift voort, dat nooit hortend en stootend was. Het was integendeel vloeiend, fijn, schier vrouwelijk, gelijk de gevoelens die uit zijn gemoed stroomden.

Bezield en bezielend redenaar was hij. Hij las bewonderenswaardig schoon. De klank zijner stem was aangenaam, liep welluidend en juist de toonladder op en af, schilderde plastisch en gaf waarheidvol de gevoelens van het hart weer, sleepte de toehoorders meê, neen, betooverde deze; doch vooral de jongeren waren de uitvoerders zijner denkbeelden.

Wat al heerlijke oogenblikken met hem doorgebracht, als hij 's avonds, in breeden kring gezeten, zijne lotgevallen tijdens de omwenteling van 1830 vertelde - hij, die zoo geestig wist te vertellen en zoo pittig de belachelijke zijde, van welk onderwerp dan ook, deed uitkomen!

Maar eensklaps zaten er, zooals hij zegde, ‘zwarte beesten in zijn hoofd’. Dan, dan moest hij naar de vrije ruimte; dan toog hij, met eenige vrienden, het wijde, wijde heivlak in. Men dwaalde zonder bestemming, onverschillig aan welken haard men zich neerzette. Overal ontmoette men gulle vrienden; overal ontlook de vrije natuur met haar gouden hart, de zon; met haar loof en bloemen, met al hare kleurschakeringen beneden, met haar glinsterenden sterrenhemel boven!

De natuur hertemperde andermaal het dichtelijke gemoed, dat in de verstoffelijkte stad nooit wezenlijk wortel schoot. De beuk tiert niet in kunstmatigen grond; hem past de ruwe en oorspronkelijke bodem, de frissche adem der winden, de ruime horizons.

Dikwijls van plaats veranderen was voor Conscience eene behoefte. De zee trok hem aan, gelijk de heide en de bergen. Er was iets bohemerachtigs in zijn gemoed, iets van het: ‘Wat bruit mij de wereld!’ Hij had zijne eigen wereld en uit deze wilde hij niet geschud worden.

Dichter was hij, geen strijder, zegden wij, die op elk oogenblik met speer of ‘goedendag’ gereed staat, om den vijand boud en stout af te wachten.

Doch zóó was Johan-Alfried de Laet, over wien ik hier spreek, omdat zijn naam onafscheidbaar met dien van onzen romancier verbonden is.

* * *

Ik leerde de Laet op eene vrij eigenaardige wijze kennen. Zal de achtbare vergadering het mij niet euvel duiden, indien ik in mijne *causerie* het intieme eenigszins tot in het uiterste drijve? Dit kleine puntje voltooit zoo voortreffelijk mijne silhouet!

Conscience had uit zijn vrijgezel- of kampleven eene zekere neiging behouden voor de kunst van Vatel - ofschoon niemand minder om goeden sier gaf dan hij. Op

eenen zondagavond deed hij aan een drietal vrienden - ik was een dezer drie - het voorstel eenen *ragoût* te maken, om den besten kok te doen paf staan. De toebereidsels hadden plaats in zijne studeerkamer, waar eene lange tafel op schragen rustend en eene lange kookkachel stond. Onze dichter peperde, zoutte, en weldra siste het stoofsel op het vuur. De lekkere geur der spijze, of het gerucht dat wij maakten, had de aandacht van den naasten gebuur opgewekt; de deur werd geopend en een flink gebouwd en rijzig man, in een groenen kamerrok gekleed, trad binnen. Wij stonden op; Conscience stelde ons voor en zegde vroolijk: ‘En dat is nu mijn vriend Jan, in zijne “kervelsoep” gedraaid.’

Een gulle lach onthaalde wederzijds die woorden.

Zoo leerde ik hem kennen, die, door al de stormen des levens heen, straks eene halve eeuw, mijn vriend gebleven is; hem, dien ik immer hoogschatte om zijn rond en loyaal gemoed, zijne uitgebreide kennis, zijne groote belezenheid, zijne veeltallige opoffering ter opbeuring van het Vlaamsche volk; dien ik hooger schatte naar gelang de partijdriften hem vervolgden, tegenover welke hij immer een staalvast karakter stelde.

Hij was een man van vóór in de dertig, en als ik mij niet bedrieg, destijds titulair hoogleeraar bij de Hoogeschool van Gent. Gij kent allen zijn flink uiterlijk, zijne krachtvolle gestalte. Geeft aan zijnen baard de donkerblonde kleur terug; doet hem het hoofd wat rechter dragen dan nu; wakkert de vuurvonk wat aan in zijn kalmen en beraden oogslag, en gij zult u den kloeken man van vóór ongeveer vijftig jaren zeer goed voorstellen.

In zijn grijsblauw oog lag duidelijk bewustheid van eigenwaarde; zijn spraaktoon was vol, zonder zwaar te zijn: 't was integendeel een aangenaam medium. Geheel zijn wezen droeg den stempel van vierkante krachtdadigheid, van onverzetbaren wil, van onwankelbare vastheid in

een denkbeeld dat hij noodwendig en rechtmatig dacht, 't geen hem wel eens als stijfhoofdig deed voorkomen. Hij zegde duidelijk wat hij zeggen wilde, en ging niet achteruit om dikwijls 'stout' te zeggen. Hierdoor heeft het rondom hem meer dan eens gestormd, doch in al die stormen stond hij immer pal.

In den vollen zin des woords was hij een strijder; hij toonde dit in de journalistiek, in de parlementaire debatten, tot zelfs in het tweegevecht. Dat karakter, getemperd door welwillendheid, is nog het zijne in zijne hooge jaren. 't Is misschien om die reden dat in onzen karakterloozen, in onzen 'strooiwissentijd' veel hem niet gelukte.

Van beroep was hij heelmester - hetgeen den ondeugenden Door Van Rijswijk, in den nacht na zijn huwelijk, het woord *heel*, op zijne deur, in *half* deed veranderen: zoodat de eerste voorbijgangers daar niet meer *heelmester*, maar wel *halfmester* te lezen vonden.

Later trad hij in administratieve of wetenschappelijke betrekkingen, in de journalistiek, die hem de deur tot de Wetgevende Kamer opende. Zijne studiën waren classiek: taal, vorm en stijl deden dit ruimschoots blijken. De stijl is kernachtig, doch was, vijftig jaren geleden, te hoogdravend voor het pas ontwakende volk, dat nog geene vruchten genoeg genoten had van de school onder koning Willem, en de Hollandsche vormen bleef verwerpen.

In degelijke taalgeleerdheid was hij een onmiskkenbaar contrast met Conscience; doch in de pen had hij dezès vloeibaarheid, dezès milderigheid niet. Dichter is hij, rijk en warm in verbeeldingskracht, meester in den versbouw, en na vijftig jaren pronken zijne gedichten nog frisch en fleurig in onze bloemlezingen, den jongeren ten voorbeeld.

* * *

Ziehier eene andere figuur: het is Jan Theodoor Van

Rijswijk; ‘den Door’ zegden wij destijds en zóó noemt het volk hem nog.

Hij was lang van gestalte en graatmager, ging in zijnen bloeitijd kaarsrecht, en droeg het hoofd lustig opgeheven. Het oog was schelmsch tintelend en waarde gedurig rond als om eenen vriend, eenen kameraad te ontmoeten, die met hem, in vroolijke stemming, het lieve leven wilde genieten. Dit deed aan het jonge veulen denken dat, den kop opgeheven, de frissche lucht insnuivend, door de groene en met bloemen bestoppelde weide rent.

Geheel zijne tronie, fijn gesneden, had eene pittige, vinnige en aantrekkelijke uitdrukking. Zijn voorhoofd was tamelijk hoog gewelfd, de neus recht en aan de punt ondeugend opgewipt. De kaken waren glad geschoren, doch kenmerkend de lichtbruine en vlokkerige sikkebaard, en de lange pruikachtige haren, die, natuurlijk lokkend, op den kraag van zijn kleed vielen.

De hooge hoed - verwonderlijk, ik kan hem mij niet meer voorstellen met eenen hoed, die van nieuweid blonk - hing schier achter op zijn hoofd, zoo achteloos als aan eenen nagel. De tippen van zijnen halsdas staken rechts en links uit, en verhoogden het levendige, het pittige van het geheel. Keurig in kleeding was hij niet. In den winter droeg hij een donkerkleurigen, blauwen mantel, een ‘almaviva’ wiens rechterslip hij gewoonlijk over den linkerschouder sloeg, Boven die ‘drapeering’ bewoog zich het geestige hoofd recht schilderachtig; maar beneden liet zij een paar zeer prozaïsche, magere beenen zien.

Verswyfelt graveerde een zeer gelijkend portret van den dichter; Leonard de Cuyper boetseerde hem treffend.

De tongval van den ‘Door’ was sterk Antwerpsch; de spraak niet vlottend, soms zelfs hottend en stootend, zoodat de toehoorder gedurig in spanning verkeerde, afwachtende wat er komen zou. Ruw was zijne geestigheid, vormen van fijn opgevoed man waren hem vreemd: een

vroolijke maat uit de dagen van Teniers, Brouwer en Craesbeeck, die in de taveerne thuis was, en daar, los en zwierig, uit de lange pijp dampend, troonde.

Waar de dichter binnentrad, sprong ook plotseling de vroolijkheid binnen. Rondom hem vlogen de kwinkslagen, de geestige zetten, de rijmen voor de vuist, de aardige vertelsels, de vroolijke, doch niet kwetsende spotternijen: zij vlogen zoo talrijk als een zwerm bieën op een zonnigen zomerdag, als de gloeiende vonken rond het dreunende aambeeld! *Lachend roll' ich durch die Welt, auf der Freude Wagen*, had hij Langbein eens nagezegd; maar met Barbier mocht hij ook zeggen: *Mon vers rude et grossier est honnête homme au fond*.

Nijd en afgunst, zoo eigen aan het kunstenaarsgemoed, nestelden in het zijne niet; hij was een kind, loshoofdig, speelziek, onnadenkend, soms wild uit den band springende, licht vergetend, hoogst gevoelig aan lof, tijdelijk lastig om alle afkeuring of critiek. Zijn gemoed was zonder gal, en de pijlen, die hij uit kortswijl of tot zelfverdediging afschoot, brachten geene pijnlijke wonden voort. Hij had, kortom, een goed hart, was zwak, zelfs karakterloos, en liet zich lichtvaardig door zwalkende kunstenaars, in wier midden hij gaarne verkeerde, meeslepen.

Een kind der vrije en open natuur was hij niet; hij was een jongen van 'op den keldermond', zooals men in Antwerpen zegt, en dat bleef hij zijn gansch leven.

Het stoffelijk bestaan van den dichter was, in al de perioden van zijn leven, bekrompen en hij zingt dit openlijk in zijn lied *De Liereman*; doch het lag niet in zijn lossen en zorgeloozen bohemeergeest dit karig bestaan door moed en wilskracht te verbeteren. Wij denken niet dat hij daaraan ooit ernstig dacht, ofschoon het hem niet aan beschermers zou ontbroken hebben.

In zijne jeugd was hij werkzaam in een beeldhouwerswerkhuis, later zou hij versieringsschilder worden; nog

later werd hij ondermeester, vrijwilliger in 1830, en eindelijk klerk in den Berg van Barmhartigheid. Dat laatste had hij gemeens met den ouden Vondel; maar deze werd, door den bangen nood gedwongen, de deur van dat somber gebouw binnengestooten. Van Rijswijck was jong en werkte nooit ernstig om er uit te geraken. Hij bleef geheel zijn leven ‘in den Berg staan’, zooals het volk zegt.

Tot geene enkele hierboven genoemde loopbaan was hij in waarheid geschikt, en zeker niet tot die van vrijwilliger. Hij was een jammerlijk soldaat en een zonderlinge held, die vroolijk er op roemde, in den slag bij Leuven het hazepad te hebben gekozen, omdat de Hollanders het spel gemeend opnamen en, oneerlijk, volgens hem, met wezenlijke kogels schoten!

Alleen in de dichtkunst gelukte hij; doch van het lauwerblad droppelen in ons land geene diamanten.

Letterkundige opleiding bezat hij niet, letterkundige kennis had hij nooit vergaard; critisch oordeel was hem vreemd. Hij las eenige Hollandsche gedichten, en Helmers joeg hem weleens naar den bombast, omdat hij het opgeschroefde voor het verhevene nam. Tintelend van vroolijkheid, doch somtijds triviaal, waren zijne berijmde vertellingen; hekelend, doch niet wespachtig-boos, zijne refereinen, en allerliefst zijne liedjes, waaraan slechts het populaire deuntje ontbrak om recht volksch te worden.

Het volk las zijne eenvoudig en vloeiend geschreven verzen, waarin het zijn eigen ‘ik’ terugvond, hoe weinig doorgrond in onderwerp deze ook waren, hoe gebrekkig in versbouw, hoe zorgeloos in het rijm. Doch wat al keurig gebloemde tusschen distelen en doornen! Wat al juweelen tusschen ruwe steenen gesmeten! De mannelijke zet grijpt u soms onverwachts in 't gemoed, of gij hoort den schaterlach van het volk, dat met zijnen dichter meejubelt.

Die waarheid werd weleens door Van Kerckhoven ge-

loochend, en ‘den Door’ was zoo min als Conscience tegen de critiek geharnast.

‘Suske’, - dat was de gewone en wel ietwat kleinachtende benaming, die men Van Kerckhoven gaf - was niet groot van gestalte, uiterst mager, schraal, een ziekelijk persoontje, en ik geloof dat die ziekelijkheid een grooten invloed had op zijn karakter. Hij had een fijn gesneden, scherp geteekend aangezicht, glimmend zwarte haren, donkere, sterk sprekende oogen, dunne lippen en eene klanklooze stem. Zijn uiterlijk scheen kalm, onverschillig, doch zijn sleepend uitgesproken woord en iets grinnikends in den lach, zegden u onmiddellijk dat die kalmte, die onverschilligheid een masker was.

Bracht hij uit Italië, waar hij ter Hoogeschool van Bologna de geneeskunst bestudeerde, eenen schat van kundigheden mee, hij had er ook uit Machiavel geput, en meer dan eens paste hij het *Divide et impera* toe. De stralenglans, dien de naam van Conscience afwierp, hinderde hem; hij was echter noch dichter, noch novellist; doch hij had waarheidsvolle grepen op het tooneel en in het critisch, wetenschappelijk en economisch vak, zou hij met vrucht werkzaam zijn geweest. Wat al kostbare geestesgaven in den strijd van personen verkwanseld!

Op zijn sterfbed bekende hij aan Gerrits, dat hij zijne oogenblikken beter had kunnen besteden.... Voorwaar, die woorden wisschen veel uit! Van Rijswijck wilde Van Kerckhoven zijne scherpte betaald zetten; hij was in deze niet tegen hem opgewassen, zelfs niet tegen den schrijver van *Gozewyn*....

Grondig redetwisten kon Van Rijswijck niet; hij ontvluchtte dit zelfs, en geestig was de ‘charge’, die hij eens maakte op den ernstigen, diepdenkenden de Laet, die, de eerste van allen, er zich recht vroolijk om maakte. De publicist had de eigenaardige gewoonte, zijn vrienden in de straat te houden staan, om het nog niet uitgeputte

vraagpunt, welk dan ook, vóór het afscheidnemen te beslissen: de gordiaansche knoop *moest* doorgehakt worden.

‘Door’ stelde de Laet voor, als met vaste overtuiging over een hoogst ernstig wetenschappelijk punt sprekende - een punt, waarvan de volksdichter geen iota verstond, dat bekende hij nederig. De Laet sprak, sprak altijd voort en belette den poëet te gaan loopen, dewijl hij hem met den knop van zijnen jas vasthield.

De dichter beweerde dat hij stil zijn pennemes, in zijnen zak zelf, opende, dit verdoken op de hoogte van den knop bracht, dezen plotseling afsneed en ijlings de vlucht nam. ‘En Jan,’ zegde hij stotterend, ‘redeneerde en epilogeerde immer voort met den knop tusschen de vingers, denkende dat er “den Door” nog aan vastzat.’

Van Rijswijck stierf in een zinnelooshuis. Arme Door, arme dwaalsterre, die niet lang genoeg aan den Vlaamschen hemel geblonken heeft!

* * *

Eene gansch andere figuur was zijn broeder Jan.

Deze was lang van gestalte, sterk en grof gebouwd, ging kaarsrecht en met vasten stap. Zijn ongeborstelde hooge hoed hing achter op zijn hoofd, en dekte een kaal geschoren schedel. Jan had slechts één oog, een vol gezicht, dat geen trek bezat van het fijngeteekende wezen zijns broeders.

Integendeel, met het ééne oog, de opgedrongen kaken, den langen, bruinen en kwispelenden sikkebaard, had zijn gezicht iets van eenen in rooden steen gebakken saterskop.

De zwarte jas was immer hoog toegeknopt, als droeg de dichter zorg zijn linnen te verbergen. De zwarte halsdas hing met lange punten tot op zijne borst. Onder den arm stak meestal een zware eikestok, een echte knuppel. Hij ging met opgezette borst, het hoofd opgeheven, het ziende oog schelmsch half toegenepen, met een scherpen trek

van geslotenheid, van eigenwaarde op de tronie, die aan barschheid denken deed. In het geheele uiterlijk las men het woordeke 'ik', en minachting voor alles, wat zich rondom hem bewoog.

Minachting had hij inderdaad voor die, welke tot de bekrompen en verfranschte parvenu-wereld behoorden; zijne luimige gedichten zijn met geeselslagen voor hen opgevuld. In eene omgeving van vrienden uit zijnen stand - zijne gebreken en zonderlinge luimen over het hoofd gezien - was deze Van Rijswijck de vroolijkste en geestigste kwant, dien men mocht ontmoeten, en zijn malsche lach was inderdaad aanstekelijk.

Een hoofdtrek in zijn karakter was misnoegdheid, soms lichtgeraaktheid. Deze laatste kwam voort uit eene zekere trotschheid en eigenwaan; de eerste schrijf ik toe aan de worsteling, aan het *struggle for life*, dat hij, man van talent, zijn gansche leven onderstond. Doch aan wien de schuld? Jan had een uiterst vrijen wil, was onverzettelijk in zijne gedachte en wilde dat de wereld draaien zou gelijk hij dit bepaald had. Eigenzinnig, was hij immer geneigd tot tegenspraak en verzet. Hij was opposant tot bij zijne vrienden, en hiervan gaf hij in zijn leven meer dan één bewijs. De wereld stond soms letterlijk tegen zijnen dank.

Zijn maatschappelijke stand - hulponderwijzer in eene stads-, en later bijgevoegd leeraar in eene lagere staatsschool - was niet geëvenredigd met zijn talent. Dat is waar; doch met zijn karakter werd elke verhouding ten slotte onmogelijk. Hij toonde dit in zijn ambt, waaruit hij werd ontzet; in zijne partij, waarmee hij in onmin geraakte; bij zijne vrienden, welke hij den rug toekeerde; in zijnen pennetwist, waarin hij afbrak wat hij vroeger opbouwde.

Kortom, Van Rijswijck liet zich door zijne oogenblikkelijke neigingen meeslepen en kende geen toegeven. Die

oogenblikken maken een hevig contrast met die, wanneer hij goed en gul van humeur was. Dan had hij de vroolijkste zinnen, de onmogelijkste vergelijkingen, de koddigste spreuken; maar, wij herhalen 't, het wereldje moest naar zijnen zin draaien, en dat deed het niet altijd.

Als volksredenaar had hij een waar talent. Zijne stem klonk als eene klok; in den volksstorm behield hij immer zijne stoutmoedigheid. Hij had, in zijne redevoeringen, brutaal beeldrijke vergelijkingen, geestige zinspelingen, doch was niet altijd practisch, en meer oppervlakkig schitterend dan wel diep. Zijne luimige gedichten zijn aardig, vloeiend, weleens puntig. 't Was geen attisch, maar grof zout, vatbaar voor het volk. Zijne ernstige poëzie is opgeschroefd, mist gevoel en eigenaardigheid.

* * *

In later leven was zijn groote antagonist Lodewijk Vleeschouwer, die in tegenoverstelling met hem, zichzelf ten eenemale meester was en dien ik nooit verontwaardigd zag. Deze was een man met puntigen geest, veel letterkundige studie en rijke ondervinding. Hij hanteerde den scherp en venijnigen pijl met oneindig vaster en ongenadiger hand dan Jan Van Rijswijck.

Vleeschouwer was een lang, gezet man met blonde haren, dunnen knevel en langen, vlokkerigen sikkebaard, waarin hij gedurig, 't zij hij lachte of ernstig was - en dit laatste gebeurde zelden - met de vingers der vrije hand speelde. Hij lachte tegen weer en wind in; doch zijn lach was niet gul, 't was veeleer een gegrinnik.

Verbazend snel vatte Vleeschouwer den comischen kant van een vraagpunt, maakte karaktervol de caricatuur van zaken en personen, schreef dikwijls met giftige bijbedoelingen, kwetste bloedig en martelde lachend het neergeworpen slachtoffer, dat meende verzet tegen hem te kunnen aantekenen. Hij bespote het onrecht van dezen,

de ijdelheid en den gekken waan van anderen; hij geeselde de dwaasheid en franschdolheid van den opgeblazen nieuwen rijke, de vooroordeelen der grooten en de belachelijke zwakheden van allen; doch hij vergat dat hij zich bewoog op een eng terrein en elke pijl een gekenden persoon en dezes omgeving trof.

De Vlamingen hadden bitter over de Franschgezinden te klagen, en velen dier laatsten verdienden de hun met forsche hand toegediende geeseling; doch de bron der critiek bleef niet altijd zuiver, en was zij dit in den oorsprong, dan werd zij vaak door samenvloeiende omstandigheden vergiftigd.

Velen heeft hij gedoodverfd met schimpnamen, die nog, tot op onze dagen, voortleven; de tooverglans, die de gezaghebbende omringt, werd niet zelden door hem ontleurd en aan den spot des volks overgeleverd. Hij was Mephisto die afbrak, die niet opbouwde; doch ontegenzeggelijk was hij van de familie der groote humoristen, had zengende vuurstralen, die aan Juvenalis, Erasmus, Jean Paul en aan den schrijver der *Snobs* deden denken, en, bij meer breedte en in ruimer kring, had hij stellig plaats genomen tusschen de beste humoristen van onzen tijd.

Als mensch was Vleeschouwer niet beminnelijk. Meedeelzaam was hij niet; hij luisterde, lachte en zweeg. Ik denk niet dat hij vrienden had, wien hij de geheimen van zijn hart toevertrouwde. Ik geloof echter dat hij beter en welwillender was dan velen dachten; doch zijne scherpe pen, die vreemd was aan gevoel en enkel gal en edik liet afdroppelen, werd in 't laatst van zijn leven zijn hoofdbestaan, en van dat oogenblik was ook zijn leus *advienne que ponrra*.

De uitgebreide kundigheden, de overgrootte belezenheid, de veelzijdige taalkennis en studie der groote meesters - alles droeg bij om Vleeschouwer eene belangrijke plaats in de Vlaamsche beweging in te ruimen.

Doch wat was hij aan allen oneindig liever, die goedhartige en rechtzinnige dweeper, dien ik eenige jaren later ontmoette - die brave Hendrickx, dat dichterlijk kind, zelfs kind tot in mannelijken leeftijd!

* * *

Hendrickx was een man van middelbare gestalte; hij was breed geschouderd, en ging met eenigszins ingedoken hals. Zijn gelaat, vrij regelmatig gevormd, was donker van kleur en licht blozend. Een donkerbruine baard en een lange verwilderde haarbos kenmerkten hem. Men dacht in hem eenen leeuw te zien, en hij was maar een schaap: zijn groot oog, dat u naïef aanstaarde, zegde 't u onmiddellijk.

Hij had een schuw, bloohartig karakter, zonder wilskracht om te worstelen tegen de rampen, en als een gebonden slachtoffer dreef hij den levensstroom af, alsof het hem onverschillig was dat hij eens tegen de klippen zou verbrijzeld worden.

In- en uitwendig was hij eenvoudig, diep godsdienstig, welwillend, dweepend met alle kunstgevoel. De wereld was hem vreemd en zijne wereldbeschouwingen dan ook niet met practischen stempel geijkt. Hij kende het leven slechts volgens het seminarie, waar hij jaren vertoefde, en toen hij buiten dat huis des vredes kwam, bukte hij schuw en vreesachtig voor al de nijldige orkanen, die langs zijn pad opdarrelden.

Liever dan het hoofd te bieden, klauterde hij naar zijnen zolder, om er, gelijk een schooljongen, aan eene poppenkas te knutselen, of naar zijn zoogezegd *atelier*, dat hij onder de hanebalken van een huis, op de Handschoenmarkt, bij den O.-L.-V.-toren, huurde en waar hij, gelijk een vogel, een rustig nest bouwde. Verre van het dolle straatgewoel schreef hij zijn *Laatste Dag der eerste Wereld* zijn *Don Juan*, zooals hij vroeger zijn *Mort du Christ*, en nog vroeger zijn *Siècle* dichtte.

Zijn vriendenkring was beperkt; in dezen duldde hij geen wezen, wiens adem het heldere keurgesteent der kunst zou verdoofd hebben. Deze was bij hem door goede klassieke studiën gelouterd en veredeld. Hij droomde de hooge tragedie, het epos. Homeros, Tasso, Shakespeare. Calderon, Vondel, Goethe werden door hem vereerd; de fantastische wereld, met stalen grondslag, de stoute en ingrijpende contrasten van den dichter van *Macbeth* en *Hamlet* betooverden hem.

Haydn, Mozart, Van Beethoven, kortom alle muziek maakte een diepen indruk op dat weeke en ontvangbare gemoed, en bij Mis en Lof vond men hem, diep in overjas of mantel gedoken, in de groeve van eenen pilaar als verborgen, luisterend naar de melodieën der groote meesters. Die onsterfelijke vereerders van het schoonheidsgevoel lokten tranen in zijne oogen; zij ontroerden hem derwijze, dat hij wenschte onder den indruk van hunne tooverkracht te mogen sterven, en naar het land van Beloften te gaan, waar zij, die hem lief hadden, hem wachtten.

Veel had hij geleden; al wat hem lief was, had hij ten grave gedragen; hij noemde zich een vervelend schepsel voor anderen en verlangde naar de zijnen, die alleen hem begrepen. Nooit deed hij iemand kwaad; niemand haatte hij. Geen kamper was hij. Hij was, zoo lang hij leefde, een goed, groot kind, dat hier op de wereld verdoold liep....

Hendrickx was een vriend van Génard, wiens silhouet ik vandaag niet maak, omdat wij het geluk hebben hem voortdurend in ons midden te zien, en ik hem misschien zou hinderen, door al het goede dat ik van hem zou moeten zeggen: van den edelen Gerrits, dien ik elders silhoueteerde; van den dichter Van Beers en van Heremans, wier silhouetten ik insgelijks nu ter zijde laat.

* * *

Maar toch wil ik nog op twee achtbare typen wijzen, verborgen achter stapels van bestoven folianten en perkamenten, afgezonderd werkend en door velen niet eens gekend; maar onvermoeid zwoegend aan het oprichten van een gedenkteeken, dat aan ons en aan de nageslachten zou leeren wat wij waren, wat wij moeten blijven. Ik bedoel twee mannen van rijpen leeftijd, Mertens en Torfs - de laatste van spraak en gehoor beroofd, maar kloek de pen voerend voor zijn Vlaamsch Antwerpen. Zij, zij leerden ons Antwerpen inniger kennen, en dus ook meer beminnen!

Wat al avonden en nachten slenterden wij - dichters, schilders, beeldhouwers, allen met denzelfden geest bezield - door de oude straten van Antwerpen, met zijne diepe en fantastische schaduwen in de eeuwenoude gebouwen. Langs die eeuwig jonge en frissche Schelde; in die enge en kronkelende steegjes, met voorover hellende puntgeveltjes, die ons voorkwamen als graf galerijen, aan wier gewelf een weifelend licht was opgehangen, en die, als de sneeuw scherpe lijnen teekende, aan eene spokenstad deden denken.

Vele huizen wekten herinneringen op, die van voor vier of vijf eeuwen dagteekenden: hier de met drie verdiepingen vooruitspringende houten gevel, daar de schilderachtige trapgevel met steenen kruisbogen in de vensters, ginder de weelderige *renaissance*-stijl, of de wansmakelijke bouwtrant der 18^e en de koud gepleisterde der 19^e eeuw. De geschiedenis der bouwkunst van de laatste eeuwen stond op het voorhoofd der gebouwen geschreven.

Wat eene wereld vol gedachten bij dat Steen, die Vierschaar, dat trotsche paleis der Beenhouwersgilde, dat Reuzenhuis, dien ouden hoog opschietenden toren - welke plotseling in het stille nachtelijk uur, een lied uit onze dagen beierde, alsof hij een lustige zoon was van onzen tijd! Wat een wereld vol gedachten. als wij die heilige

overblijfsels uit vroeger dagen andermaal bevolkten en stoffeerden!

De streng in 't zwart getabberde schepene zat ter Vierschaar, en sprak recht naar 'usantiën en constuymen', *in eigen vlaemsche tale*. De 'Roode Roede' stond hier bij het hoge kruis, tegen de blauwe lucht scherp afgeteekend, en vóór hetwelk de veroordeelde voor de laatste maal knielde. Uit de schaduwen der huizen rezen hellebardiers, knapen en boden op, in hunne kleurige uitrustingen.

Ofwel de trommels werden in de verte geroerd, bazuinen galmden, klokketonen sloegen de maat: 't waren de machtige gilden, de burgerscharen met roer, blinkende spies en fladderend vaandel, die hun bloed veil hadden voor eigen haard en stad. 't Waren misschien ook de bontversierde Rederijkers, in Landjuweel vergaderd, met schitterende praalwagens en hunne 'excellente poëten' te paard. 't Kon ook eene vorstin zijn, die, omstuwde door adellijke vrouwen, in prachtgewaad, langs onze houten gevels trok en deze voor een enkel oogenblik glansrijker tintte, dan een gouden zonnestraal doen zou. 't Was wellicht eene blijde intreê, eene vredesafkondiging, na een langen en manhaften strijd voor God, vrijheid en recht!

Ja, dat alles van eeuwen rugwaarts, leefde vijftig jaren geleden, nog met stoffelijke herinneringen, hoe brokkelig ook, in ons midden; doch er was iets dat, dwars door de eeuwen heen, jong was gebleven en de toekomst der aloude veste in zijn geheimzinnigen schoot verborgen hield: het was de schoone Schelde, die rustig langs den oever dreef, en geduldig het uur afwachtte dat de 'schoone slaapster' ontwaken zou.

Vijftig jaren geleden had Antwerpen het glinsterend uiterlijk niet dat de stad vandaag kenmerkt. Groote winkels met ellenlange glasruiten en vergulde opschriften 'à l'instar de Paris', waren zeldzaamheden. De Antwerpenaar had nog geen vertrouwen in al dien grooten

bluf en hield aan zijn eenvoudigen en degelijken winkel met goede waar. De winkelier zelf was een burger van den ouden eed, die geene ooren had naar verfransching. In zijnen stand sprak men geen Fransch, of wat men zóó gelieft te noemen; men las het Vlaamsche nieuwsblad, gebrekkig in opstel, arm in berichten, en dat zich weinig inliet met wat er in het buitenland voorviel. Die larf zat nog in den dop: de kleurige vlinder, of, zoo gij wilt, die wesp, zou eerst later geboren worden.

Naar den Franschen schouwburg - die bron van antinationale propagande, betaald met ons geld om ons eigen bestaan te ondermijnen - ging de burger niet. Dit deed hij slechts toen hij, rijk geworden, de opvoeding zijner kinderen liet vervalschen. Hij leefde in de Vlaamsche voorstellingen van drie of vier tooneelkringen, en even zooveel zanggezelschappen, welke door de mannen der Vlaamsche beweging met den nationalen geest werden beziel.

Men las het Vlaamsche boek dat spreekt van eigen aard en zeden, en dat nu, door de Fransche opvoeding der kinderen, meer en meer uit den familiekring verdwijnt. Had het onderwijs van onze dagen maar ééne schuld, die namelijk van ons familieleven te hebben verfranscht, het zou rechtmatig den blaam tot bij het nageslacht verdienen!

Men zong het Vlaamsche lied en allen luisterden naar dien tooverzang, omdat hij zoete herinneringen opwekte. Alleen de hooge stand bleef doof: deze had geen eigenaardig karakter meer, en ofschoon er in die onnatuurlijkheid eenige verbetering gekomen is, moeten wij zeggen dat die stand, vooral door de opvoeding der vrouw, grotendeels voor de nationale beweging verloren is.

De fortuin werd door werk- en spaarzaamheid gevormd, en was hierdoor zelfs des te vaster. De handel ter Beurze was geen waagspel, geen dobbelspel; het bankroet eene schande. De vrouw werd geëerbiedigd, omdat zij den

familiekring verkoos boven het openbaar leven. De pracht, de groote factor voor het verspreiden van vreemde zeden, had den burger- en den werkmansstand nog niet overrompeld.

Ziedaar de braakliggende akker, waarop de nationale zaaiers het vruchtbare zaad uitwierpen!

Vijftig jaren geleden was de jeugd edelmoedig, vooral die, welke zich aan de Vlaamsche beweging toewijdde. Toen was alles opoffering. Destijds was de Vlaming een paria, en zooals nu het Vlaamsch vaak de weg is om tot stand te geraken, was het toen de hinderpaal, die elken weg afsneed. In de hooge kringen vonden wij doorgaans minachting; beneden leefden hulpeloozen zooals wij. Wij werden beschouwd als een hoop waanzieken, die een droombeeld najoegen, ofwel als oproerigen, die vuur stookten onder de zetels van hen... die op de kussens zaten.

Doch, wat gaf die gloeiende talentvolle jeugd om minachting en miskennis! Zij had een doel, een heilig doel. Die jeugd droomde, ja, maar studeerde ook, dacht en wapende zich met kernvolle kundigheden, en vormde eindelijk de keurbende, die, ik heb het reeds gezegd, het gouden tijdvak der hergeboorte onzer letterkunde deed ontstaan.

Holland, het broederland, zag verwonderd op en luisterde gretig naar de spraak, die het verloren waande, naar de Dietsche spraak op de boorden van Leie en Schelde; Duitschland stelde een levendig belang in een ontwakend land van den Germaanschen stam - en die veeltakkige herleving kwam, voorwaar! ten gepasten tijde: Antwerpen ging immers eene groote omwenteling te gemoet!

Toen de oude wallen onder hak en bijl vielen, werd het keurslijf dat Antwerpen prangde, losgekapt, en een nieuw en glansrijk tijdperk brak voor de Schelde-Koningin aan. Zij, de vorstin, rees op uit hare vroeger zoo enge woning, staarde met helder en fier oog de wijde wereld in, en de

overtuiging daalde in haar dat, zoo ver haar blik land- of zeewaarts doordrong, zij overal heerscheresse worden zou: spijts hen, die eeuwen lang de toekomst voor haar hielden gesloten.

Golvende stoom en zwellende zeilen brachten haar de schatten der volken, en de volken zelven kwamen om hare schoonheid te bewonderen, om in haren rijkdom te deelen, om zich te verlustigen en te verzadigen in de aureool der kunsten. Meer en meer tooide zij zich, ook met pracht elders ontloken, en wandelde, met volken ten hofstoet, in een steeds uitgebreider gebied om.

Antwerpen werd wereldstad.

‘En leed het van 't verderf der tijden niet?... O neen!’

zong eens Ledeganck, en dit stemmen wij niet zoo gereedelijk in; doch zeker zou het zoo fier eigenaardig niet meer zijn, indien de eerste Vlaamsche leiders, waarvan wij er eenige deden kennen en die als zieners waren opgestaan, den geest van vroeger dagen niet hadden opgewekt en verkloekt; hadden zij de strijdleus niet aangeheven, die, voortdreunend, door de kindskinderen is opgevangen en het Vlaamsche leger nog immer aangroeien doet!

De tijdgeest is een hardnekkige vijand van den nationalen geest. Geprangd tusschen machtige bureu is de strijd voor ons behoud, een strijd zonder einde - vooral, ik herhaal dit, indien het onderwijs ons vijandig blijft, indien de hooge en rijkgeworden standen, op weinig uitzondering na, als verloren moeten worden beschouwd.

In onze dagen ligt de wezenlijke macht in het volk en in den boer, die kloek gespierd, verstandelijk, werkzaam, godsdienstig, zijn krachtig bruischend bloed in de stadsaderen overgiet, en wiens onverbasterde hoedanigheden de samenleving moeten hertemperen.

L'avenir est à vous, zegt een Fransch dichter, André Theuriet, tot den boer:

..... Nos écoles sont pleines
 De fils de vigneron et de fils de fermiers;
 Trempés dans l'air des bois et les eaux des fontaines,
 Ils sont partout en nombre et partout les premiers.
 Salut! Vous arrivez, nous partons....

Daarheen, naar die hedendaagsche 'Kerelen' met de Vlaamsche propagande!

Zoo stichtten wij de nationale letterkunde, de groote Dietsche beweging. Wij deden dit op eigen kosten, want na het boek te hebben geschreven, zochten wij zelfs de inschrijvers op om de drukkosten te dekken. Ieder boek was een steen aan het nationale gebouw, en meer dan een onzer stak zich edelmoedig in schulden, om dien steen te kunnen bijbrengen.

't Is pijnlijk u de keerzijde van dien gedenkpenning te toonen. De geest der samenleving is veranderd: de mensch, in zijnen strijd om het leven, is baatzuchtiger geworden. Men wil vroeg, zeer vroeg genieten, tot hoogen stand opklimmen zonder zelfs met vaste studiën gewapend te zijn. De stille studeerkamer wordt door vele jongeren verlaten, om al te uitsluitend in het forum te gaan woelen, en zoo doende is ons Vlaamsch boek, die Roeland, welke zoo geducht klepte, zoo zeldzaam als eene witte raaf geworden. Het sonnet vervangt te veel de kloeke proza, die alléén door het volk gelezen en verstaan wordt; het sonnet vergt eenige minuten, het boek maanden en maanden.

Veel hebben wij gewonnen in wetten; maar wetten worden door oneerlijke handen soms gewurgd. In den kring der huisgezinnen verliezen wij veld, en hoe wilt ge dat er nog wrekers van verkrachte wetten gevonden worden, als de geest van overtuiging aan de hardsteê

wegsterft? De letterkunde is de degelijke adelbrief, die ons recht geeft op een zelfstandig bestaan in de rij der volken, en ook door haar hebben wij dien rang herwonnen.

In de dagen, waarvan ik hooger spreek, herleefden alle kunsten in ons midden; de schijndooden wierpen hunne zwachtels af: de letterkunde had al hare zusteren wakker geschud. De schilderkunst putte nieuwe levenskracht in Van Eyck en Memlinck; de muziek liet eigen harpklanken en orgeltonen hooren; de bouwkunst, lang verloren, keerde tot eigen ingeving terug, en de spreker en verteller wekte gedurig aan haard, in werkhuis en kring, de liefde op voor het zoo wonderschoone Vlaamsche leven.

Ziedaar, wat wij, ouderen, achterlaten, opdat de jongeren die erfenis heilig zouden bewaren, en haar niet verkwanselen in zorgeloosheid, tweedracht of eigenbaat.

Dit zij u verteld door hem, die, straks vijftig jaren geleden, in de oude Kempische diligence verborgen zat; die in uw midden kwam om er tijdelijk te verblijven; doch, door de heiligheid uwer zaak begeesterd, geheel zijn leven met u op den Germaanschen voorpost bleef strijden; die nu als bestuurder zal optreden der Koninklijke Vlaamsche Academie en als zóódanig zijne hulde brengt aan onze dooden, en hartelijk ‘goedheil’ wenscht aan de jongeren, die met en na ons, den volkscamp onvermoeid moeten voortzetten!

* * *

Toen deze silhouetten, in de *Mededeelingen* der Koninklijke Vlaamsche Academie verschenen waren, werden zij in het Amsterdamsche dagblad *De Tijd* breedvoerig besproken. ‘Het ware,’ zegde het blad onder andere, ‘de taak van een tijdgenoot dier eerste Vlaamsche strijders, bij deze portretten dat van hun maker Dr Snieders zelve te voegen....’

Ik maak eene diepe saluade voor alles wat de welwillende

vereerder, in 't vervolg van dit artikel, te mijnen opzichte zegt; doch de tijdgenoot, in het letterkundig leven, wordt allengs eene witte raaf, en kruisteevens op de graven steken ons geene vriendenhand toe.

De eerste Vlaamsche strijders zijn immers reeds te ruste gegaan....

Als later iemand mijne silhouet schetsen wil, vraag ik hem genadig niet uitsluitend de caricatuur te raadplegen, die mijne lieve staatkundige vijanden van mij hebben gemaakt.

Die *eerlijke* mannen hebben nooit de eer gehad mij te kennen; zij schilderden mij af, ten behoeve van hunne partij, zooals zij wenschten dat ik zijn zou; maar de caricatuur is nooit een portret, al heeft zij, ik beken het, soms trekken van gelijkenis.

Tot aanvulling der hooger aangemerkte leemte, zeg ik: dat ik gansch mijn leven aan de letterkunde en aan de dagbladders heb gewijd, en ik meen degene te zijn - indien hierin iets of wat eer te vinden is - die aan het Vlaamsche dagblad in Antwerpen, vorm en taal, en verder opbeuring en een duurzaam bestaan heb gegeven.

Of de broodnijd rondom mij heeft gewoed? O ja, erger dan de hongerige wolf rondom de gesloten schaapskooi.

Vijftig jaren lang heb ik, als een goed zaaier, op den Vlaamschen akker rondgegaan; het uitgeworpen zaad, het opschietende en rijpende graan heb ik trouw bewaakt - en de Vlaamsche beweging en het Vlaamsche huiselijk leven zullen er toch wel iets van hebben ingeschuurd: zóó stout ben ik wel dit te denken.

Die gedurige strijd is voor mij eene tweede natuur geworden. Ik heb den mij voorgeschreven werkring welgemoed aangenomen, gelijk de soldaat het bivak, het moge dan ook onder een killigen of een gloeienden hemel, in eene zweepende hagelbui of in een vroolijken zomernacht opgeslagen zijn.

Een eerlijk kamper voor mijne overtuiging ben ik altijd geweest.

Meer dan eens genoot ik dank, doch veel meer vond ik ondank. Dat is 's werelds loop. Spoedig het mij aangedane onrecht vergeten, is, zoo heeft men mij dikwijls gezegd, eene mijner zwakheden geweest, zelfs dààr waar de rekels verdienden striemend en voortdurend afgestraft te worden; doch wrok dragen was voor mij altijd een last.

Gij ziet, ik ben een groot egoïst....

De ouderen heb ik steeds vereerd, de jongeren aangemoedigd. Hier en daar deed ik weleens eene poging, om er een uit zijne geringheid te trekken en hem eene loopbaan te openen: de meesten van die laatsten loonden mij met ondank. Gelukkig heb ik hunne namen vergeten: zij moeten dus niet meer rood worden als zij soms nog aan mij denken.

Aanvaller was ik doorgaans nooit méér dan ik verplicht was te zijn; verdediger van mijn recht en mijne overtuiging was ik immer, en bleef mij in dezen strijd de zege, 't geen zeker al eens gebeurde, dan heb ik nooit den overwonnenen vertrap, en geloof me, ik liet dit niet uit eerbied voor mijne schoenzolen....

Dichter De Koninck heeft dit eens, in eene welklinkende improvisatie, gezongen, en geloof me nogmaals, mijne lieve vijanden, ik heb die ronde ziel niet omgekocht, waarachtig niet! om dit alles zoo dichtertlijk te zeggen.

Tijd en ondervinding hebben mij vrij goed geharnast tot den strijd, en noch ondank, noch miskenning, noch verguizing, noch haat, hebben ten slotte mijn gemoed verbitterd of versomberd, al overviel mij soms eene kortstondige ontmoediging, omdat ik de beste inzichten door domme of sluwe werking verijdelen zag.

Ik weet dat de grootste vijanden der Vlaamsche beweging, zekere Vlamingen zijn, welke, door partij- of

ikzucht gedreven, elk geesteswerk doodzwijgen of afbreken, zonder zelfs iets beters te kunnen voortbrengen, en van deze handelwijze mag ik zeggen: dat is de worm, die in de kern der vrucht zit en haren wasdom belet.

In mijne jeugd, en zelfs tot bij den aanvang mijner mannelijke jaren, was ik vertrouwend en licht toegankelijk: in mijn rijpen leeftijd ben ik omzichtiger en zie scherper toe. Ik onderscheid vrij wel schurken van brave lieden; doch aan beiden heb ik verplichting.

Aan de schurken dank ik mijne liefde tot de eenzaamheid, en in deze ontwaakt de lust tot studie, de liefde tot de beoefening der letteren. Aan de brave lieden, die ik nog talrijk op mijn levenspad ontmoet, dank ik mijne opgeruimde levensbeschouwing, die mij, in mijn gelukkigen huiskring, immer bijblijft.

Pedanten en grammatisten ontzegden mij weleens talent: 't zij zoo. Ik zou kunnen antwoorden *grammairien pur, âne pur*; maar hun oordeel bekommert mij minder dan een hommel, die een oogenblik langs mijn oor broemt. Het weinige talent dat God mij gaf, is de zoete voldoening van mijn leven geweest; het heeft, denk ik, zelfs eenige vruchten voor het volk afgeworpen en blijkbaar mijnen lieven vijanden eenen doorn in 't hart gestoken.

Mein Liebchen, was willst du noch mehr?

Ik vraag noch rang, noch eer. Aan voorstellen om hooger te vliegen, heeft het mij niet ontbroken. Eene edele Vorstin drukte den wensch uit dat ik in de verlaten geboortestreek zou terugkeeren; mijn nieuw vaderland - een en ander vormen voor ons, Vlamingen, maar één - bood mij eenen zetel in de volksvertegenwoordiging aan. Ik dacht het best, in mijnen gekozen werkkring te blijven, en niets op te offeren van het geluk dat huiselijk leven en poëzie mij schenken.

Eerzucht heeft mij dus nooit erg geplaagd.

Heinrich Heine zegt:

‘Ik ben de vreedzaamste mensch der wereld. Mijne wenschen zijn: eene hut, een dak van strooi, maar een goed bed, goed eten, melk en boter, bloemen voor het venster, en vóór de deur eenige fraaie boomen....’

Zóó nederig doe ik mij nu juist niet voor; ik kies echter uit dit alles de bloemen en de fraaie boomen; maar de geestige, booze Jood voegt er bij:

‘... en zoo de goede God mijn geluk voltooien wil, doe Hij mij dan het geluk beleven zes of zeven mijner vijanden aan die boomen te zien ophangen....’

Neen, waarachtig, met de hand plechtig op het hart uitgestrekt, neen, dat is te veel! Mijne vijanden zijn slechts letterkundige achterna-hinkers ofwel huurknechten. Ik zou ze liever, bij mijn aanstaanden vijftigsten verjaardag in de journalistiek en het literarisch leven, onder die fraaie boomen ten eten vragen, indien ik niet zeker was dat zij voor een schotel linzensoep, hun eigen en hunne partij zouden verloochenen - en in dat geval zou ik nog verplicht zijn, hen te verachten.

Dat zij dus maar rondwandelen met den worm in het hart, die hen meer plaagt dan mij.

Ik ben mijn geheel leven een Kempische boer gebleven, werkzaam, godsdienstig en gezet op vriendschap; maar niet toegankelijk tot in mijn werken en in mijnen huiskring algeheele voldoening te vinden. Gulweg reik ik de hand aan den man, die mij bevalt, en de zweep hoû ik gereed voor knagers en bijters, die al te ruw mijne voetzolen mochten bestormen - ten minste indien ik ze eenen zweepslag waardig acht.

Trouw, tot het einde toe, zal ik mijn werk voortzetten, zonder mij te bekommeren over het oordeel dat de partijschap hierover velle; doch steeds zal ik op een tamelijk hoog bergje van schriften wijzen, die ik vijftig jaar lang,

en met taai geduld, opstapelde, en zeggen: 'Doe zooveel als ik; maar' - zooals de oude dichter van onzen Reynaert zegde - 'doe beter... zoo gij kunt' en ik zal niet doen zooals gij deedt: - ik zal u toejuichen.

Goedheil aan u, mijne oude en trouwe vrienden!

II. Levensschets van Dr. J. Renier Snieders.

‘Tote Bladele..., een dorp dat up de Kempene staet’, zoo zou, volgens H. van Wijn, den Nederlandschen geleerde, Jacob van Maerlant, ‘de vader der Dietsche dichters al te gader’, geschreven hebben; ‘Tote Bladele’, het dorpke, welks naam eeuwen lang zoo geheimzinnig in de geschiedenis der Nederlanden aangeteekend stond; waar de grondsteen werd gelegd tot vorming van het tegenwoordige koninkrijk der Nederlanden, aangezien daàr, in 922, de giftbrief werd geschonken, waarbij Karel-de-Eenvoudige ‘zijnen kloeken manne’ Dirk, tot eersten graaf van Holland verhief; in dat dorpke, waar niets meer van vorstelijke grootheid spreekt, werd Jan-Renier Snieders, het betreurde medelid der Koninklijke Vlaamsche Academie, den 22ⁿ November 1812, uit eene der oudste familiën van de streek, geboren.

Verscheidene eeuwen verbleef die familie in dat dorp; zij stamde af van een Utrechtschen edelman, Nicolaus Cuyt, die in de 16de eeuw Holland verliet ‘om het tumult ende rebellie datter in Holland was tegen den konink van Hispaniën’. Hij vestigde zich vooreerst te Tilburg, dan in het godshuis van Postel en later vindt men zijne familie te Bladel, waar meer dan één schepene en president der Dingbank, meer dan één voornaam geestelijke, uit zijn geslacht geboren werd.

De geschiedkundige bijzonderheden, de familiebetrekkingen van vroeger dagen, het eigenaardige, kunstlievende leven dat in zijn geboortehuis werd geleid, de voorvaderlijke zeden in den huiskring, de wilde en dichterlijke natuur, die het dorp omgaf - boeiden den knaap vroegtijdig en bleven niet zonder invloed op zijne toekomst.

Het dorp lag aan de oude heirbaan⁽¹⁾; de knaap zag dus vroegtijdig het heen en weêr trekken van vreemde troepen, die van 1812 af deelnamen aan de groote wereldgebeurtenissen dier dagen, en ten slotte de overheersching van Napoleon knakten. Als knaap beleefde hij alzoo reeds vele oogenblikken van troebelen, en op zijn 18^e jaar, de scheuring van Europa's schoonste rijk - dat der Nederlanden.

In het strenge geloof zijner vaderen opgevoed, getuige van de ondergeschiktheid des katholieks tegenover den protestant, zelfs nog na 1815, en dit in eene schier gansch katholieke landstreek, kon ook het gesmoorde verzet der bevolking tegen die godsdienstige overmacht, hem niet vreemd blijven.

De opstand in het Zuiden werd dan ook bij velen zijner geloofsgenooten zoo niet gewettigd, dan toch verontschuldigd.

(1) Men leze de geschiedenis van dit dorp, bewerkt door Th.-Ign. Welvaarts, prior der abdij van Postel.

Toen hij zijne latijnsche studiën te Roermond en te Eindhoven voltrokken had, toog de jongeling in 1833 over de grenzen, om aan de hoogeschool van Leuven zijne studiën in geneeskunde te beginnen.

Sedert de omwenteling van 1830 was er echter eene onoverschrijdbare grens tusschen de beide deelen van Nederland getrokken. Aan beide zijden dezer grens, grimden elkander twee legers tegen en het was voor het Nederlandsche gouvernement voldoende te weten, dat een onderdaan in het nu van het Noorden vervreemde Leuven zijne studiën deed, om hem zonder genade den terugkeer tot de ouderlijke woning te ontzeggen.

De vacantiedagen van de studeerende jeugd, dan als men aandrang gevoelt gelijk de vogel, om naar het nest terug te keeren waar hij werd uitgebroeid, mocht de jongeling in zijn geboortedorp niet doorbrengen. Nochtans had dit verblijf eene machtige aantrekkelijkheid voor hem, des te machtiger ten gevolge van het streng nageleefd verbod.

Hij naderde dan ook zoo dicht mogelijk de grenzen, vertoefde bij zijne bloedverwanten te Overpelt, in het Limburgsche, toog soms heimelijk de ‘meet’ over, om eenige uren in den luchtkring van zijn huis te mogen ademen; doch vertoefde er slechts geregeld, nadat de moeder, eene vrouw met veel wilskracht, zelve naar het hoofdkwartier van den Prins van Oranje ging, en bekwam dat het onverbiddelijke verbod voor hem niet meer gelden zou.

Van dit oogenblik was de vacantie van den jongen medicus, en reeds dichter, inderdaad een gouden tijd. Hij leefde andermaal in de frissche Kempen, in de uitgestrekte maste- en eikebosschen, die het oude dorp als met een donkeren gordel omsloten; ging met zijne broeders op jacht en leidde de poëzie den huiskring in. In die dagen las hij daar zijne eerste dichtproeven voor, zooals hij er ook

de eerste dichtelijke uitgaven aanbracht, die de jonge Vlamingen in 't licht zonden tot opbeuring van hun taalrecht.

Geen vaderhuis had een zoo eigenaardig karakter als het zijne. Door de oudste broeders werd de muziek beoefend, en van dezen kring uitstralende, deelde zich die beschavende kunst aan andere huisgezinnen, zelfs aan andere dorpen, meê. Als een weergalm van het nu uitgestorven stamhuis, leeft de muziek nog in het dorp voort.

Dank aan de familiebetrekkingen en dagbladen, was deze kring niet zoo afgesneden van de buitenwereld als wel andere huiskringen, en van daar dat jaren lang het middenpunt van alle beweging en ontwikkeling in de dorpen der zoogenaamde 'Meierij' bleef. De dichtproeven, welke de jonge Jan-Renier in zijne familie voorlas, waren met denzelfden fantastischen geest bezielde, als die welke destijds de dichtwerken der Vlamingen onderscheidde. De geest van opmerking voor alles wat rondom hen leefde en ontstond, was nog niet ontwaakt. Men behandelde legenden, luimige verhalen uit de verbeelding des dichters ontsproten, en waarin Satan meest altijd eene hoofdrol vervulde.

In zijne studentenjaren was de jonge dichter een der eerste leden van het Leuvensche genootschap *Met Tijd en Vlijt*, en in den eersten bundel, dien dit gezelschap in 1839 uitgaf, verschenen reeds een drietal⁽¹⁾ dichtstukjes van zijne hand, die, om het vloeiende van den versbouw en het zuivere der taal, door deskundigen werden opgemerkt.

In het tijdperk van vijf jaren voltrok de ieverige leerling

(1) Zij waren getiteld: *De eerste Aderlating, Paula en Hugo* en *Het Gedrocht*. In eene latere uitgaaf *Lettervruchten* van hetzelfde genootschap (1845), verschenen *De Dochter van Jephthe, Het Heiligdom, Eerste Mei* en *Vaderlandsliefde*.

van het Alma Mater zijne studiën, en erlangde zijne diplomas in de genees- en vroedkunde met groote, en in de heelkunde met de grootste onderscheiding, voor de Centrale Jury te Brussel. Na de laatste examens, richtte de voorzitter van de Jury, eenen der hoogleeraren van Leuven, deze vleierende woorden toe: '*Votre élève a fait merveille.*'

Toen Jan-Renier Snieders op het punt was zijn examen in de heelkunde, waarin hij inderdaad een meester is geweest, af te leggen, bracht hij een beleefdheidsbezoek bij een der hoogleeraren, welke zijn voornaamste leider was geweest en immer een levendig belang in hem stelde. Op zijne tafel lag een pas verschenen en onopengesneden werk, betreffende de bevindingen van den beroemden Dupuytren, over de steensnede.

'Neem dat boek met u en lees het!' zegde de hoogleeraar, die verlangde dat de student zich de nieuwe bevindingen, in het boek opgenomen, zou eigen maken. De aspirant-heelmeester durfde niet weigeren, ofschoon een welgemeend 'Ik dank je' in het diep van zijn gemoed verscholen lag, zoo vermoeid was de anders zoo leezuchtige student. 'Ik nam met heimelijken tegenzin het boek meê' zegde hij; 'het was inderdaad een zware last voor me, doch in mijn studeervertrek gekomen, kreeg de weetgierigheid de bovenhand. Ik sneed het boek open en las - en las nog bij het lamplicht, in de stilte van den nacht.'

Hij ontmoette zoovele nieuwe bevindingen, hij ontwaarde eene zoo ontzagwekkende omwenteling in de wetenschap, dat hij zijn notitieboek met vele nieuwe bladzijden verrijkte.

Zonderling samentreffen! Toen het vraagpunt, dat hij voor de Centrale Jury te behandelen had, uit de bus kwam, las men op het briefje 'De steensnede'. Stout wierp hij nu, in zijn examen, de nieuwe ervarigen op. Een lid van

de Jury, dat met deze nog niet bekend was, richtte hem driftig het woord toe: ‘Waarop steunt gij die stellingen?’ - ‘Op Dupuytren’ was het antwoord, ‘op zijn jongste bevindingen.’ De hoogleeraar zweeg en hadde gewis liever zijne vraag den candidaat niet toegericht!

In 1838 vestigde de jonge geneesheer zich te Turnhout, de stad het dichtst bij de grenzen en slechts op eenige uren van zijn vaderhuis gelegen. Zijn flink uiterlijk, zijne innemende manieren, beschaafde taal, welwillende omgang en uitgebreide kennissen deden hem weldra de achting der voornamste klas in zijne nieuwe woonstad verwerven.

Zijne praktijk breidde zich snel uit, doch de letterkundige ontwikkeling, in den breedten zin des woords, werd hierdoor vertraagd, ofschoon wij uit deze dagen een aantal dichtstukken kennen, die rechts en links in jaarboekjes, tijdschriften, almanakken en dagbladen verspreid werden.

In 1842 ontstond in de aloude Vrijheid eene letterkundige vereeniging, *De Dageraad*. Zij was de opvolgster van een vroegeren kring, *De Heidebloem*, waar onze collega en vriend, Eug. Stroobant, zijne eerste proeven waagde, vóór dat hij zijne geboortestad verliet. Dr. Snieders was en bleef de voorzitter van *De Dageraad*, totdat deze, bij gemis aan nieuw optredende leden, verdween - echter niet zonder een spoor van zijn bestaan achter te laten.

Het genootschap gaf twee bundels in het licht - *Dauwdroppels* (1847) en *Geschied- en Zedenkundige Voorlezingen over de Kempen* (1851-52), de eerste in poëzie, de tweede in proza. In beide werken werden stukken van de hand des voorzitters opgenomen⁽¹⁾. Een verhaal in proza - de stof was aan de Kronijken der

(1) De gedichten waren getiteld: *Jan Lendig, Mijne Rustplaats in de Heide, De Reigerjacht, Carrier te Nantes, Het Dwaallicht, De blinde Arend, De Koning der Gilde.*

Vrijheid ontleend - kenmerkt den boeienden verteller, den geestigen opmerker, den teekenaar van karakters. De gedichten dragen den stempel van poëtische opvatting, zijn vloeiend in versbouw en keurig in taal.

De *Proeven van romantische Verhalen* terzijde gelaten, die Dr. Snieders voor *Het Handelsblad* van Antwerpen schreef, is *Het Kind met den Helm* het eerste verhaal van zekeren omvang, waarmee de schrijver in 1852 optrad.

Toen ik eens, omstreeks dat jaartal, mijnen broeder bezocht, vond ik het handschrift dezer novelle, die hij in de zittingen van het genootschap had voorgelezen, gansch voltooid op zijne schrijftafel. Er bestond nog geen bepaald plan van uitgaaf. Met zijne toestemming nam ik het manuscript meê en zond het, sierlijk gedrukt en opgeluisterd door eene prachtige teekening van Bernard Wittkamp, de wereld in. Van dat oogenblik was de naam des vertellers, in de rangen onzer schrijvers, gevestigd.

Het verhaal was een weergalm van de overleveringen, die hij in zijne kinderjaren en aan den huiselijken haard had opgevangen en die in zijn dichterlijken geest tot toestanden en figuren waren vervormd. De hoofdinhoud was gegrond op de herinneringen aan de baanstroopers, die, in het midden of liever in de laatste helft der 18^e eeuw, de Kempen onveilig maakten.

De landstreek was in deze dagen de schier veilige schuilplaats voor benden boeven en bohemers, vooral saamgesteld uit afgestrafte of weggeloopte krijgsknechten, rondzwervende leurders en kramers, gegeeselden en gebrandmerkten, die men, na afstraffing, buiten jurisdictie bande en dus de wijde wereld injoeg.

Het gerecht was vóór de Fransche omwenteling op eene gebrekkige wijze ingericht; de politie bestond hier en daar, te platten lande, uit eenen drossaard, ettelijke bedienden en soms eenige bedeljagers. Eene vreeselijke rechtspraak,

gevolgd door strafuitvoering in 1766⁽¹⁾, had wel is waar het kwaad den kop ingedrukt, doch niet uitgerooid. Het leefde, op kleiner schaal, voort tot op het einde der achttiende eeuw; en toen de gebeurtenissen den knaap, slechts een vierde eeuw later, werden overgebracht, moeten zij eenen indruk hebben teweeggebracht, die tot in de mannelijke jaren bijbleef.

In 's dichters kinderjaren had de toestand der Kempen nog geene verandering ondergaan. 't Was nog de toestand van tijdens de helft der voorgaande eeuw; 't waren nog dezelfde oneindig groote heivlakten, donkere masteboschen, zanderige wegen, oude watermolens, diepe en kronkelende karresporen; 't waren, in zijn dorp, schier dezelfde huizen, dezelfde karakters, en 't was zeker dezelfde oude toren.

In den warmen, fantastischen geest van den schrijver kreeg de natuur en het dorp inderdaad eenen Rembrandgloed, en die over het algemeen zeer ondichterlijke en gemeene dieven, erlangden eene eigenaardige, zelfs voor den lezer aantrekkelijke tint. Hij vlocht verdwenen volksgebruiken in zijne zedeschets, onder ander het 'ploegspannen'; eene dubbele aantrekkelijkheid.

Het verhaal was boeiend geschreven, de gebeurtenissen vloeiden natuurlijk deze uit gene; de verrassingen ontbraken niet; de stijl was eenvoudig, warm, toch niet overtollig gekleurd.

De Dorpsverhalen en *De Hut van Wartje Nulph* volgden. In deze vertellingen, waarin de herinneringen van 's schrijvers jeugd mild opwellen en gulle humor tintelt, worden de eigenaardige toestanden zeer flink geteekend en treden de karakters goed vooruit. Het was besloten: zijn dichterlijke geest zou dwalen in de streek, waarin hij geboren werd: in de Meierij en in de Kempen, in en rond

(1) Vonnissen ten laste van zeven gevangenen te 's Bosch (1766).

het aloude godshuis van Postel, in en rond de Vrijheid Turnhout. Boeren, smokkelaars, tolbedienden, dorpsbeambten, zwervers van allen aard, werden zijne helden.

Tot deze reeks van vertellingen behooren *De Meesterknecht*, *Uit de acht Zaligheden*, *Amanda*, *Docter Marcus*, *Uit de Kempen*, *De Lelie van 't Gehucht*, *De gouden Willem*, *Bij de Boeren*, enz., waarvan eenige zich vastknoopen aan zijnen eersteling, andere het fantastische verlaten om meer het realisme, de koude schildering der natuur te benaderen.

De meeste tooneelen uit het dorpsleven, waarmeê de schrijver zoo innig bekend was, zijn fotografieën. Hij idealiseert zijne boeren niet, en voorwaar! droomende maagden en uitterende jongelingen vindt men schaars in de Kempen. De mensch is, in deze streek, niet erg vatbaar voor het overgevoelige.

Immers, hij is sterk gebouwd, onverpoosd aan den arbeid, opgegroeid in het besef hoe moeilijk het is om aan het dagelijksche brood te geraken, verstoffelijkt in vele levensopvattingen, niet verwijfd door eene weeke opvoeding of verderfelijke lezing. Is het derhalve niet begrijpelijk, dat de liefde bij hem geene zoo ziekelijke uitingen heeft als in de steden.

In de novellen van Dr. Snieders speelt de liefde eene betrekkelijk geringe rol; zijne verbeelding is overigens rijk genoeg om haar door andere boeiende gevoelens, andere driften, den buitenmensch eigen zooals den stedeling, te vervangen.

Zelden geeft dan ook de schrijver toe aan teergevoeligheid; hij wekt veeleer eenen glimlach op en stemt tot luim. Zijne boeken bevatten eene gezonde, krachtvolle lectuur, en zal *Goed geborgen* u vroolijk stemmen, als ge leest hoe 'Marc', 'Metge' ten huwelijk vraagt, dan zult ge gul lachen als gij de verrassende ervaring van den koppigen 'baas Dremmel' in de gevangenis volgt; als

ge *Doctor Marcus*, de vroolijke tooneelen uit het studentenleven, doorbladert; als ge ziet *Hoe men Burgemeester wordt* in de heidorpen.

In opvatting zijn de boeren wat zij inderdaad zijn: altijd eene mengeling van goede en booze neigingen, echter het goede in overwicht genomen; niet zelden zeer zonderling in hunne handeling, hardnekkig aan een gewoonte vasthoudend, hoe kleingeestig deze ook zijn moge; onverzetbaar in het godsdienstige, vaak lijdelijk zwijgend, doch nadenkender en slimmer dan door het uiterlijke wordt aangegeven.

Doorgaans heeft de Kempische boer eene groote dosis volkswijsheid; hij neemt het leven zooals het hem wordt toegezonden. Met weinig tevreden, speelt echter de winzucht eene rol in zijn bestaan. Kortom, al die karaktertrekken en toestanden heeft de novellist onderzocht, gepeild en daaruit tooneelen getrokken, die immer een hoog belang bij den lezer opwekken.

In de eerste schetsen van zijne hand merkt men zeer fijne en dichterlijke teekeningen op: doch naar evenredigheid de wetsdokter optreedt, wordt, zooals wij zegden, de schrijver een kouder opmerker. De wetenschap voert alsdan den boventoon, en is blijkbaar het hoofddoel van het streven des vertellers. Die wetenschap is echter altijd volksch. De schrijver beseft immer voor wie hij schreef: hij wilde altijd begrijpelijk leeren en verzedelijken - en dit deed hij ook zijn gansch leven.

Wat den Kempischen novellist over het algemeen van onze andere dorpsvertellers onderscheidt, is de beperkte plaats, die hij inruimt voor het natuurtafereelen; hij penseelt met eenige trekken, en dringt schier onmiddellijk in de handelingen zijner personen, die men dan ook veeleer zijn domein noemen mag.

Dr. Jan-Renier Snieders bezet, denken wij, eene eervolle plaats tusschen de schrijvers, die den nieuweren tak van

letterkunde, de dorpsvertelling, hebben behandeld en waarin, onder verschillende opzichten, Conscience, Auerbach, Cremer, Jeremias Gotthelf, Fritz Reuter, Georges Eliot en vele anderen, hebben geschitterd.

Voor het bewerken van den geschiedkundigen roman, in den eigenlijken zin des woords, had de geneesheer tijd te kort; daarenboven, de hulpbronnen ontbraken hem in zijne woonstad. Alleraantrekkelijkst is nochtans de lezing van de verhalen, die hij op geschiedkundige feiten bouwde, doch waarin hij aan zijne verbeelding vrijen teugel liet.

Toen de herinneringen zijner jeugd waren uitgeput, wendde de schrijver zich tot het geheimzinnige in de geneeskunde. Hij schreef uit die door het publiek zoo weinig gekende stof, eene reeks allerbelangrijkste verhalen die zich grootendeels aan zijn ambt van wetsdokter vastknoopen, en tusschen welke, onder ander, *Op de Pijnbank*, een zeer vernuftig en eigenaardig werk mag genoemd worden. *Mentor* is een praktisch en recht wetenschappelijk boek, met eenen schat van gouden raadgevingen voor de openbare gezondheid - een nuttig boek, dat men algemeener in onze volksklassen diende te verspreiden.

Aan welke reeks verhalen moet nu de palm toegekend worden? Wij beslissen niet; deze zooals gene heeft onschatbare verdiensten en eene onmiskkenbare eigenaardigheid. Minder hoog in opvatting staan, over het algemeen genomen, de verhalen in de laatste tien jaren van zijn leven geschreven, en waarin hij blijkbaar onder den indruk verkeert van de staatkundige gebeurtenissen, die in en na 1876 plaats grepen. Hoevele verdienstelijke bladzijden deze werken ook bevatten, vormen de schriften der mannelijke jaren zijnen bloeitijd in de letterkunde.

Aan weinigen was het zoo eigen als aan Dr. Renier Snieders, op een luchtigen, vroolijken, ongedwongen toon te vertellen. Het dialogeeren was voor hem een spel. Hoe

waar, natuurvol, tintelend zijn de gesprekken zijner personen! Hoe geestig doen zij den lezer in het verhaal vorderen! In deze bladzijde alleen ziet men, dat hij de menschen, die hij laat optreden, tot in de minste vezelen des harten kende. Hij had ze in zijn leven ontmoet, en hunne bedoelingen met een scherp oog doorvorscht.

Hoe zwart deze laatste ook vaak waren, schilderde hij ze zelden in al hare afzichtelijkheid, en zij hadden ook geen nadeeligen invloed op zijne inborst. Genadig was hij immer voor de menschelijke zwakheden, en een goed hart bleef zijn rijkdom, zijn schat.

In de Kempen genoot Dr. Jan-Renier Snieders eene onbeperkte vereering, in onze Vlaamsche gewesten stond hij hoog in aanzien; doch weinigen kenden hem persoonlijk, omdat hij nooit in onze taalkundige vergaderingen of landdagen verschenen is. Voor den strijd, voor het baanbreken was hij niet gevormd. Hij leefde vreedzaam, kalm en tevreden in de Kempen, zaaïende zonder te weten wie den oogst maaien zou! Hij leefde gelijk de Kempische boer rondom den toren van zijn dorp, werkend en biddend, vreemd aan de bruisende driften, aan de worstelingen, die de steden beroeren. De groote stad was hem, in zekeren zin, nooit eigen, aangezien hij nooit reisde, tenzij gedwongen door zijne ambtsbezigheden. Hij las echter betrekkelijk veel, en bleef vooral in zijn vak op de hoogte des tijds.

In zijnen bloeitijd legde de dokter zijne bezoeken in de vergelegen hoeven en dorpen, te paard of in rijtuig af. Die tochten leverden hem schier alléén de wezenlijk vrije oogenblikken, die hem overbleven van zijne drukke practijk, om aan eenig letterkundig werk te denken. Thuis gekomen en 's avonds bij de gezellige lamp gezeten, bracht hij zijne denkbeelden op het papier, ten minste als de driftige belleklank hem niet andermaal, tot in den donkeren nacht, naar een ziekbed riep.

Het is schier onbegrijpelijk hoe in dat drukke en ver-

moeiende bestaan, gepaard met veel huiselijk leed, de vroolijke trek hem zóólang bijbleef.

Tot luidruchtige uitspanning sloeg echter die opgeruimdheid nooit over; deze ontlook vooral wanneer hij zijne denkbeelden aan het papier toevertrouwde; dus, in den omgang met zijne denkbeeldige personen.

Zijne geneeskundige loopbaan is inderdaad prachtig geweest. Pas had Dr. Snieders Turnhout tot vast verblijf gekozen, of het gerecht riep zijne verlichte kennissen, zijn scherp doorzicht in, en aan zijn graf heeft eene bevoegde stem, die van den heer Dierckx-van Ryckevorsel, procureur des konings bij de rechtbank van eersten aanleg, hem hulde gebracht. Aan dezen overheidspersoon staan wij thans het woord af:

‘In 1838 verliet dokter Snieders zijn vaderland en vestigde zich te Turnhout, in een oogenblik dat de geweldadige scheuring van 1830 nog levendige gevoelens van vijandelijkheid in de harten achterliet. Dit was echter de vijandelijkheid van één dag in het leven der volken, en zij werd zeer gelukkig uitgewischt door schitterende bewijzen van wederkeerige achting en internationale broederlijkheid. De gelukkige en nabij zijnde verzoening had Snieders, met zijn helder doorzicht, voorzien.

Ofschoon innig verkleefd aan zijnen geboorte grond, kwam hij ons zijne jonge en kloeke diensten aanbieden, en de gastvrijheid vragen in een nieuw vaderland. Zijne schitterende hoedanigheden, zijn verheven karakter, zijn gouden hart eden hem weldra als een kind van den lande beschouwen.

Reeds in den aanvang van zijn verblijf in ons midden, vereerde de magistratuur hem met haar vertrouwen; zij gelastte hem met de zoo gewichtige zending van het onderzoek in crimineele zaken: een gewettigd vertrouwen, gedurende vijftig jaren gedeeld door alle magistraten, die elkander aan de rechtbank van Turnhout opvolgden.

Ik durf zeggen dat ik hun ware tolk ben, als ik hier, in dit verheven oogenblik, luidop verklaar, dat Snieders den dank van het gerecht in ons land heeft verdiend!

Begaafd met een helderen en practischen geest, gevormd door schitterende studiën, sterk door eene verlichte ondervinding en een streng rechtvaardig geweten, stelde hij al zijne geestvermogens, al zijne scherpzichtigheid ten dienste van het opzoeken der waarheid. Tegenover de meest kiesche en soms afstootende plichten, behield hij immer de strengheid van gemoed, zoo eigen aan de wetenschap, welke de overtuiging heeft van haar doorzicht.

Diep doordrongen van het gevoel der ambtelijke verantwoordelijkheid, zag hij tot op den grond der zaak, en zonder zwakheid, zonder drift, loste hij, vast, en zeker, de meest kiesche vraagstukken op, aan zijn onderzoek onderworpen.

Gij weet welk bewonderenswaardig talent hij bezat in het te boek stellen zijner denkbeelden. Hij wist door zijn uitmuntend schrijverstalent, aan zijne bemerkingsen en den uitslag zijner opzoekingen, dien helderen, kortbondigen, sierlijken stijl te geven, zoo passend voor gerechtelijke bewijsstukken. Wat al gedenkteekens zijner wetenschap heeft hij achtergelaten, en liggen nu verloren in het geheim der gerechtelijke archieven!

Altijd was hij gereed om het gerecht ter hulp te komen. Zijn eenige bekommernis was, de zorg voor zijne dierbare zieken in overeenstemming te brengen met het dringend belang der crimineele onderzoeken. Zijn voortdurende medehulp in dit belangrijke werk, had zijn hart bemeesterd. Als de beperkte rol van expert ten einde was, volgde hij met spanning de ontwikkeling der processen; hij hield er aan, de inzichten te doorgronden, de berekeningen der schuldigen te zien mislukken; met een woord, het had voor hem eene machtige aantrekkelijkheid te zien, hoe de

dramas van menschelijke zwakheid of bederf, moeilijk werden ontknoopt.

In zijne novellen, zoo boeiend en met eene zoo rijkbegaafde pen geschreven, volgen wij de verschillende toestanden der crimineele onderzoeken van den scherpen en nadenkenden opmerker. Hij schildert daarin de gerechtelijke tooneelen, zoo rijk aan verscheidenheid; immer komt hij op deze terug, zooals een schrijver van talent met liefde de gebeurtenissen weêrgeeft, welke hij bijwoonde en waarin hij of zijne vrienden eene innige, of eene maatschappelijke rol hebben vervuld.

Diepbetreurde vriend! al uwe werken zijn de weerspiegeling van uw schoone ziel; nooit heeft de nijd deze verdoofd! Men wordt er mee vereenzelvigd, zooals men zijn geweten, zijne geheimen, zijn lijden mocht toevertrouwen aan uwe rechtzinnige en deelnemende vriendschap. Gelukkig zij, die u hebben gekend! Gij hebt hen gesticht, door de zuiverheid van uw hart, de strengheid van uwen levenswandel, de werkzaamheid van uwen geest en de recht mannelijke onderwerping van uw christelijk geweten!

Bij eene uitgebreide practijk en het ambt van wetsdokter, voegde de geneesheer de verzorging der armen van het bureel van weldadigheid, den dienst in het gasthuis en het godshuis van grijsaards en weezen, den gezondheidsdienst der gevangenis, en werd hij door het gouvernement, herhaalde malen belast met het opmaken van verslagen, onder anderen over de inenting der longziekte, de besmettelijke ziekten, zooals de cholera, enz. - verslagen die immer als hoogst merkwaardig aangeteekend werden.

Als geneesheer genoot Dr. Snieders eene beroemdheid schier zoo groot als die van schrijver. Van wijd en zijd werd hij in moeilijke gevallen geraadpleegd, en de weg, dien hij volgen moest bij zijne bezoeken in zijn ouderlijk

huis, was niet zelden een kampement van zieken. Daarheen bracht men, van rechts en links uit de heidedorpen, niet zelden op karren, zieken en gebrekkelijken, en de geneesheer, altijd welwillend, stapte uit zijn rijtuig, onderzocht, gaf raad en keerde laat in den avond, maar tevreden, in zijne woonstad terug.

Erkenning zijner talenten werd den kundigen man niet ontzegd. Deze onderscheiding had te meer waarde, aangezien de geneesheer en de schrijver zooveel mogelijk schuil bleven in eene afgezonderde landstreek.

Verscheidene novellen van zijne hand werden in het Duitsch en in het Fransch overgezet; in verscheidene prijskampen kende men aan zijne inzendingen den palm toe. Geleerde en letterkundige kringen benoemden hem tot lid; het *Davidfonds* (afdeeling Turnhout) droeg hem het voorzitterschap op; de Koninklijke Vlaamsche Academie had hem tot buitenlandsch eerlid gekozen - Dr. Snieders bleef immer Nederlander - doch hij heeft de eer moeten missen in haar midden zitting te nemen; de hoogeschool van Leuven kende hem, tijdens het jubelfeest van het genootschap. ‘*Met Tijd en Vlijt*’ in 1887, den titel van doctor in wijsbegeerte en letteren *honoris causa* toe. Het gouvernement vereerde hem met de Leopoldsorde en met het Kruis der Burgerlijke Verdiensten 1ste klas.

Dr Snieders en zijne echtgenoot, eene vrouw met vele geestesgaven, vormden een gelukkig gezin totdat de dood twee dochters in den bloei des levens wegrukte, en eindelijk ook de geliefde vrouw den 27 April 1883 ten grave daalde. Een zoon, die in eene geestelijke orde getreden was, verongelukte in eenen brand, en eindelijk viel de laatste dochter, Mevrouw Bausart, op het ziekbed. Wat de moedige grijsaard aanwendde om dat kostbare leven te redden, was inderdaad bovenmenscheijk. In den strengen Winter van 1887-88 reisde hij schier dag op dag, door sneeuw- en hageljacht, naar het ziekbed te Antwerpen.

Toen dit geliefde kind naar een beter leven was overgegaan, bleef er hem geene begoocheling meer over. Ook was hij het eens om met den dichter te zeggen:

Noem hij deze aard een hof van Eden,
 Wie altijd mogt op rozen gaan,
 Ik wensch geen stap terug te treden
 Op de afgelegde levensbaan.
 Ik reken ieder dag gewonnen....

die hem naderbracht tot de zijnen in een beter leven. Hij stierf weinige dagen na het overlijden zijner dochter, den 9 April 1888.

Eenzaam heeft hij de laatste jaren, na den dood zijner vrouw, doorgebracht: zijne kinderen waren of dood, of woonden buiten Turnhout. Hij droeg echter elk hem opgelegd kruis met gelatenheid, met christelijken ootmoed.

Aan zijne groeve, waar de bevolking van Turnhout en omgeving diepe bewijzen van droefheid gaf, bracht ons medelid, Hendrik Sermon, namens de Koninklijke Vlaamsche Academie, eene warme hulde aan den talentvollen schrijver; hij roemde hem als een fijn en geestig ontleder van het menschelijk hart; Dr. Vermersch, zijn collega in de geneeskundige loopbaan, huldigde zijne diepe kennis en menschlievende gevoelens; Lodewijk Mathot bracht eene innige vereering aan zijne nagedachtenis, namens het *Davidfonds*; de procureur des konings Dierckx-van Rijckevorsel sprak den schoonsten lof uit, die misschien ooit eenen wetsdokter werd toegewijd; een jong dichter, Van Wamp, noemde hem diep bewogen ‘vader Snieders’ en stelde hem ten voorbeeld aan de jongeren, en Jozef Splichal, zijn uitgever, bracht een hartelijken vriendengroet aan den wijzen raadsman: want een raadsman was hij in vele huisgezinnen; een geneesheer van het lichaam, een geneesheer naar het hart!

* * *

Bij het schrijven dezer schets, rees meer dan eene moeilijkheid voor mij op; doch hoe innig de betrekking ook zij, waarin ik tot den overledene sta, heb ik geen woord te veel over hem gezegd. Mij blijft de heilige overtuiging bij, dat allen, die hem van nabij gekend hebben, elk woord van lof, hier uitgesproken, zullen bekrachtigen; dat zij elken palm, dien ik mijner hand ontvallen liet, in mijne plaats op zijn graf zouden neêrleggen!

September 1888.

III. Willem Ogier en zijn tijd.

't Moet in het jaar 1639 geweest zijn, dat een een-en-twintig-jarige jongeling, met een benepen gemoed, verlegen, vernederd en in zijne stoute verwachting bedrogen, het lokaal verliet, waar, te dien tijde, de Rhetorijkers van het Antwerpsche St-Lucasgilde zitting hielden.

Hoe de plunje van den jongen man er wel uitzag? Al zou hij zich dan ook in zijn beste pak gestoken hebben, 't zal toch altijd slechts dat van den geringen burgerman zijn geweest, en wat zijne trekken betreft, deze zijn uit die jaren niet bewaard gebleven.

Een-en-twintig jaar later, in 1660, dus toen hij twee-en-veertig jaar oud was, werd hij geconterfeit door een voortreffelijken meester, door Petrus Thys, te dien tijde deken van St-Lucasgilde, en die afbeelding werd, tamelijk flauw, gegraveerd door Gaspard Bouttats. 't Is inderdaad te betreuren, dat wij slechts dit conterfeitsel van onzen held mochten behouden.

Willem Ogier - 't is hem dien wij voor ons, in deze

Academische zitting, oproepen - genoot op zijn twee-enveertigste jaar, en, te oordeelen naar gemelde gravuur, meer welstand dan in zijnen jongelingstijd. De kleeding schijnt zeer verzorgd; de lange haren dalen in golving tot op zijne schouders. Hij heeft het borstelig kneveltje en den kleinen sikkebaard, die iets zoo pittigs geven aan de portretten der mannen van de 17^e eeuw. De hals, eenigszins ontbloot, verdwijnt in den platten witten kraag, die vrij laag op borst en schouders neerhangt, en vierkant met een breed borduursel is omzoomd.

Het hoofd van den Rederijker helt een weinig naar de rechterzij over, 't geen ietwat aan eene gemaakte houding denken doet.. De trekken zijn niet fijn, het aangezicht vleezig, zonder dat de vormen echter verloren gaan. De kaaksbeenen steken vooruit; de neus is breed gevleugeld en de oogen hebben veeleer iets lafs dan tintelends. Over geheel dat wezen ligt, zoo komt het ons voor, een zinnelijke trek, gepaard met iets ruws, hoe getemperd dit ook wezen moge.

Wellicht is dit laatste slechts inbeelding; wij oordeelen het uiterlijke misschien te veel naar hetgeen de dichter ons te oordeelen achterliet.

Alleen den inwendigen mensch kan men, bij het schiften eener dichterlijke nalatenschap en na grondige critische beschouwingen, voor den naneef doen herleven. Men kan uit stijl, denkbeelden, neiging en streving, het karakter van den schrijver ontleden; te weten komen of hij, gelijk zoovele dichters, zich enkel onbedachtzaam, zonder nadenken, op den stroom der klanken liet drijven, of dat hij, met boos opzet, elk woord door eene bijbedoeling vergiftigde: kortom, of hij een onnadenkend kind, of een booze geest is geweest.

Doch de gemoedstoestand van den een-en-twintigjarigen dichter moet ons voor het oogenblik bezighouden.

Willem Ogier, de Antwerpsche jongen, uit den geringen

burgerstand gesproten, had het geluk niet, zijne natuurlijke gaven: een vluggen, scherpen geest, een heldere opvatting, een eigenaardig begrip, een uitspattend, vroolijk gemoed - door eene regelmatige opleiding hier te ontwikkelen, daar te beschaven, ginds te temperen.

Uit de armoedige wieg in de straat gesprongen, moeten vele kwade eigenschappen dezer laatste in hem vergroeid zijn. Viel er een vonk van den gouden zonnestraal in zijn gemoed, dan ook kleefden de slijkspatten op hem; deze verhardden, versteenden en vormden zijn gansch leven één lichaam met hem.

Natuurkind in den vollen zin des woords, rijmde Willem Ogier zeer gebrekkig zijn lied. Hij zong dat lied in de taal, die in de straat weêrklonk: ruw, wild, eigenaardig, zonder regel, zonder teugel; zonder te denken dat er gevoelens zijn, die een onbegrensden eerbied van den dichter vergen; beelden, die nooit ontheiligt of geschonden, ooren, die nooit gekwetst mogen worden. Zijn lied klonk in overeenstemming met de lage en morsige puntgevels der achterbuurten, en 't kwam nooit in Ogier's geest op, dat lied te doen opwaarts schieten, zooals het steenen dichtwerk, de prachtige toren, die zijne geboortestad overheerscht!

Nochtans was de dichter later overtuigd, dat hem in zijne jongelingsjaren een leidsman ontbroken had. Of zegt hij niet zeer naïef, in eene berijmde voorrede, geplaatst vóór zijn tooneelspel '*De Gulsigheydt*' en waarin hij de 'Gheschiedenisse' verhaalt 'met dit werck gehadt te hebben', dat hij van zijn 17^e tot zijn 21^e jaar geen 'van die Const-bemide-Vrienden' vond, niemand die hem 'conde prysen, noch ghebreken onderwysen'? Hij was dus, in zijne ontluikende jongelingsjaren, verlangend naar lof - een bewijs, dat hij zichzelf bewust werd, te meer daar hij iemand zocht, die hem zijnen wildzang leerde regelen, aangezien de zelfstandige ontwikkeling zich niet opdeed.

Opmerkelijk is het echter, dat Willem Ogier later blijken geeft, in geringe mate, zich om den gevraagden leidsman te hebben bekommerd; hij is, gansch zijn leven, een wildzang gebleven.

Met eenen glimp van droefgeestigheid zegt hij in dezelfde voorrede: 't Scheen dat alles voor mij sliep.' Doch terzelfder tijd meldt de jonge dichter blijde, dat het uur der ontwaking geslagen was. Grenzeloos gelukkig was Ogier, toen hij in de 'loffelijke Camer van d'Olyftack' als lid werd aangenomen, waar hij door 'Droncken-Heyn', een der personaadjes in zijn tooneelspel *De Gulsigheydt*, wilde bewijzen, waardig te zijn plaats te nemen 'by des Camers wyse mannen'.

De voorlezing van zijn stuk bracht echter de wreede ontgoocheling teweeg, waarover wij bij den aanvang dezer critische beschouwingen spreken; want de schrijver zegt: 'Maer dees *klucht* die wert ghebannen,' omdat de maker ervan geene maat kende 'naer der Rethorycken Reghel' - gebannen van het tooneel, al beweerde de dichter dan ook dat 'die nauwe peghel' gemaakt was voor hem, die zulks verstond.

Twee beoordeelaars, die ter kamer niet aanwezig waren toen het stuk werd voorgelezen, vereenigden zich niet onvoorwaardelijk met het genomen besluit en gaven den wensch te kennen, op hunne beurt, eene lezing van 'Droncken-Heyn' te hooren. Het oordeel werd gewijzigd; een 'poëet', Joan Jansens (Jansens van Grunderbeeck, die in 1648 Ogier's dochter, Barbara, ten doop hield), 'eenen man seer ervaeren', die door den ouderdom 'in de Const niet en verkoude' en nog als een Rhetorijk orakel beschouwd werd - Joan Jansens riep uit, na, 'in eene groote stilt', naar de lezing te hebben geluisterd:

Ach! ons Camer loopt in 't wilt.
Want men kenter gheen beleydt,

Noch de Aerdigheydt van schicken:
 Dat het spelen uyt doet blicken:
 Anders, woorden, niet gheseyt.

De tweede vriend, Van den Bosch, stemde het oordeel van den ouden kunstrechtter bij, en den 18ⁿ October van gemeld jaar, ten half 4 ure, verscheen het stuk ten tooneele: ‘En het spelen dat gingh aen,’ zegt Ogier.

Aan Willem Ogier zelve viel de rol van ‘Droncken-Heyn’ ten deel, en de ‘sienders’ verklaarden dat hij het eenen aartsdronkaard in natuurlijkheid afwon. Het stuk erlangde een ongehoorden bijval; want, volgens den dichter: ‘Onse Stadt scheen noyt versaedt in het sien en in het hooren.’ Honderd malen opgevoerd, was de bijval nog altijd even groot.

‘Of het sulckx verdient oft niet,’ laat de schrijver aan den lezer oordeelen; maar veertig jaren lang, voegt hij er bij: ‘is my d' eer daer van geschiet.’

Het was op het keerpunt der jaren, of, beter gezegd, reeds in den levenswinter, dat Ogier die regelen schreef. Hij laat er op volgen, dat er nu bij zijne dalende zonne een ander licht opvonkelt, en terwijl hij in zijnen jongelingstijd klaagde:

‘t Scheen dat alles voor my sliep,’ en het gemis van dichterenlof betreurde, zegt hij nu:

's Weireldts Eer sijn ydel straelen
 Mist men t' Eeuwelyck gesicht.

Omtrent dien tijd heeft hij in dit tooneelwerk eenige regelen veranderd, en het veranderde met sterrekens aangeteekend, ‘laetende nochtans den in-houdt in sijnen eersten standt.’ Hij heeft dus enkel den vorm gewijzigd en de bewoording in al hare onbeschofte ruwheid behouden. Trouwens, in bewoording is er niets te wijzigen, tenzij *De Seven Hooft-sonden* in haar geheel te schrappen.

Hoe *wij* oordeelen over Willem Ogier's werken? Met een 19^e eeuwsch oog beschouwd, zou het oordeel uiterst streng behooren te zijn. Wij hebben, en dit strekt onzer beschaving tot eer, een hooger denkbeeld van wat poëzie is en wezen moet, en denken niet tot de 17^e eeuw te moeten terugkeeren om ons te hertemperen, zooals onze schilderschool zich eens hertemperde in den gloed en het karakter der Van Eycken.

Eene platte klucht, zooals *De Gulsigheydt* is, zou in onze dagen op het tooneel niet geduld worden, zelfs niet door hen, die beweren dat het naturalism het 'ideaal' der kunst is, als ik het woord 'ideaal' hier bezigen mag; want men vindt niet vele Fransche schrijvers van onzen tijd, die het in ruwheid van woorden en toestanden van Willem Ogier afwinnen.

Al de onderwerpen van dien 17^e eeuw zijn zoo laag mogelijk, zijn in het modder der samenleving gegrepen; de taal springt alle grenzen van betamelijkheid en eerbaarheid te buiten; de personen, die zich in den kring dezer tafereelen bewegen, zelfs de vrouwen, missen alle kieschheid, alle eergevoel, alle zedelijke ingetogenheid. De vrouwen hebben, kortom, niets meer van het hemelsche waas, dat de christene vrouw als met eene aureool omgeeft. Alles woelt, kruipt en spartelt in een wijden poel van dierlijkheid.

Wanneer men bij eenige dezer tooneelen vertoefd heeft, dringt als het ware de vraag naar boven, of er dan geene andere laag in de samenleving der 17^e eeuw bestond, dan die van dat galgenaas, bij voorkeur 's nachts omdolend, gelijk de vleermuizen en de motten? Men vertoeft dan ook met eene zekere opbeuring in die, welke de geestige Pater Poirters ons voorstelt, al ontmoet het ontleedmes weldra, onder de levendige kleuren en het tintelende klatergoud, den pestbuil, die destijds de geheele samenleving doorkankerde.

Al de werken, die den Antwerpschen tooneelschrijver

bezig hielden van 1639 tot 1678, van zijn 21^e tot zijn 60^e jaar, dragen denzelfden hierboven aangegeven stempel. Dit stuk heeft hooger peil dan dat, ofschoon de laatste van Ogier's tooneelspelen, ontegensprekelijk, scherpere en rijkere opmerkingsgave aan den dag leggen dan de eerste. Allen zijn de weerspiegeling van het volk dat, in eene bachantenroes, voorbijstormt: met al zijne gebreken, met geene zijner uitblinkende hoedanigheden; met al zijne gespierdheid in vuist en tong, in lach en kreet.

Doch wat ligt er staal in het taaleigen, in de zeggingskracht, in de beeldspraak - alles moge dan ook hard, hoekig, scherpkantig, hortend en stootend voor ons zijn. Ogier bezigt overal de zegswijzen, den vorm van het Antwerpsche volk, en opmerkelijk is het wel dat, met geringe uitzonderingen, een en ander, na ruim twee-en-een halve eeuw, bij dat volk voortleeft.

Wat de zeden betreft, die Willem Ogier schildert, deze zijn, ten behoeve van zijne tooneelspelen, wel wat al te veel gegroepeerd, of - wilden zij eene fotografische waarheid hebben - niet voldoende door licht en donker afgewisseld; doch de 17^e eeuw had, in waarheid, bij de hooge en de lage standen, veel zedelijke rekkelijkheid. Het was de eeuw, waarin alle banden werden losgescheurd; zij bezat in zich eene onstuimig opwellende kracht tegen alles wat naar het middeleeuwsche zweemde, en die kracht werd in kunst soms buiten alle palen gedreven.

Het hoofddenkbeeld der christene kunst werd, óf door een heidensch beeld - dat zonder ziel was - óf door het navolgen eener triviale natuur - 't geen echter de kunst volksch maken zou - vervangen. Men duldde geene banden meer; men rukte zelfs datgene los wat noodwendig door deze moest omvat blijven: het zedelijk gevoel.

Uit het volk gesproten, niet gevoed door de klassieke oudheid, volgde Willem Ogier de neiging tot de ruwe stoffelijkheid, die zijnen tijdgenooten eigen was.

Het is opvallend dat de dichter het ambt van onderwijzer bekleedde, en de leiding der jeugd - het moge dan ook die uit de geringe klas geweest zijn - hem was toevertrouwd; dat hij deken, dus een uitverkoorne in dit vak was, en factor van de Rederijkerskamer de *Violieren*. Deze betrekkingen brengen in ons oog toestanden teweeg, die niet met zijne werken strooken; doch juist deze toestanden bewijzen dat Willem Ogier, in zijne ruwheid, niet buiten de toen bestaande grenzen trad.

Waren er nu ook vrouwen, uit de deftige kringen, in de vertooningen van den *Olijftak* en de *Violieren* aanwezig? Vrouwen, die de taal, welke in *De Seven Hoofsonden* gebezigd wordt, zonder blozen kunnen hooren; die toestanden als in deze voorkomen, bijwonen, zonder in het diepste diep van hare waardigheid gekrenkt te zijn, zouden wij in onze gezelschappen niet dulden. Men is dan ook geneigd, die vertooningen te beschouwen 'als onderonsjes' van mannen, die altijd meer met de ruwheid des tijds vereenzelvigd zijn.

Of ik die meening echter historisch kan goedmaken? Dit zal ik niet bevestigen. Laat ons aannemen, ter eere van het schoone geslacht, dat er in die voorstellingen uitzonderingen op den regel waren.

In de 17^e eeuw was de hoffelijke omgang van vrouwen met mannen, niet zeer druk in de noordelijke Nederlanden⁽¹⁾. De vrouwen uit den burgerstand onderscheidden zich, onder zedelijk opzicht, zeer gunstig van den hooger stand⁽²⁾. 'De vrouwen,' zegt een ander schrijver, 'werden destijds niet hoog geteld⁽³⁾ - en van die geringe mate van eerbied, geeft Willem Ogier op elke bladzijde blijken. Een tijdgenoot - vergeeft mij het hier volgend niet zeer

(1) Haller.

(2) Fruin.

(3) Busken Huet.

Academisch woord - spreekt van 'de varkensvreugde op de bruiloften'⁽¹⁾ en op deze moeten de vrouwen toch zeker wel aanwezig zijn geweest! Kortom, men leefde grootendeels in eene wereld van volslagen verstoffelijking.

De zeden en gewoonten, zegt een ander schrijver, verschilden in het Noorden niet veel van die van Brabant en Vlaanderen⁽²⁾. In zekeren zin kan dit zóó zijn; doch het Zuiderdeel der Nederlanden was oneindig minder verstoffelijkt. Onze roemvolle kunstontwikkeling kan dit getuigen, en het gemis eener onbepaalde weelde, zooals in het Noorden, treedt hier te onzen gunste op.

Hoe het zij, niettegenstaande al dat zinnelijke van Gargantua, het bederf aan het Hof in het Noorden,⁽³⁾ en het ruw ombolsterde der volksklas in het Zuiden, bestond er altijd eene klas in de samenleving, wier zeden, in het Noorden door een uit den vreemde overgeërfd puritanisme, in het Zuiden door het oude strenge geloof, binnen zekere palen werd gehouden.

In het Zuiden wordt ons deze stelling aangegeven door de schriften van Ogier's tijdgenoot, Pater Poirters, die als zeden- en gewoontenschetser hoogst merkwaardig is, en beter dan Ogier licht en schaduw heeft aangeteekend. Deze laatste schijnt het bestaan van eene meer ontwikkelde klas dan die zijns oorsprongs, niet te kennen. Hij zoekt er zijne beelden niet, en als hij in *De Traegheydt* het bestaan dezer klas aanwijst, dan is het om ze te vernederen.

'Maeyke,' de meid, trotsch en laatdunkend, zet, om zoo te zeggen, haar bemorsten voetzool op 'juffer Claer', de dochter van den gevallen koopman. Er ligt zelfs haat, voor 't minst eene hartelooze spotternij in het scherp geteekend karakter van 'Maeyke', die het hoofd heeft

(1) Hooft.

(2) Dr Jonckbloed.

(3) Busken Huet.

gebogen voor het koopmansgezin, zoolang dit in weelde verkeerde; maar nu zij hare meesteres berooid ziet, haar oproerig doet gevoelen dat zij niets meer is, minder dan zij.

Willem Ogier schilderde dus eene bepaalde klas der samenleving, de klas in welke hij zijnen oorsprong vond. Hij bleef er altijd het schurftige van behouden. Noch zijn stand - al zou deze ook niet hoog in aanzien zijn geweest - noch zijn omgang met meerderen, noch de invloed der beeldende kunsten, hebben hem veredeld, eene hogere roeping aan zijn kunstgevoel gegeven; doch hierin hebben de heerschende zeden aandeel en schuld - en Ogier was een kind zijns tijds.

Wij gelooven niet dat er bij den dichter eene moedwillig onzedelijke bedoeling bestaat. De factor, zooals blijkt uit de later bijgevoegde voorrede - toen zijn oordeel meer gerijpt was en de opmerkingen niet waren uitgebleven - dacht wel degelijk te moraliseeren en op het tooneel te schandvleken, wat op den predikstoel niet openlijk genoeg kon geschandvlekt worden, 'want die stoel de suyperheyt betaemt' zegt hij. Hij schreef voor zijn stuk *De Onkuyscheyt* eene 'Waerschouwinghe aen de goetwillighe toe-hoorders over dese uyt-beldinghe' en ging uit van de stelling, dat aan het tooneel eene ruime maat van vrijheid mocht worden toegekend: eene lichte verontschuldiging.

Toch een Thooneel meer ruym en vryheyt toe-gegeven
 Daer de Poëten met de pennen vryer leven
 Dat spreeckt wat ruym: en het schijnt hun toegestaen
 Als Weireldts synde met de Weireldt om te gaen.
 Wij comen niet alleen met woorden, maer verthoonen
 En vol' gheschiedenis van veel-der-leyd' personen
 Heel schandigh als een walgh van deughdelycke lien
 Om dat men sou verschil van quaedt en deuchde sien.

Ten slotte: dergelijke toestanden als hier voorkomen,

vooral de ruwheid in taal, waren dus in zekeren zin aangenomen. Willem Ogier wilde lachend waarheden zeggen, ofschoon hij onder den lach weleens den ernstigen rimpel doet opmerken. Of zegt hij niet in een waarlijk aangrijpenden regel, ter gelegenheid van zijn tooneelspel *De Onkuysheid*:

Dies oordeelt redelyck want soo ghy't wel bevat,
Gheen droever thoon als dit heeft treur-spel noyt gehad.

Over 'Goddelyck saecke' te spreken, zegt hij in eene algemeene voorrede 'kom' et altydt niet gelegen.' Dit op het tooneel doen, 'ware het Heylighdom met de voeten vertreden.' Wederom 'te handelen de Politique ofte Wereldt heerschende saecken, is ongelegen voor gheruste Borgers, als wesende vol van alle peryckelen, daer geene Vrienden in vertrouwt en mogen worden: want d' openhertigheyt kan schadelijck wesen, en de gheveynstheydt kan op den Waeghen van Triumphe ingehaelt worden.'

Het blijkt dus dat Willem Ogier een voorzichtig man is geweest, of beter gezegd een man, wien het baanbreken in staatkundige en godsdienstige zaken niet in het karakter lag, zooals bij voorbeeld bij Joost Van den Vondel. Trouwens, Ogier bleek juist niet eierzuchtig te zijn, dewijl hij, bij het bezorgen der uitgaaf van *De Seven Hoofsonden*, zelfs verschooning vraagt aan zijne 'besondere goed-ionstighe vrienden, die my door hunne gheestige Rym-Consten (over dit Werck) hebben ver-eert,' omdat hij de hem vereerende rijmen niet vóór in zijn boek heeft geplaatst - een gebruik, dat echter destijds algemeen was, zelfs de vermaarde meesters niet uitgesloten. Hij was geen worstelaar. 'Niet dat ick Nydt ontsien! maer wil die oock niet tergen' zegt hij, en teekent hierdoor de vreedzaamgezinde zijde van zijn karakter duidelijk af.

'Dus hebbe ick met der Handt ghevat,' zoo gaat hij

voort, ‘alles dat vermaeck, en leeringh soude konnen dienen, te vreden wesende myne gedachten te voldoen, ende met geene gheraepte Vreught van andere Dichters my te bemoeien, want ick soude niet geirne met eenen Mantel vol lappen voor den dagh komen, ende noch seer fraey meynen te wesen als ick my onder soo vele goede Oordeelders soude moeten verthoonen.’

Ogier wilde dus buiten de bestaande wetten en regels draven, vrij van den mythologischen slenter, los van de destijds in zwang zijnde nabootsingen der Ouden. Hij wilde geen vreemden lappenmantel omhangen; hij koos liever den armoedigen lappenmantel van zijn volk! Hij heeft geput in zijn eigen, in het Antwerpsche volk, zonder dit echter te verbeteren, 't geen de ware roeping des dichters is. Die roeping lag buiten zijn bewustzijn.

Deze schuld draagt hij: het volk, gelooven wij, was beter dan hij het afmaalde; toen, gelijk nu, tintelden er soms edele gevoelens uit de ruwe volksharten op.

Is Willem Ogier dichter in den waren zin des woords? Neen; hij heeft grepen die dichterlijke neigingen doen blijken. Bij eene critische beschouwing moet hij de vlag strijken voor zijnen tijdgenoot, Pater Poirters, die juweeltjes schreef als taal, vorm en gedachte; maar doorgaans niet, zoo min als Cats, in zijne doedelzakkige Alexandrijnen. De fabel is bij Ogier niet kloek uit één stuk gesneden: 't is wel degelijk een lappenmantel. De tafereelen zijn bijeen geschoven en missen dikwijls verrassende belangstelling.

Aan geestigheid ontbreekt het den tooneelschrijver niet; de geestigheid, in zijne tooneelen, rust echter meest altijd op een *qui pro quo*. De tooneeffecten zijn alledaagsch; de behandelde stof stemt niet altijd met den titel zijner stukken overeen; doch de samenspraken zijn uiterst levendig en gekleurd. Eenige regelen schilderen gebruiken en gewoonten, maar niet zoo overvloedig als bij Pater

Poirters. In *De Seven Hoofd-sonden* is echter meer dan één type aanwezig en onder deze zal *Francisco*, de ‘proncker Cale-joncker, eenen rattighen man à la Moden’ eene geteekende figuur in onze letterkunde blijven, zoo als de tooneelen van *Joos Dingene* en het *Steurtebier*, nevens de geestige teekeningen van Bredero, Rotgans, Asselyn en Langendyk plaats nemen.

Willem Ogier heeft geene school gevormd. Het woord ‘school’ onderstelt een uitgangspunt tot ontwikkeling geschikt, terwijl men in ruwheid en platheid niet verder gaan kon dan de Antwerpsche tooneelschrijver deed. Hij plaatste inderdaad den mijlpaal, van den beginne af, op de uiterste grens en liet voor hen, die na hem kwamen, geen anderen weg over dan den terugweg.

Het naturalism, of hoe men het heeten wil, was in de 17^e eeuw een kind des tijds, dat, ten gevolge der reactie, des te vinniger opschoot, doch niettemin onherroepelijk veroordeeld was om onder de klimmende beschaving te verdwijnen, ten slotte iets achterlatende, wat het inderdaad goeds in zich had: de natuur, die immer een edelen zin behouden moet!

Vandaag is het naturalism, in een naburig land opgerakeld, uit eene ongezonde gisting der hartstochten geboren; het is een bastaard, die den wettigen zoon van den huize wil verdringen; doch die ook weer verdwijnen zal, na eenigen tijd als een iloot gebachanaald te hebben voor de oogen der kinderen van Sparta!

III. Redevoering uitgesproken in het Sterfhuis van den Heer J. de Laet.⁽¹⁾

In name der Koninklijke Vlaamsche Academie kom ik, in dit plechtig oogenblik, een heiligen plicht volbrengen - niet eene laatste hulde betuigen aan den dierbaren overledene; maar de eerste hulde, die aanvangt voor zijne nagedachtenis, en die voortleven zal zoolang er een Vlaming ademt.

Immers, de naam van hem die in ons kamp zich opoffert zooals *hij* gedaan heeft, wordt in de geschiedenis des volks met gouden letters aangeteekend en van geslacht tot geslacht dankbaar overgeleverd.

Johan-Alfried de Laet was een dergenen, die, na eeuwen van worsteling, en toen men eindelijk dacht dat het

(1) Bij de begrafenis waren aanwezig de volgende leden der Koninklijke Vlaamsche Academie: de heeren Dr A. Snieders, bestuurder, Fr. de Potter, bestendige secretaris, S. Daems, Dr. Am. de Vos, P. Génard, E. Hiel, L. Mathot, J. van Droogenbroeck, werkende leden, jhr. K. de Gheldere, H. Sermon et F. Willems, briefwisselende leden.

Vlaamsche volk van de wereldkaart zou gevaagd worden, datzelfde volk tot zijn fieren Germaanschen oorsprong terugriep, en, ik zal zeggen, dat groote Vlaamsche huisgezin deed herleven, waarin eigen zeden en taal, eigen roem en grootheid, waarin het nationaal gevoel werden vereerd.

Zijn naam is een der schakels van die gouden ketting, welke het roemrijkste kleinood vormt en zal blijven vormen, dat ooit België na 1830 in de geschiedenis dragen zal.

Fier was ook de Koninklijke Vlaamsche Academie toen hij, de grijze kamper, die al zijne bondgenooten van vroeger overleefde, plaats nam in haar midden. Gelukkig was zij, te zien dat hij dààr nog jaren lang zetelde, vereerd en bemind, met al zijnen schat van ondervinding en wetenschap, met al zijne Vlaamsche herinneringen - dààr waar zijne vrienden, met wien hij den kamp aanving, ons nog slechts in afbeeldsel mochten tegenblikken.

Hij zag de Academie, wier ontstaan door David, Willems, Conscience en Snellaert van vóór vijftig jaar betracht werd, onder koninklijke bescherming geboren worden; hij zag haar opgroeien en den levenskamp strijden, zich weldra vast en onwankelbaar vestigen, en toen de Laet in 1889 als bestuurder der Academie aftrad, mocht hij met fierheid zeggen:

‘Nu is de tijd van strijd en miskening voorbij.

Binnen- en buitenland heeft haar aan het werk gezien, en ingezetenen, evenals vreemdelingen, bekennen volmondig dat zij hare nationale zending stipt is trouw gebleven; dat zij een Vlaamsch, letterkundig en wetenschappelijk lichaam is en voorts vreemd blijft aan de twisten der verschillende Staatspartijen, die het land verdeelen.’

De vestiging der Academie was zijn laatste werk; hij had krachtig bijgedragen om den droom zijner bondge-

nooten na 1830 te verwezenlijken; zijn streven was bekroond en hij had recht op rust, die hij zich slechts, hiertoe gedwongen, gunde.

Niet overgroot is de Laet's letterschat: het rusteloos strijdvoeren gaf hem den tijd niet, die het letterkundige leven vereischt. Hij was immer een kampioen, die boud en stout op zijne baan vooruitging, aan anderen het ideale latende om aan het volk het praktische te geven: wetten, die het eigendommelijk karakter der natie bevestigden.

Hulde breng ik, vriend de Laet, aan uw dichterlijk talent en rijke geestesgaven, aan uwe uitgebreide letterkundige kennissen, aan uw helder doorzicht, waarvan gij in ons midden zooveel schitterende blijken gaaft!

Hulde breng ik aan uwen onverbroken iever, uwe onbepaalde verkleefdheid, uwen langen harteklop, van den jongelingstijd af tot op den hoogen ouderdom, onverdeeld aan de Vlaamsche beweging gewijd!

Hulde breng ik aan uwe krachtvolle overtuiging, aan uw karakter vast als staal, weerstandbiedend als graniet, duurzaam en edel als diamant - hulde aan uw goed hart, dat dikwerf bloedig miskend werd!

Doch wat geeft dit! De mensch zonder strijd heeft niet geleefd.

Gij rust nu op de doodenbaar, bestraald door het Kruis, uwe hoop en liefde; doch uw onsterfelijke geest leeft voortdurend in ons midden, omdat uw werk in het harte des Vlamings, en vooral in den schoot der Koninklijke Vlaamsche Academie, eeuwig blijven zal.

Tot weerziens, vriend, in het betere vaderland!

Den 13 December 1815, in het zoo gedenkwaardige jaar toen de eerste en de groote stap gedaan werd op den weg naar België's onafhankelijkheid, werd Johan-Alfried de Laet geboren - hij, die twintig jaar later den kamp zou aanvangen, om den Vlaming die volledige zelfstandigheid te doen teruggeven, welke hij in de staatkundige stormen zag verloren gaan.

In de *Geschiedenis mijner Jeugd* vertelt Hendrik Conscience, op eene recht eigenaardige wijze, zijne eerste ontmoeting met den jongen Jan-Alfried, zijne kennismaking en hoe de vriendschapsband tusschen hen gelegd werd, en het blijft eene onomstootbare waarheid dat de Laet een onmeetlijken invloed op het literarische leven van onzen grooten novellist heeft uitgeoefend.

In mijne *Vijftig jaren geleden* heb ik het staalvast karakter van ons betreurd medelid naar waarheid geschetst.

Ik wees op de meer grondige opleiding, die de Laet genoten had en de geestesontwikkeling, die hem kenmerkte, in vergelijking met vele zijner Vlaamsche bondgenooten, en die hem ook, zoo niet in letterkunde, dan toch in het maatschappelijke leven, eene hoogere plaats deden bereiken dan vele anderen mochten bezetten.

Overgroot was de invloed, die de Laet op allen uitoefende: zijn meer welvarende stand in de samenleving, zijn hooger onderwijs, zijne opleiding tot het vak van geneesheer, zijne uitgebreide en degelijke literarische kennissen in het Fransch, het penvoeren in dit of dat Fransch dagblad waren toestanden en eigenschappen, die

hem, bij het ontwaken van ons Vlaamsch leven, eene aanzienlijke overmacht moesten doen toekennen.

Minder als letterkundige dan als Vlaamsch leider bekleedt hij eene schitterende plaats in onze geschiedenis, en hieraan heeft hij ook de schoonste jaren van zijn leven ten offer gebracht.

Het heilig dichtervuur broeide voorzeker in hem; doch hij heeft het niet aangewakkerd en gevoed, en zelfs verliepen er soms vele jaren dat hij der letterkunde niet gedachtig was, en de dichter in den dagbladschrijver of den wetgever opging.

Het eene en het andere gelijktijdig ontwikkelen, daartoe ontbrak bij de Laet de vereischte onverpoosde werkzaamheid.

Zijn leven van dagbladschrijver, zoo in de Fransche als in de Vlaamsche journalistiek, ving aan in 1844 en duurde schier voort tot op het tijdstip dat hij in 1863 plaats nam in de Kamer van Volksvertegenwoordigers, waar hij 28 jaar, in naam zijner geboortestad, zetelde. Voorwaar, dat leven van 47 jaren, aan de volkszaak gewijd, zou voldoende moeten zijn om den stralenkrans der letterkunde te ontberen!

Deze echter mist ons achtbaar medelid niet, hoe gering zijn letterschat dan ook wezen moge. Het is hoofdzakelijk als letterkundige dat de Koninklijke Vlaamsche Academie hem hier wil verheerlijkt zien.

Uitgebreid was zijne literarische kennis, warm zijne verbeelding, helder en scherp zijn oordeel. Hij, gevormd door klassieke studiën, leende een gretig oor naar het romantisme, dat in zijne jeugd met eene duizelingwekkende kracht opwelde. Had hij deze nieuwe school met dichterlijke begeestering begroet, dan toch keerde hij later, in zekeren zin, tot het classicisme terug en werd een wezenlijk purist in stijl en taal.

Het eerste gedruischmakend optreden van Hendrik

Conscience en Johan-Alfred de Laet dagteekent van 1839, toen, krachtens de zoogezegde XXIV artikelen, Limburg en Luxemburg aan Nederland werden teruggegeven.

Er heerschte te Brussel eene drukke opgewondenheid over den eisch der Mogendheden; doch in Antwerpen vond die beweging geen weerklank.

In de *Geschiedenis mijner Jeugd* zegt Conscience:

‘Nog altoos bestond binnen Antwerpen de Staatspartij, welker leden de omwenteling van 1830 slechts als een voorloopig en onwettelijk feit aanzagen; dezen erkenden de bestaande inrichting des lands niet en hoopten nog immer dat België eens geheel onder den staf des Konings van Holland zou terugkeeren. De aanhangers dezer gezindheid, wel verre van de beslissing der Mogendheden te betreuren, verblijdden zich integendeel in de verzwakking van het Koninkrijk, dat uit de gebeurtenissen van 1830 was ontstaan. Mij had het gevaar des Vaderlands diep ontroerd en verontwaardigd; ik gevoelde schaamte voor mijne geboortestad, waar men stout genoeg was om openlijk den spot te drijven met degenen, die betuigden dat zij hun bloed wilden storten, veeleer dan het Vaderland te zien aan stukken scheuren en dus zijne grondwet tot eene leugen te laten maken.’

Door plakbrieven beriep Conscience de 6 Februari 1839 eene volksvergadering in het *Théâtre des Variétés*, en sprak er eene zeer opgeschroefde redevoering uit. De geestdrift van den spreker ging tot de aanwezigen over, en het gewoel werd tot in de straat voortgezet.

De vredelievende burgerij was tegen den spreker hevig ingenomen; men leunde hem gezegden aan, die in waarheid nooit over zijne lippen waren gekomen. Ook vond men geen beter middel om den jongen redenaar te rechtvaardigen, dan de aanspraak in het licht te geven.

Zij verscheen in eene brochure, met den titel *Aenspraek tot het Vlaemsche volk*, en in de Brusselsche *Emancipation*

in het Fransch - hetgeen waarschijnlijk het werk van de Laet zal geweest zijn.

Als Conscience over die gebeurtenissen spreekt in de *Geschiedenis mijner Jeugd*, vermeldt hij den naam van de Laet niet; doch de *Aenspraek* werd door dezen, met zijnen naam voluit, onderteekend. Hij nam dus stoutweg een deel der verantwoordelijkheid op zich en hierin herkent men den karaktertrek hem eigen: niet achteruitgaan voor eene opschudding. Zoo hebben wij hem trouwens altijd gekend; zoo was hij later in het ontstuimige Schillerfeest te Antwerpen gevierd, bij de aanvallen in de Kamer, in het tweegevecht met den minister van Oorlog baron Chazal. Toen Conscience vijf-en-twintig jaar later, zijne herinneringen te boek stelde, bekende hij dat hij zich in gemelde aanspraak door den geestdrift had laten meeslepen. Het bleek weldra, zegt hij, 'dat al het geschreeuw van vaderland en onafhankelijkheid, al de bewegingen des legers en al de woelige toebereidsels tot wederstand, slechts ijdele woorden en nuttelooze machttoonderij was geweest.'

Was het dààrom dat hij den naam van de Laet weglief en op zijne beurt de verantwoordelijkheid van dien 'degensteek in het water' alléén dragen wilde? Ziedaar eene vraag, die moeilijk of liever niet kan worden beantwoord.

Wel ja, de beweging, ter gelegenheid der XXIV artikelen, was eene pralerij geweest, een tooneelspel dat eindigen moest zooals het geëindigd is; maar de redevoering van Conscience is altijd een opmerkenswaardig feit in de geschiedenis, en het kloeke optreden, en de trouwe bescherming van de Laet een karaktertrek die hem vereert.

In 1842, gaf de Laet een zoogezegd historisch verhaal in het licht: *Het Huis van Wesenbeke*, dat jaren lang, en dikwijls zeer druk, besproken werd. De partijgeest heeft

er zich van meester gemaakt, omdat men dacht hierin tegenstrijdigheden met de denkwijze van den staatkundige te ontdekken, en des te heviger waren de aanvallen, daar de Laet nooit een tweeden druk van zijn boek liet verschijnen.

Geen wonder! *Het Huis van Wesenbeke* was, onder literarisch en onder historisch oogpunt, de zwakke greep van een jong en onervaren man; de Laet schreef het boek toen hij nog geen Vlaamsch schrijven kon en jammerlijk met taal en zinsbouw omsprong. Hij schreef het daarenboven op een tijdstip dat de geschiedenis nog niet klaar en duidelijk voor ons open lag, en men over het algemeen een verkeerd denkbeeld opvatte van den oproer in de 16^e eeuw.

Onze Vlaamsche schrijvers, door het romantism onzer Noorderburen geleid, hadden allen eene zeer uitbundige bewondering voor de geuzen en hunne stoute daden, en een diepen afkeer voor de vreemde overheersching. Deze vrij natuurlijke aandrift in jonge en geestdriftige harten, deed de vaderlands- en vrijheidsgezindheid onstuimig boven drijven, niet zelden ten koste der waarheid.

De Spaansche inkwisitie, die schering en inslag was bij de novellen uit de 16^e eeuw, heeft hier te lande nooit bestaan, en het is een mijner voldoeningen, dat ik, door de dagbladpolemie, dit niet-bestaan in den geest van ons volk heb doen dringen. De hooge geestelijkheid zelve zou haar niet geduld hebben, na de invoering der bisschoppelijke hiërarchie. De toestanden waren in de bestaande geschiedenis verwrongen, evenals ook het karakter van vele onzer smalle jonkers, die niet zelden *viveurs* waren, in stede van godsdienstige dweepers en geestdrijvers, zooals zij dikwijls, zeer oneigenaardig, tijdens het bestuur van Margaretha van Parma, werden voorgesteld.

Conscience schreef zijn lamlendig *Wonderjaer* en eenige schetsen uit den Spaanschen tijd; Th. van Rijswijck zong,

in een krachtig lied, zijne *Watergeuzen* - deze al geestdriftiger dan gene; de Laet, altijd meer redeneerend en tot het didactische genegen, waagde eene poging in den psychologischen roman, en hij verviel in een wezenlijken preek.

Over de warme, dichterlijke verbeelding van de Laet waait in dit werk een koele, zelfs een ijzige adem; de boeiende natuurbeschrijving wordt in het verhaal gemist; de karakters zijn los en wild geschetst, wel te verwonderen voor iemand gelijk de Laet, die een zoo scherpen, een zoo helderen oogslag in de harten wist te werpen.

Hadde hij eene tweede poging in dat vak gewaagd, dit is mijne innige overtuiging, hij zou iets degelijks hebben voortgebracht. Zijne latere schriften, als losse blaren achteloos aan den wind overgeleverd, hebben dit gevoel onwrikbaar in mijnen geest gevestigd. Hoe jammer voor de letterkunde dat een later zoo vast, zoo schitterend en veelzijdig ontwikkeld talent het bij eene jongelingspoging gelaten heeft!

Toen de Laet zijne meesterschap over de Vlaamsche taal deed gelden en een grondig historicus was geworden, kortom, zooals de economist Proudhon van hem zegde, *un des hommes les plus lettrés du pays*, zag hij met eenen glimlach neer op die literarische jongelingszonde, en wendde geene poging aan om ze, onder welk opzicht dan ook, te rechtvaardigen. Het boek was voor geene herwerking geschikt: in grondslag, in opvatting en in uitvoering was het inderdaad zonder nadenken geschreven.

..... geschetst op weinig dagen,
Met zwakke hand en ongewend penseel.

Men zou zeggen dat de schrijver, reeds bij het nazien der drukproeven, de overtuiging opdeed dat zijn werk aan zijne verwachting niet beantwoordde. Ook eindigt de

voorrede met eene samenspraak tusschen schrijver en lezer. De eerste zegt:

Doch 't boek, eilaes, in zeer gebrekkig,... zeer...
- Ja, is het zoo, waerom dan liet gy 't drukken?

luidt het onderbrekend antwoord van den lezer. Ja, waarom?

Och, waarschijnlijk omdat, niettegenstaande een grein scepticism over de innerlijke gehalte van hun werk, de ijdelheid bij de jonge dichters altijd eene groote rol speelt. Men heeft den moed niet, een halven regel van zijn werk op te offeren. Slechts later, als de begoocheling gevallen en de geest gerijpt is, schrappt men niet één regel, maar schrappt men gansche boekdeelen weg.

de Laet erkende, met mannelijke krachtdadigheid, kort na de verschijning, de onleefbaarheid van zijn boek. Hij sneed met forsche hand die zwakke loot af, en de booze partijschap, die gretig op het verledene aast, zag in de veroordeeling van dit werk, eene kwalijk verborgen omkeer van denkbeelden.

Wij herinneren ons nog dat, bij een dezer politieke aanvallen, de Laet aan het dagblad *Le Précurseur*, de toelating gaf, indien het hem lustte, *Het Huis van Wesenbeke* te herdrukken.

Het blad waagde 't echter niet.

Wat vreemds is er in gelegen dat men een werk begraven laat, erkend als valsch in den grondslag, geschreven zonder kennis, zonder ondervinding - kortom, eene vrucht die afgevallen is vóór dat ze door de middagzonne gerijpt werd.

Bij eenen herdruk zou in waarheid niemand iets gewonnen hebben, noch de belletrie, noch de taal, noch de geschiedenis, kortom, noch het Vlaamsche land, noch de Laet zelf.

Onze dichter schreef eenige andere novellen, onder ander: *Eene bruiloft in de XVIe eeuw*, *Dokter van Droomenveldt* en *Het Lot*; doch ook deze zijn binnen de grenzen van het destijds bestaande tijdschrift *Het Taelverbond* gebleven. Waarom? Die vraag kunnen wij niet beantwoorden, tenzij met eene tweede vraag: Hielden, na de verschijning, niet andere dan wel letterkundige belangen, den schrijver bezig?

Deze novellen dragen den stempel van oneindig meer vastheid in ontwerping, in degelijkheid van uitvoering dan het eerstgenoemde werk. In *Het Lot* vooral is de schrijver zijne taal volkomen meester, de gebeurtenissen zijn natuurlijk aangebracht, en haar samenloop doet de karakters voortreffelijk uitkomen. De denker gaat meer en meer hand aan hand met den dichter. Hij heeft zijne reden 'waarom' hij schrijft: hij wil zijn volk leeren en stichten.

Het Lot bevat eene waarheidsvolle afschildering van het buitenleven en van de menschen, die zich daarin bewegen. Deze laatsten hebben niets conventionneels, niets overdreven dichterlijks in hunne neigingen; niets ziekelijks in hunne gevoelens. De hartstochten, die hier aan boeien liggen, zijn ginder, naar den geest des dorps, onbeteugeld.

De menschen, die voor onze oogen handelen en wandelen zijn, voorwaar, van vleesch en bloed; ze zijn frisch, levendig en staan in vreugde en in lijden, in voorspoed en tegenslag met de voeten op den grond. 't Zijn, kortom, boeren en hierin vormt de verhaaltrant van de Laet een scherp contrast met dien, welken men doorgaans bij de voorstelling des dorpelings leverde.

Die goede natuurvolle schets mocht niet vergeten zijn! Zij is niet alleen opmerkenswaardig als karakterschildering, maar ook in taal en vorm. De figuren spreken niet de stads-, maar de dorpstaal, en wat meer is de goedé, ronde en gezonde Kempische taal.

De taalvorscher komt te allen kante in die bladzijden te voorschijn, en het verhaal kan als een model van onzen spreektrant opgemerkt en nuttig aangewend worden bij het nasporen onzer idiotismen.

Met twee of drie goede vertalingen, onder andere, *De Schildburgers* van Ludwig Tieck en de lieve vertellingen van Perrault, verschenen onder den aangenomen naam van Jozef Colveniers (de Laet woonde destijds in de Colveniers-straat), wordt de periode van zijne verhalen in proza, jammer genoeg! gesloten.

De novellen moeten echter de vlag strijken voor zijne gedichten; doch ook deze, welke de Laet in 1883 liet herdrukken, zijn niet talrijk. Werkzaamheid was geene zijner eigenschappen: hem ontbrak de opgewektheid tot letterkundigen arbeid. Slechts in het dagbladschrijversleven, waar de prikkel onmiddellijk is, legde hij een doorslaanden iever, en wat meer is, een onmiskenbaar talent aan den dag.

's Mans politieke schriften: brochuren, verslagen en redevoeringen in de Kamer, betreffende het Vlaamsche vraagpunt, zijn voorzeker de belangrijkste voortbrengsels zijner meesterlijke pen. Zij zijn in kloeke taal, in vasten stijl en met eene onverbiddelijke logica geschreven.

Hoe jammer dat de Laet de letterkundige critiek niet beoefend heeft! Hij was hiertoe de rechte man. In dit vak der literatuur hebben wij één enkel model van zijne hand en gedagteekend van 1861.

Toen Heremans zijne *Dichterhalle* uitgaf, nam deze hoogleeraar in dit werk Vondel's beroemd klinkdicht op, dat voorkomt in het ten jare 1652 herdrukte treurspel *Palamedes*.

de Laet, gewapend met zijne uitgebreide kennis en scherpen ontledingsgeest - hij was een grondig Vondelkenner - maakte den verzamelaar opmerkzaam, dat er een andere en dichterlijker druk van dit klinkdicht, die van

1625, bestond, waaraan dan ook, volgens hem, de voorkeur in de *Dichterhalle* moest gegeven worden.

Met een meesterlijk gezag ontleedde de dichter de beide lezingen, bracht woorden en volzinnen met elkander in vergelijking, en bewees dat Vondel de kracht van zijn dichtstuk van 1625 aanzienlijk had verzwakt - eene denkwijze, die later door den grooten Vondel-uitlegger, door Mr Jacob van Lennep, werd bevestigd.

De brief aan professor Heremans was in hoffelijke, in keurige bewoordingen geschreven en, wat nog hoffelijker was, vóordat hij in druk verscheen, den verzamelaar toegezonden. Deze - 't was misschien alzoó onderling overeengekomen - zond de Laet's schrijven naar het tijdschrift *De Vlaamsche School*, met verzoek van opneming.

Hij trok zich zeer behendig uit den slag met te zeggen:

‘In myne *Dichterhalle* heb ik dezen laetsten tekst (die van 1652) opgenomen, my echter voorstellende, in de aantekeningen, die op het einde van myn werk zullen worden gevoegd, de varianten van den ouderen tekst van dit beroemde klinkdicht op te geven.’

Toen de Laet den verzamelaar den brief in handschrift toezond, leverde hij een groot bewijs van kieschheid; hij gaf eene les van eerlijkheid aan vele critiekers, die niet terecht wijzen, maar, zoo mogelijk, onbeschoft doodslaan. De ontleder eindigde zijne geestige critische studie met de woorden:

‘De gansche Palamedes heeft in 1652 dezelfde *verbetering* ondergaen als het klinkdicht. Wordt er my tyd toe gegund, dan koom ik wel eens terug op die zonderlinge verandering.’

Jammer, hij deed het nooit: het was zijne eenige, zijne eerste en laatste critiek.

In 1883, zegden wij, gaf de Laet eene herziene druk zijner *Gedichten* uit, aan vaderland, godsdienst, huiselijk leven en kunst gewijd. Meesterlijke grepen, kernvolle

versbouw, flinke en gezonde taal kenmerken vaak deze poëzie.

In 1838 reeds richtte hij zijnen lierzang *Aan de Dichters*, met den aanhef, die tot nu toe in den mond der Vlamingen ligt:

Onze oudren waren groot! - en wij? - wat zijn wij heden?
Een volk dat moedeloos, van vreemden voet vertreden
Zijn leeuwennek gedwee en siddrend nederbukt!

Het was een fragment dat in 1839 in het *Nederduitsch letterkundig Jaarboekje* van vader Rens werd opgenomen. In 1848 verscheen er een nieuwe en verbeterde druk van dit gedicht en de schrijver zegde:

‘Dat dit stuk by zyn ontstaan een fragment was en het nu (1848) nog blyven moet, is myne schuld niet. De tyd laet, jammer genoeg! den Vlaming nog niet toe een zegelied aen te heffen.’

In de uitgaaf van 1883 voegde hij er bij:

‘Dit werd geschreven over 35 jaar. Kan er heden nog van geen zegelied spraak zijn op 't gebied van Stam- en Taalrecht, dan toch is er reeds zooveel gewonnen dat de Vlaming met vertrouwen de toekomst mag te gemoet zien.

‘Met het oog op letterkunde, kunst en wetenschap beleven wij een blijder tijdperk.

Onze schrijvers, hier te lande bekend en bemind, zien hunne werken in de groote europische talen overgezet; ettelijke zelfs zijn wereldberoemd. In de Toonkunde is er eene Vlaamsche school tot stand gekomen, welke hier meer en meer veld wint en ook in Noord-Nederland, Duitschland en Frankrijk wordt gehuldigd. Het meerendeel onzer geleerden schamen zich hunner moedertaal niet, waarvan de wetenschappelijke macht en juistheid niet meer betwist worden.

Wat meer is, eene talrijke, verstandelijke, krachtvolle

en vastberadene jongelingschap staat sinds lang de oudere kampers ter zijde en blijft borg voor de toekomst.

‘Een zegelied? Nog niet. - Een klaaglied? Niet meer.

‘Het daghet in het Oosten!’

Aan dit gedicht knopen zich, in zekeren zin, de vaderlandsche gezangen vast, zooals *Het Vaderland* en *België*. Het eerste draagt de dagteekening ‘28 Februari 1848’. Vier dagen vroeger was de omwenteling te Parijs losgebarsten en de troon van Louis-Philippe in puin gevallen. Het kleine België, geleerd door de bittere en eeuwenlange ondervinding, hoorde andermaal de bedreiging van overrompeling zijner gewesten, en kloek zong de dichter, in antwoord op den ouden droom van Richelieu:

Komt! ontrolt den leeuwenstandaard!
Op! voor Vorst en Vaderland!
Komt! de vrijheid van den landaard
Wordt bedreigd met smaad en schand.
Op! staat op! bij krijgsgedommel
Komt! broeders, naar het veld!
Luistert! ginder slaat de trommel
Die ons reeds den zege meldt!
O Vaderland! o Vaderland!
Aan u mijn hart, aan u mijn hand!
O Vaderland! o Vaderland!
O heilig Vaderland!

Die strophen vloeiden uit het hart: de Laet was man om die woorden gestand te doen. Hij had Vlaanderen lief en gevoelde diep wat opofferingen zijn volk sedert eeuwen zich getroost had, om een onafhankelijk bestaan meester te worden. Met recht mocht hij zingen:

Vrijheid! vrijheid! erf der Belgen,
Met der Vaadren bloed gekocht!

Die vrijheid mocht niet verloren worden, want met haar zou ook het Vlaamsch leven ten onder gaan. Geen vreemde overheersching meer! Vlaanderens bodem, zong de dichter,

Vlaandrens bodem duldt geen vreemden,
Duldt geen vreemden dan in 't graf!

Aan dit gedicht verbindt zich eene staatkundige beschouwing over de gebeurtenissen van 1848, in hare betrekking tot België - eene beschouwing, die de Laet nog duidelijker als vaderlander, als politiek schrijver kennen doet. Ziehier hoe hij zich uitliet den 12 Maart van gemeld jaar, nadat de partijen, bij het dreigende gevaar, de handen verzoenend hadden ineengelegd:

‘Welk ook zyn staetsvorm mocht zyn, wy hebben altyd ons vaderland vurig bemind; maer nooit, wy zeggen het met de diepste overtuiging, hebben wy met zooveel hoogmoed als heden den naem van Belg gevoerd. Wy juichen in ons gemoed over de weerdige houding onzer vaderlanders, wy juichen en danken God als na eene roemrijke overwinning!

Deze overwinning is niet door bloedvergieten gekocht; zy is schooner; het is de zegeprael van orde tegen wanorde, van rede tegen drift, van wysheid tegen dwaesheid, van eendracht tegen scheuring, van echte vryheid tegen vrymakery.

Men bedriege er zich niet om: zulke zegeprael, ofschoon zij minder gerucht maekt, is eene overwinning, die aen België, onder de andere volkeren van Europa, meer macht en invloed zal geven, dan ons beperkt grondgebied het schijnt toe te laten. Voor ons zelve, als natie, zal zy insgelyks de schoonste, de heilrykste gevolgen hebben.

Wie in onze gedachten, wie in onzen vaderlandschen hoogmoed uit eigen inspraak niet zou deelen, volge ons in de berekening van hetgene voor het Belgisch vaderland

uit het weerdig gedrag onzer Staetsmannen en uit de manhaftige stemming onzes volks, gesproten is of spruiten zal.

Nauwelyks hadden de omwenteling van 1830 en latere voorvallen het pleit der onafhankelykheid van België beslist, of er ontstonden in ons midden verschillende gezindheden, die door hunne hevige worstelingen tegen elkander het vaderland een aanzien gaven, als ware het uit alle vreemdsoortige mengelstoffen byeen geraept. De scheuringen werden dieper en dieper tot dat zy in de laetste tyden de beste geesten aen een vreedzaam voortbestaen van België deden twyfelen.

De natuur, langs eenen anderen kant, heeft ons in Vlamingen en Walen gescheiden; men zag daerin eene oorzaak van zwakheid en men waende dat in groote omstandigheden de twee volksgedeelten van België eenen verschillenden weg zouden inslaen en aldus de scheuring of de inneming van België door den vreemde zouden vergemakkelyken. Daerenboven het was by velen onzer medeburgers en by de meeste andere volkren, een vast geloof dat onze nationaliteit geheel van Frankrijks goeden wil afhing, en wij gedwee den nek zouden bukken, zoohaest men ons zou zeggen: ‘Gy zyt Franschmans, wy willen het.’ Zoo verre was dit ongegrond geloof ingeworteld, dat zelfs in de Kamer de vurige en edele woorden van Mr. De Decker zelden weêrklank vonden, als hy in diepgevoelde tael de hulp van ieder tot het versterken onzer nationaliteit inriep.

Dit ongeloof aan ons volksbestaen had, zoo als wy zegden, zyne schynbare redenen in de zware worstelingen dat wy na 1830 hebben doorstaen, in den onverzoenbaren haat der partyen, in de verdeeldheid tusschen Walen en Vlamingen, in het gedacht dat wy ons nooit tegen den wil van Frankrijk zouden durven verzetten, zelfs niet om ons vaderland tegen eene schandelyke inzwelging te bevryden.

Men bedroog zich: aan België's nationaliteit ontbrak eene laetste beproeving; zy was als het goud, dat niet in het vuur geweest is en waervan men de weerde niet bepalen kan. God heeft nu toegelaten, dat onze nationaliteit, in aenzien van het opgeschudde Europa, op den toetssteen gebracht werd; deze proeve hebben wy met eere doorstaen en wy zelve zyn verwonderd geweest over den uitslag. Wy zelve hebben het hoofd met trotschheid in de hoogte geheven en met liefderyken galm geroepen: *Vaderland! Vaderland!* - alsof, ook voor ons oog, het raetsel van ons volksbestaan eerst van heden was opgelost geworden.

Inderdaed, het is zoo: alle nationale banden, die gebroken of onherstelbaer verslapt schenen, zyn onder vaderlandsch gejuich vaster gesloten dan ooit. Koning en volk, ministers en representanten, Vlamingen en Walen, allen hebben gehoord, dat boven alle belangen, boven alle wenschen, een heilig woord in hun hart berust: het woord *Vaderland*; geene liberalen, geene katholieken meer; geene Vlamingen, geene Walen meer - broeders, zonen van eenen vrijen grond! Van nu af aen blyft alle vrees voor onze nationaliteit ter zyde: in vredestryd zullen de gezindheden misschien allengskens weder ontstaen; maer er moet een lang tydvak verloopen, vooraleer hare twisten weder zulke hevigheid bekomen - en, in alle geval, niemand vermog daerin nog een teeken van zwakheid te zien; België heeft aen de wereld getoond hoe op den dag des gevaers eene gansche natie hare twisten kan afleggen en opstaen voor 's lands verdediging als een enkel man.

Wat Frankryk betreft, het mag zich beroemen over eene groote macht, dat is waer; maar nu tenminste zal niemand nog denken of zeggen, dat België gedwee en moedeloos den nek zal bukken voor het geweld des vreemdelings, van waer hy kome en hoe machtig hy ook zy!

Die regelen zijn de trouwe weerspiegeling van den geestdriftigen en bewonderenswaardigen toestand, waarin België zich bevond in de hachelijke dagen der Fransche omwenteling van 1848. Het oprecht vaderlandsch gemoed van den kloeken Vlaming ontvouwt zich in al zijne uitgestrektheid. Al de opmerkingen in deze bladzijden vervat, zijn waarheid, en men ziet dat de Laet zich geene begoocheling maakte over de herleving der nadeelige partijschap, in een min of meer verwijderd tijdstip.

Het artikel, manifest of hoe dit belangrijk schrift ook genoemd worde, bevatte eenige andere beschouwingen, die voor den Vlaming van het hoogste belang zijn. Laat ons nog eenige regelen overnemen uit dit, aan de meesten onzer onbekend, schrift.

‘Een tweede voordeel dat voor ons uit de tegenwoordige omstandigheden gesproken is, bestaet daerin, dat wy eerst sedert nu eenen kostelyken schat hebben leeren kennen, dien wy om zoo te zeggen, zonder het te weten reeds achttien jaer lang bezitten. Wy waren zoodanig gewoon geworden in onze Fransche dagbladen uittreksels uit Paryzer journalen te lezen, dat wy deel namen in den schreeuw naer meer vryheid, welken men sedert 1830 in Frankryk aenhief. Daerenboven de Franschen hadden ons zoo dood gezaegd met hun *pays de liberté*, dat wy zelve geloofden dat alle licht, alle vryheid uit Frankryk spruiten moest... en ziet, Frankryk maekt eene bloedige omwenteling, het verbryzelt eenen beroemden troon en het geeft zich in eens alle de vryheden, welke het op zynen bodem mogelyk acht. Wy, Belgen, zien, na den storm, met verwondering op het nieuwe Frankryk en op ons eigen vaderland, en wy bevinden dat wy sedert achttien jaer meer vryheden genieten, dan onze geburen er zich nu met zulk schrikkellyk geweld hebben verschafft, zelfs vryheden die Frankryk niet aannemen durft, zoo als de vryheid

van onderwys en de volle en onbeperkte vryheid van vereeniging!

En wat de zoogezegde republiekaensche vryheden betreft, Frankryk moet er het gebruik nog van beproeven en zal er ongetwyfeld al spoedig palen aen stellen om zyne lichtzinnige bevolking in de baen der wettelykheid te houden. Ons, integendeel, zyn alle deze vryheden zoo natuurlyk, zoo verre in onze zeden gegroeid, dat wy zelven niet bemerkten dat wy ze bezaten, vóór dat een naburig volk op ons oud eigendom kwam roemen en er de wereld vol van schreeuwen, alsof het nieuwe uitvindingen waren.'

Waarheid, doch niet zelden eene miskende waarheid in België! Genoeg zij het ons, in die regelen te toonen hoe hoog de Laet de onafhankelijkheid, de vryheid en de innerlijke waarde van zijn land schatte; welken gouden raad hij de zijnen gaf tegen de verleiding van schijnvryheid en geschied- en staatkundige onwaarheden, die al te lichtvaardig, vooral in oogenblikken van gisting en maatschappelijke verwarring, de volken begoochelen.

Omtrent het jaar 1849, toen een Waalsch vertegenwoordiger, de streving naar eendracht van 1849 vergetende, in de Belgische Kamer den Vlaming hoonde, sprong de Laet andermaal, zooals trouwens bij elke gelegenheid, in de bres, om zijnen miskenden landaard te wreken. Hij stelde in de destijds bloeiende maatschappij *Voor Tael en en Kunst*, van welke wij allen, Conscience aan 't hoofd, deelmaakten, een algemeen petitionnement voor ten gunste van het Vlaamsch.

Met geestdrift werd het ontwerp aangenomen en eene commissie benoemd om het adres op te stellen: zij bestond uit de heeren Jan de Laet, Dr. Matthyssens en P. Génard. Het adres, zoo krachtig als voorzichtig, vloeide uit de pen van de Laet en kenmerkt andermaal een verheven staatkundigen geest, heldere en practische denkbeelden, on-

beperkte gehechtheid aan den Vlaamschen stam, aan zijne taal en zeden. Het is, kortom, een schrift dat in die dagen eene wezenlijke wakkerschudding was van het Vlaamsche volk.

Hoe kan ons jong Vlaanderen vandaag al die ernstige werking zijner voorgangers en hoofdmannen vergeten!

Doch wij keeren tot 's mans gedichten terug.

De dichter wist ook den zachten, den milden toon aan te slaan, zonnige tafereelen te tooveren. Hij schreef strelende strophen, die in zijn huiselijk leven, in zijn hartelijken omgang ontsproten zijn. 'Daal niet', zegt hij, in een lieflijk vers tot een meisje, dat zich op de beoefening der dichtkunst wilde toeleggen.

Daal niet van uw' rozentoon,
 Meisje, gij wier gulle blikken
 Ieders hart met bloemenstrikken
 Binden kunnen aan uw schoon!
 Daal niet van uw' rozentoon,
 Gij, de liefste van de lieven,
 Ruil uw kroon van madelieven
 Nooit toch voor een lauwerkroon.

En nu ontleedt hij den zanger in zijn leven en streven, in zijn heden en toekomst. Deze ziet en gevoelt fijner, dieper, verhevener dan de gewone mensch; doch van daar ook dat hij meer lijdt en vinniger getroffen wordt door de ontgoochelingen, die zich stap voor stap aan 's menschen leven verbinden; die zoo onverpoosd ontstaan als de golven der zee, welke rusteloos aanspoelen. Tusschen die ontgoochelingen rijst alweer het beeld op van het miskende Vlaanderen, en met ontroering zingt de dichter van zijnen zanger:

Het is zijn Vaderland, dat hij niet mag veroveren!
 De Geest met 't vurig zweerd staat voor zijn wenschenwoon!

De geest met het vlammeende zwaard is de verfransching, die in Vlaanderen overheerscht - eene verraderlijke verschijning, die overal in de gedichten opdaagt en vaak de doorbrekende zonnestrallen verduistert.

In stede van alles, evenals de dichter, te willen onderzoeken, doorgronden en herscheppen, op gevaar af van door den folterstroom der vertwijfeling verzwonden te worden, raadt hij het voorwerp zijner zangen aan, eenvoudig en kinderlijk naïef van harte te blijven:

Geniet bij 't lachend blauw der hemelen,
Geniet bij 't murmlen van den vliet,
Geniet bij 't stille maanlichtwemelen;
Maar zoek der schepping oorzaak niet.

En verder:

Waarom een dorren lauwer hechten
Op 't blanke voorhoofd, hel en schoon?
Een bloemensnoer in blonde vlechten,
O Meisjen! is uw gloriekroon!

Zeer schoone regelen bevat het dichtstuk *Aan eene Zangster*. Evenals de dichterlijke drossaard van Muiden zijnen geest verkwikte in de zoete liederen van Maria Tesselschade en Franciska Duarte, evenzoo vond onze Vlaamsche dichter opbeuring in den zang eener ons onbekende. Het gedicht meldt het jaar 1838, doch het werd, naar taal en vorm te oordeelen, bij het herdrukken gewijzigd.

Zangerinne, Gij kunt tooveren,
Gij kunt boeien met uw stem;
Gij kunt elke ziel veroveren
Met uw nadruk, met uw klem;
Gij kunt elke drift ontsteken
Die den boezem zwellen doet;

Gij kunt elk gevoel doen spreken,
 Droefheid, Vreugde, Vrees en Moed;
 Gij kunt zielen van hieronder
 Voeren tot in Godes woon!
 En wat kost U zoo een wonder?
 Alles! - Niets! - een enkelen toon!

De klinkdichten in den bundel zijn Vlaanderen's groote mannen toegewijd; zij dragen voor opschriften: *Daniël Seghers*, 'de keurige bespieder der natuur'; *Rubens*, 'de zonnestraal na 't onweer van den beeldenstorm', die den tempel weer glans en leven gaf; *Mattheus van Bree*, de kunstleeraar; *Jan van Eyck*, 'de eenzame dweeper buiten het hofleven van Burgonjes vorst'; *Quinten Massys*, de kunstrijke Antwerpsche smid - en dit laatste is een zijner sierlijkste sonetten.

In 1874 bezong de dichter in een lied, *Het leven is liefde*, den blijden bruiloftsdag van zijnen zoon Frederik,⁽¹⁾ een lied, waarin de denker hand aan hand gaat met den dichter. Frissche en kloeke beelden rijzen op uit het feestgewoel, groote levensvraagteekens woelen in het brein om, denkbeelden van leed en vreugde, glimlach en tranen treden hervor van de wieg tot aan het graf, doch... *het leven is liefde*, of zou het ten minste moeten zijn, indien de mensch zijne hooge roeping hier beneden wilde verstaan.

Evenzoo is de dichter denker in zijn *Diva Pax*, aan Ledeganck toegewijd, waarin hij *het Woud, het Meer, de Berg en de Heide* bezingt.

Hier toont de Laet zich dichter in den verheven zin des woords.

Elk dezer natuurtafereelen wordt door den zanger beziel met eenen rijkdom van beelden, die u soms, door de korthed van den zin, ontschieten, doch die, bij eene tweede en

(1) Vroeger een der voornaamste advokaten onzer balie, later griffier der provincie Antwerpen.

derde lezing, schitterend voor het oog van den geest oprijzen.

Beurtelings is er rust en woeling in het woud, op het meer, op den berg; zonnestrallen, schaduwen, stormen en stemmen wisselen elkander af; zij ontzetten den dichter, zooals de kalme rust en de verborgen liefde, die rondom hem heerschen, hem betooveren.

Het bosch heeft geheimen, die de mensch niet doorgrondt; het meer verborgenheden, die het in zijn maagdelijken schoot verholten houdt; de berg omhult zijne kruin met wolken, waarin de Hoogere Macht als omsluiert blijft: in- en uitwendig is er leven, werking, streving in elk dezer tafereelen, en dat leven verraadt strijden en lijden, zelfs dààr waar de onnadenkende mensch niets vindt dan rust en dood.

De heide begroet de dichter het liefst:

Grenspaal van leven en lust,
Grenspaal van leven en leed,
Heide, die vlak als het Meer,
Heimvol als 't sombere Woud,
Bar en woest als de Bergkruin,
Menschen noch dieren en lokt,
Schatten noch rijkdommen teelt.

Dààr houdt alle leven op; de vlakte is aan een kerkhof gelijk; de nachtvogel, die in zijne eenzame vlucht den eenzamen pijnboom bezoekt, stoort de onverstoorbare stilte niet; bij dage doorsnijdt geen ploegkouter den bodem en, verre van het dorstige zand kabbelt het levendmakende water.

Laat de onverzaadbre mensch
Haken naar schatten van goud,
Nooit buit zijn roofflust op u
Die goud noch schatten verheelt.
God was mild toch voor u!

Gaf Hij eens leven aan 't Woud,
 't Leven aan Berg en aan Meer,
 Schonk Hij hun al wat hij schiep,
 Toen Hij in 't ijdele ruim
 Hemel en Aard' deed ontstaan.
 U deelt Hij mede, u alleen
 't Heilige kleinood der Rust,
 Die Hij den zevenden dag,
 Hij, de Allerhoogste, genoot.

Frissche natuurschilderingen, in breede, zielvolle penseelstrepen gemaald, kenmerken
Diva Pax.

Zoo zingt de dichter, onder ander, in *Het Woud*:

Lachende omringen uw' zoom
 Kleurige, geurige bloemen,
 Die gulle en rijke natuur
 Mild, ongeteld voor u strooit;
 't Dichte gebladert' beschut
 Zingende, minnende vogels;
 't Zorgende moederken broeit;
 Rondom het nesteken heen
 Vliegt de ongeduldige vader,
 Kozend en dartelend om.

In *Het Meer* penseelt de dichter:

Schoon, majesteitvolle Meer,
 Prachtig is 't oppergewaad
 U van d'Algever gejongd.
 Nimmer zal koningentooi,
 Nimmer zal vorstensieraad,
 Waard zijn als rijkdom en praal
 D' effenen rok van smaragd,
 Kwistig met perels doorzaaid,
 Dien u de zonne borduurt.

In het dichtstuk *De Berg* beschrijft hij de flanken van

den hoogen sphynx, wiens top met blanke wolken omkroond is.

't Loof waar de wijndruif aan 't gloeit
 Gordt nog uw lenden, terwijl
 Hooger, Germaniëns eik,
 Teeken van vrijheid en macht,
 Stormen en eeuwen trotseert.
 Hooger, nog hooger verdwijnt
 't Groene gewaad dat U siert;
 Bar en verwoest is de rots,
 Bar en verwoest en verzengd.
 Drukt dan een eeuwige vloek
 't Zegel der onmacht erop?

In denzelfden vorm schreef de dichter, in 1860, een vers *Aan Pius IX*. In elken regel is de denker zichtbaar; elke regel zou eene bladzij bespiegelingen aan de pen kunnen ontlokken. De Opperpriester wordt door de stormen der omwenteling bestookt en moet bezwijken. Deze natie zint op 's Pauzen Staten, gene op het handelsmonopool, en Satan gilt juichend: 'Mij is de wereld!'

Vader der Vrijheid,
 Wachter des lichts,
 Waar is uw leger?
 Waar is uw borstweeer?
 Duizende en duizende
 Harten die gloeien,
 Monden die bidden,
 Dat is uw leger. -
 Hooger nog vindt ge,
 Vader, uw borstweeer:
 Menschen bezwijken,
 God is onwrikbaar.

De macht der menschen moge beslissen dat het zevenhevelige Rome zal verdwijnen
 en kluisters de handen des

Vaders zullen omklemmen; maar met betrouwen zingt de dichter:

God, uit uw kluisters,
Heilige Vader
Smeedt uwe driekroon!

de Laet was dichter. Hebben zijne tijdgenooten hem niet altijd naar waarde begrepen, latere geslachten zullen hem hunne hoogschatting niet ontzeggen en betreuren dat hij zoo luttel heeft voortgebracht: want dagbladschrijversroem wordt uitgewischt gelijk de voetindruk in het mulle zand door den golfslag of den zeewind, en van parlementaire glorie blijft in ons land weinig meer over dan een nagalm, die weldra is weggestorven.

Dat begreep onze vriend.

Eens toen wij samen terugkeerden van eene zitting der Koninklijke Vlaamsche Academie, woelde in zijnen geest de liefde tot het letterkundige leven krachtig naar boven. Hij drukte zijne spijt uit dat hij zich andermaal herkiesbaar voor de Kamer had gesteld.

‘En dan?’ onderbrak ik hem.

‘Dan zou ik, wat mij nog van het leven overschiet, ten dienste der literatuur hebben gesteld.’

Vreesde hij misschien, in dat oogenblik, niet genoegzaam te hebben gewerkt op den Vlaamschen akker? Dacht hij dat zijn naam door het nageslacht zou vergeten worden?...

Voorwaar, hij is een dergenen, wiens naam nooit zal worden uitgewischt!

Tijdens de Academie van Schoone Kunsten van Antwerpen onder het bestuur stond van baron Gustaaf Wappers, werd de Laet gelast den zoo gebrekkig saamgestelden catalogus van het Museum door een critischhistorischen te vervangen.

Voor dat belangrijke werk was hij het hoofd en de pen bij uitnemendheid.

Op vasten grond werd dit boek aangelegd, na over het plan verscheidene befaamde kunstkenneren te hebben geraadpleegd, onder ander Gustaaf Waagen, bestuurder van het Museum te Berlijn, professor Hotho, Mündler en Passavant.

Ons geacht medelid maakte voor dien catalogus gebruik van *de Liggeren*, die, tot omtrent dien tijd, in vergetelheid waren geraakt.

Vele jaren arbeidde de Laet aan dit belangrijke werk. Het verscheen in 1849 en bevatte 292 bladz., opgekropt met nieuwe bevindingen, die een helder licht over de geschiedenis onzer kunstenaars en hunne werken werpen.

Ook werd de verschijning van dit boek, in den kring der geleerden, met eene klimmende belangstelling begroet en gaf aanleiding tot verdere studiën. Th. Van Lerijs, een rechtsgeleerde, die gansch zijn leven belangloos aan de kunstgeschiedenis heeft gewijd, besprak het in eene uitgebreide verhandeling, en talrijke belangwekkende aanteekeningen werden geleverd door ridder Leo de Burbure en ons geacht medelid, P. Génard, welke laatste tusschen onze groote geschiedvorschers eene schitterende plaats bezet.

De eerste uitgaaf van de Laet's catalogus was weldra uitgeput, en de schrijver noodigde nu de drie laatstgenoemden uit met hem een nieuwen druk van het werk te bereiden. Dit geleerde viertal heeft de eer een blijvend gedenkteeken onzer kunstgeschiedenis te hebben tot stand gebracht.

de Laet woonde destijds in de Schuttershofstraat, en het was te zijnen huize dat de uitgaaf werd voorbereid. De werkzaamheden werden echter onderbroken door zijn vertrek naar Brussel, waar hij met de hoofdredactie der *Emancipation* werd belast.

Tot beheerder der Academie van Schoone Kunsten benoemd, riep ridder de Burbure de commissie, onder zijn

voorzitterschap, in een der lokalen van de Academie bijeen en onafgebroken werd de aangevangen onderneming voortgezet.

de Laet verbeterde voortdurend de proeven der aanteekeningen tot bladz. 109. De eerste en vaak meesterlijke beschrijving der schilderijen, uit zijne pen gevloeid, bleef grootendeels behouden. Zoo kwam de uitgaaf van 1857 van dit standaardwerk in de wereld. Het werd herhaalde malen, op duizenden exemplaren, herdrukt en het is voor ons een genoegde de namen van een viertal vrienden met eere te herdenken, die door het jongere geslacht te veel vergeten worden.

Als echtgenoot en vader was de Laet een man van hart. Zijne echtgenoot droeg hij eene eindelooze vereering toe; maar ook, die liefdevolle gade had met hem al de wederwaardigheden des levens kloekmoedig gedragen, en wist immer kalmte in den storm, zonschijn na de sombere dagen te doen ontstaan. Zij was eene zachtzinnige, liefvallige en beschaafde vrouw, die wist hoe zij met 'haren Jan' moest omgaan. Toen zij de rust was ingetreden, vond de Laet zich langen tijd 'pijnlijk alleen'.

Voor zijne moeder, die nog leefde toen de Laet reeds een man was met grijzende haren, koesterde hij eene recht kinderlijke vereering, wij zouden schier zeggen, de vereering voor eene heilige, voor den schutsengel van zijnen huiskring. Voor zijne vrienden was hij hoû ende trouw, doch vaak onverzetbaar in zijne denkwijze, en altijd stout doordrijvend als het den vijand gold, om dezen tot in zijne laatste verschansing te bestrijden.

Bitter heeft de vijandschap rondom hem gewoed, en geen wonder! Hij kende geen wijken, wij zegden het reeds, en zijne tegenkanters liepen des te meer storm tegen hem, omdat zij de overtuiging hadden dat hij een 'man' was - een man van talent, een man van karakter, een man

die dan ook te vreezen was. Het volk beminde hem, hield van zijne kloeke inborst, en wat de tegenpartij ook zegde, het gaf hem 28 jaren lang, in de kiezingen, bewijs op bewijs van vertrouwen en verkleefdheid. Volk en de Laet bleven één tot aan het graf van den leider.

de Laet's redevoering bij de onthulling van Conscience's grafgedenkteeken, en die bij het aftreden als bestuurder onzer Academie, waren de jongste vruchten zijner pen. Toen hij deze laatste rede schreef, was hij reeds zeer ziek en verlangde dat ik, in zijnen naam, zijnen groet en dank aan het geleerde korps zou overbrengen. Dat deed ik, niet zonder ontroering, in de plechtige zitting van 1889-90, innig overtuigd, al verbloemde ik het dan ook, dat zijn zetel voortaan door hem niet meer zou bezet worden.

In de plechtige zitting van 1891 tot bestuurder aangesteld, bracht ik den ouden vriend en strijdmakker mijne warme hulde in mijne redevoering, *Vijftig jaren geleden*. Hij leefde toen nog, doch gekluisterd aan zijnen stoel, en stierf den 22 April van gemeld jaar in 76 jarigen ouderdom. De jongeren gaven hem den schoonen eernaam van 'Vader de Laet', dien hij in waarheid van de Vlamingen wel verdiend heeft.

Zijne begrafenis was eene der schoonste betoogingen, die ooit Antwerpen zien mocht. Als lid der Kamer van Volksvertegenwoordigers, en in den loop van den zittijd overleden, kwam de voorzitter van dit hooge korps, de heer de Lantsheere, met de daartoe benoemde commissie en begeleid door een detachement gidsen in groot tenue, de laatste plechtigheid bijwonen.

De gouverneur der provincie de heer baron Osy van Zegwaart, de Staatsminister de heer Victor Jacobs, de minister van binnenlandsche zaken de heer de Burlet, de heeren Senators Emile van Put, graaf de Pret-Roose van Calesberg, graaf Le Grelle, en Karel della Faille de Leverghem, de heeren leden der Kamer Coremans, Alfred

Guyot, Eug. Meeus, De Decker, De Winter-Lauwers, Van den Bemden, Van Wambeke, Helleputte, Anspach, Slingeneyer, Eeman, Verwilghen, Leo Visart, Halfflants, Lefebvre en vele anderen; de heeren leden der Provinciale Deputatie, vele leden van den Provincialen Raad, met den heer Van Cauwenberg, voorzitter, aan het hoofd, letterkundigen, leeraren, kunstenaars in alle vakken, en verder eene ontelbare menigte uit alle standen, kwamen hulde bewijzen aan den Vlaming, aan den dichter, aan den dagbladschrijver, aan den wetgever.

Onze Academie was vertegenwoordigd door haren eersten bestuurder, den bestendigen secretaris den heer de Potter, D^f Amand de Vos, Emmanüel Hiel, P. Génard, van Droogenbroeck, L. Mathot, kanunnik Daems, werkende, en de heeren Sermon, F. Willems en jhr. de Gheldere, briefwisselende leden.

De voorzitter der Kamer, de heer de Lantsheere, sprak in het sterfhuis, eene treffende Vlaamsche lijkrede uit en verheerlijkte onzen vriend als man van karakter, als onvermoeiden strijder, als braaf en edel hart:

‘Geene zaak, zegde hij, kwam in de Kamer voor, in verband met de belangen van Antwerpen, of hij besprak ze met de grondigste kennis. En als het de Vlaamsche taal gold.... dan, tot het laatste uur, dat hij in ons midden doorbracht, rees hij op, de oude kamper, de voorvechter der vroegere dagen; dan vonkelden zijne oogen, dan vond hij de kracht en stem weder om de rechten der zijnen te verdedigen en aan de oude en geliefde voorstellen der verzoekschriften van 1840, der grievencommissie van 1856, en van zijn eigen meesterlijk verslag van 1866, nieuwen voortgang bij te zetten, om nieuwe aanhangers aan te werven.’

De Staatsminister, de heer Victor Jacobs, vereerde zijnen vriend en ambtgenoot insgelijks in eigen tale. Hij zegde onder andere:

‘De werkzaamheid van Jan de Laet was niet beperkt tot de Antwerpsche belangen. De hardnekkigheid, die hij aan den dag legde in het uitroeien der Vlaamsche grieven, verwierf hem de toejuichingen van velen, de achting van allen. Hem viel de eer te beurt zijnen naam te hechten aan de wet van den 22ⁿ Mei 1878, over het gebruik der Vlaamsche taal in bestuurlijke zaken, die door de beide Kamers met eenparige stemmen gestemd werd.⁽¹⁾ Nooit zal het Vlaamsche volk het verslag vergeten door Jan de Laet, als Kamerlid, ingediend over de Vlaamsche kwestie, merkwaardig boek zoowel door de uitdrukking als door de grondigheid der gedachten.’

En van zijn moedig en edel karakter gewegend, zegde de Staatsminister op diep ontroerden en overtuigden toon:

‘Noch de familierampen, noch de tegenspoeden die zijne fortuin troffen, noch de aanvallen der ziekte, noch de van het politiek leven onafscheidbare aanrandingen verzwakten zijnen moed. Daarna, zooals te voren, wijdde hij het grootste gedeelte van zijnen tijd aan de openbare zaak; daarna zooals te voren stond hij zijne bloedverwanten en vrienden bij, zonder zich eens af te vragen of hij zelf, den dag daarna, datgene niet zou noodig hebben, wat hij aan anderen schonk. Doe wel en laat gebeuren wat wil, zoo klonk zijne leus.’

Als bestuurder der Academie herhaalde ik zijne eigene woorden, waarmee ik deze schets van zijn leven besluit:

‘Hij zag de Academie, welker ontstaan door David, Willems, Conscience en Snellaert, van vóór vijftig jaar

(1) De *Nederduitsche Bond* en het *Vlaamsche Volk* deden eenen gedenkpenning slaan, ter eere van den moedigen volksvertegenwoordiger. Op de voorzijde prijkt het welgelijkend borstbeeld van de Laet; op de andere leest men: *Vlaamsch in het Bestuur. Wet de Laet voorgedragen 6 April 1876, gestemd den 8 Mei 1878, bekrachtigd door 't Senaat 16 Mei, en goedgekeurd 22 Mei 1878. Antwerpen.*

betracht, onder koninklijke bescherming geboren worden; hij zag haar opgroeien en den levenskamp strijden, zich weldra vast en onwankelbaar vestigen en toen de Laet in 1889 als bestuurder der Academie aftrad, mocht hij met fierheid zeggen:

Nu is de tijd van strijd en miskenning voorbij.

Binnen- en buitenland heeft haar aan het werk gezien, en ingezetenen evenals vreemdelingen bekennen volmondig dat zij hare nationale zending stipt is trouw gebleven, dat zij een Vlaamsch, letterkundig en wetenschappelijk lichaam is en voorts vreemd blijft aan de twisten der verschillende Staatspartijen, die het land verdeelen.’

‘De vestiging der Academie was zijn laatste werk; hij had krachtig bijgedragen om den droom zijner bondgenooten na 1830 te verwezenlijken; zijn streven was bekroond en hij had recht op de rust, die hij zich slechts, hiertoe gedwongen, gunde.’

Zoo voerden wij den grijzen kamper, het door ons geacht medelid, naar het kerkhof van Deurne; bij het voortstappen naar zijne groeve, hebben wij, in het diepst van ons ontroerd gemoed, de bede herhaald: ‘DAT HIJ IN VREDE RUSTE!’

IV. Nalezingen over Bilderdijk.

‘Over Bilderdijk in het openbaar te spreken of te schrijven is eene hachelijke zaak.... Velerlei gevoelens, velerlei vooroordeelen, velerlei herinneringen, twisten en worstelen op zijn graf.’ Zoo vangt dichter Nicolaas Beets zijne studie aan over de poëzij van Bilderdijk, in de *Verpoozingen op letterkundig gebied*.

Die woorden zijn waar voor Nederland, doch niet voor ons. Wat mij betreft, ik aarzel niet de deur wijd open te stooten en de rechtspraak te doen aanvangen over een man, die, als dichter, ook in onze gewesten thuis hoort en er echter schier vreemd is.

Bilderdijk is in Zuid-Nederland inderdaad nog minder gekend dan de vorst onzer dichters, dan Vondel, ofschoon ook deze op geen uitgestrekt veld bogen kan. Misschien stond de eerste bij de studeerende jeugd meer in naam dan de zanger van *Lucifer*, toen vader David, tijdens zijnen leergang in de Hoogeschool van Leuven, de poëzij schier uitsluitend door een Bilderdijkschen bril

beschouwde, of beter gezegd, door den bril van den taalgeleerde, want David was geen dichter, en klassieke vorm en stijl stonden hooger bij hem aangeschreven dan het dichterlijke beeld, of werden misschien hiervoor, door hem, als zoodanig aangemerkt.

In taalkundig oogpunt was Bilderdijk bij den Hoogleraar een onfeilbare wetgever. Of verontschuldigde en wettigde hij niet bij den dichter de grofste fouten - zooals, en terecht, ons geacht medelid, Hoogleraar Willems, aantekent in zijne voorrede over David's taalkundige lessen?

Hoe het zij, Bilderdijk verdient nader gekend te zijn, al ben ik dan ook geen zoo onvoorwaardelijk bewierooker als David en da Costa van die zonderlinge figuur in onze letterkundige beweging.

In mijne nalezingen wil ik hier instemmen met sommige beoordeelaars; dààr, mijns dunkens, terechtwijzen; ginds rondweg afkeuren. Ik wil den Vlaming, in breede trekken, Bilderdijk doen kennen als mensch, als dichter, als geleerde, als staatkundigen woelgeest.

Onbetwistbaar is hij eene merkwaardige figuur in de overgangperiode van de 18e tot de 19e eeuw.

Een woord vóóraf dus over zijn leven, zijne omgeving en het tijdvak, waarin hij zich bewoog.

In den nacht van 7 op 8 September 1756 had te Amsterdam, niet ver van de Westerkerk, een oloop plaats, en wierp het gepeupel de ruiten in van een huis, door een gekend geneesheer bewoond.

Aan dit feit is nu juist niet veel belang te hechten, want het blijkt dat men, in alle landen, ruiten heeft ingeslagen, zoo lang er ruiten bestaan - ofschoon ik nooit begrepen heb, en gewis ook niemand onder u, wat onnoozele ruiten met eene volksbetooging, politieke of andere, te maken hebben.

Het geval te Amsterdam zou dan ook niet door de

geschiedenis bewaard zijn, indien de klingelende ruitenscherven, en ‘kei en klinkers’ niet gehageld hadden rondom de wieg van eenen jong geborene, die later veel gedruisch heeft gemaakt, ofschoon slechts in zekere wereld: want de naam der Nederlandsche geleerden en dichters heeft slechts zelden het voorrecht met den lichtkrans der wereldberoemdheid omstraald te worden.

Inderdaad, het kind in de wieg, dat van dààruit een zijner eerste miserie-liedekens de wereld inzond, droeg den naam van WILLEM BILDERDIJK.

De grootvader wilde den pasgeborene, bij den doop, met zijnen naam begiftigd zien, met dien van Willem Duyzenddaelders. Gelukkig heeft de dichter dien naam nooit gedragen! In de jaren van ellende, die hij te beleven had, zou de zilverklank van dien naam hem vaak als een spotlied in de ooren hebben geklonken.

Waarom men nu die onverwachte charivari vóór het huis van Isaac Bilderdijk aanhief, is ons niet juist aangegeven - zelfs niet door den dichter, die het feit een-en-zeventig jaren later, door een erg gezwollen dichtstuk, in *Naklank* opgenomen, heeft herdacht.

In de hartstochtelijke overdrijving, die den zanger altijd eigen is geweest, zou men gelooven dat het Amsterdamsche gepeupel het gemunt had op den bengel in de luren, pas ‘zestien uren oud’; doch meer prozaïsch zullen wij veronderstellen, dat die betooging het gevolg was van de zeer drukke bemoeingen van vader Bilderdijk in de Oranjabeweging, die destijds bij velen in Amsterdam niet erg in geur van heiligheid stond.

Om 't even: in eenen stroom van mythologischen bombast vraagt de dichter of dat ruitengeklingel eene voorspelling was van het woelige, zwervende en niet zelden armoedige leven dat hem te wachten stond? Jammer, dat hij ook niet gezinspeeld heeft op den naam van ‘Duyzenddaelders’.

De auguren terzijde gesteld, valt ons toch het denkbeeld in dat, als men rondom Bilderdijks wieg glasruiten deed kletteren, hij, van zijnen kant en dit zijn geheel leven door, politieke en ook, ten gevolge daarvan, dikwijls zijne eigene ruiten heeft ingeslagen.

Onaangeroerd laten wij de kinderjaren van den dichter, dien men eerst tot den krijgsdienst bestemde; doch de knaap liep eens, van eenen zijner speelmakkers, een hevigen trap tegen het been op, 't geen hem, tot op zijn achttiende jaar, den gang bemoeielijkte. Of onze dichter dien trap ook onder de auguren rekende? 't Kan wel, want als iemand gevoelige trappen heeft gegeven, en ook terugkreeg, dan zeker was het Bilderdijk.

De gedwongen afzondering in zijne jeugd maakte den ernstig gestemden jongeling vroeg rijp en geleerd. De boekenkas van vader Bilderdijk mocht eenigermate verouderd zijn, elk boek was den knaap toch een juweel, dat hij, onder het lezen en nadenken, aan zijn critisch oordeel onderwierp en nieuwe vonken deed uitspatten.

In zijne eenzaamheid leerde Bilderdijk verschillende talen, verwierf eene veelzijdige kennis in letterkunde, geschiedenis, natuurkunde, ziekteleer, logica, bouwkunst, oorlogstactiek, vestingbouw- en oefende zich in het teekenen, dat hij later in toepassing bracht door het ontwerpen der titelvignetten, die vele zijner eerste uitgaven versieren.

In die dagen, zegt da Costa, werd aan de hoogere dichtkunst door hem niet gedacht. 'Wel was het dichterlijk element buiten allen twijfel in het diepst der ziel aanwezig, doch onzeker nog of het ware in welken vorm het zich belichamen zou. Uit de dichterlijke grondstof toch ontwikkelt zich niet altijd wat bij de wereld of in de wandeling *poëzij* wordt geheeten en hetgeen den waren dichter maakt, - de blik der intuïtie, de stoutheid der combinatie, het geluk van de greep, vindt zich dikwerf terug in het beleid

van een veldslag, in de ontdekking van een natuurwet, in het nasporen en verkrijgen eener groote wetenschappelijke waarheid op meer dan één gebied.’

Uitsluitend letterkundige van beroep is Bilderdijk slechts geworden in den nazomer en winter van zijn leven, en het heeft hem voorwaar! niet altijd roem, en gewis nooit een bestaan gegeven.

In 1774, dus op zijn 18e jaar, zond de jongeling, buiten iemands voorkennis, eenen lierzang in op eene uitgeschreven prijsvraag: *De invloed der dichtkunst op het Staatsbestuur*: eene dier didactische stoffen, destijds in de mode. Zij waren ook hier te lande, in den aanvang der eeuw, nog in bloei - voorzeker een dorre bloei! Het stuk werd bekroond. Eene tweede bekroning volgde en de roeping van dichter nam nu een meer bepaalden vorm aan.

Terwijl de 24-jarige dichter, in stede van den degen aan te gorden, zooals aanvankelijk het plan was, naar de Hoogeschool van Leiden toog om er den ‘oorlog in den tabbaart’ aan te leeren, zullen wij eenen oogslag werpen op den toestand van Nederland, in het laatst der verleden eeuw.

Het kleine Holland, eenige spannen groot, waarop een handvol bewoners, had, in den loop der 17^e eeuw, een weergaloozen bloei beleefd: alle voorrechten, die een volk groot en machtig maken, waren den noordelijken gewesten ten deel gevallen, ofschoon deze niet altijd de hooge gaven, hen toegedacht, waardeerden.

Zij hadden eenen dichter, den niet overtroffen Vondel, die onvergelykelijke beelden beitelde en den roem van den landgenoot tot in de verste eeuwen zou overbrengen; oorlogshelden ter zee, die naburige gekroonde reuzen deden beven; groote staatkundigen, die, in hunne kabinetten, den machtigen der aarde wetten voorschreven; krijgslieden te land, kooplieden, die de wereld omvadenden, geschiedschrijvers, meesterlijke kunstenaars op het doek - kortom,

de 17^e eeuw liet aan de 18^e eene erfenis, die elk volk der wereld benijden mocht.

De Hollander der 18e eeuw, vooral die van het laatste gedeelte dezer, was echter niet veel meer dan de caricatuur dezer grootheid. Hij, de vroegere Bataaf, toen reeds in een verfranschten ‘proncke-pinck’ veranderd, zat wel is waar nog altijd op de volle goudton, door zijne vaders gewonnen; maar hij zat dààr in eene zelfzuchtige vadsigheid - trotsch en laatdunkend op zijn verleden, in den waan verkeerd dat niets het halen kon bij zijne ‘koopmansgrootheid’, die allengs al meer tot enge aristocratische begrippen overging en een maatschappelijken toestand van preutsche en verwaande afzondering schiep.

De Nederlander der 18^e eeuw vergat dat hij zich eene zelfstandigheid vormde, die eigenaardig scheen, maar niet was; want hij haalde zijne lessen uit Parijs en hielp alzoo de opkomende coterieën des te machtiger om datgene af te breken, wat hij dacht rotsvast te staan. Hofdijk spreekt van dit tijdperk in zijn *Ons Voorgeslacht*, onder den titel van ‘tijden van teruggang’, juistere ware geweest ‘totaal verval’.

De Fransche omwenteling, zelfs toen deze nog in een betrekkelijk vreedzaam stadium verkeerde, had haren gedachtengang ook in de Hollandsche gewesten doen gevoelen, en was zelfs dààr reeds zeer machtig, toen de geldkringen nog met trotsche minachting op de woelingen, beneden hen, neerblikten en beweerden dat zij niets hadden te duchten. Doodbedaardheid, fatsoen en fortuin golden bij hen immer voor stand, rang en levenservaring.

In Nederland - het land, waar de coterieën sedert de omwenteling in de 16^e eeuw nog immer welig tierden en niet zelden haren oorsprong vonden op dogmatisch terrein, vormden zich van lieverlede politieke groepen, die het vaderland weldra aan den vreemdeling te prooi zouden werpen.

Onder Willem IV, een stuggen vorst, die de edelen als ‘domestieken’ schold, bestond er eene aristocratische of Statengezinde partij, en eene volkspartij, die het, dikwijls tegen de Staten in, met Oranje hield. Met Willem V, een zwak, goedgezakkig vorst en besluiteloos man, erlangde de Statenpartij de bovenhand en zij deed den Stadhouder gelooven, dat het gezag alléén door de wetten, niet door de volkspartij, kon gehandhaafd worden.

Nu ontstonden, als paddestoelen zoo talrijk, de onderverdeelingen in de partijen. Er vormde zich eene Stadhouderlijke partij, die voor den Prins en tegen de Staten, tegen de hen leidende aristocratie, optrad. Tegenover deze stond eene anti-Stadhouderlijke partij, uit oude Staatsgezinden, misnoegden en oproerkraaiers saamgesteld.

De eerste partij had nog andere onderverdeelingen; bij de Stadhoudersgezinden was er verdeeldheid tusschen den adel van 't Hof, den landadel, de aristocratieën der Steden en de machtige burgerij. Hier was men Prins-, dààr Prinsesgezind.

Bij de anti-Stadhouderlijken was men het niet minder oneens. Velen in die partij, volgden den invloed van den Franschen en den Amerikaanschen geest en waren uitsluitend democratisch. Zij wilden geenen Stadhouder, geene Statenpartij meer, en toen de laatste fractie eindelijk overwichtig werd, sloten zich vele burgers, geleerden en ook adellijken bij haar aan.

Het ‘Oranje boven’ had uit op het einde der 18^e eeuw, zegt Busken-Huet. Een groot deel van het Protestantism, door de nieuwe denkbeelden beroerd, vergat wat het aan Oranje verschuldigd was, en de overmacht, om geen strenger woord te bezigen, die het uit dit stamhuis had geput tegen andersdenkenden, in zake van geloof.

Die woelige fractie hoopte vooral de Katholieken, sedert een paar eeuwen miskend en verdrukt, in haren stroom meê te sleepen; doch deze weerstonden. Zij toch

waren alle revolutionnaire nieuwigheid vijandig en gaven meer dan een bewijs van trouw aan Oranje, als wettig hoofd des Staats.

Willem Bilderdijk stond in de Stadhoudelijke partij - dus vóór den Prins, tegen de Staten en de overwichtige aristocratie. Hij huldigde het monarchaal grondbegin, en 'constituties,' zegt da Costa, 'uit een revolutionnair grondbeginsel voortgesproten, achtte hij niet uit de historie des volks als gegroeid, maar de kracht van bedriegelijke en ongodelijke theorieën aan Vorsten en Volken opgelegd'.

Bilderdijk was bepaald Prinsgezind; maar ook even anti-Prinsesgezind. Hij was vrij sterk afkeerig van den steeds indringenden invloed van 's Prinsen gemalin, eene Pruisische Koningszuster, die echter, dunkt ons, het monarchaal grondbegin van die dagen zeer trouw vertegenwoordigde.

Kortom, zooals da Costa zegt: 'hij vroeg de versterking van het erfelijk Stadhouderschap, zonder behulp, maar veeleer met bedwang der oude Staatsgezinde partij,' maar hij vroeg deze zonder den invloed van Prinses Wilhelmina, die, in veler oogen, voegt hooger gemelde schrijver er bij, 'meer dan fier' was.

Die verzachtende woorden schijnen ons te zeggen: eene Prinses, die zoo wat met den duivel van den Pruisischen 'Stolz' was bezeten; maar die toch, wij moeten het aantekenen, meer dan eens toonde dat zij het vorstelijk gezag gehandhaafd en niet onder den voet der lawaaimakende patriotten of zoogezegde keezen, wilde vertrapt zien.

Hare bemoeingen met den politieken toestand des lands kunnen onbehandig geoordeeld zijn - graaf Karel van Hogendorp, een staatsman van gewicht, dacht er anders over - maar die vrouw toonde ten minste, van haar standpunt gezien, karakter te hebben.

De monarchale denkbeelden van Bilderdijk reikten niet tot het koningdom, neen! Hij wilde den Stadhouder-Kapitein-Generaal ten hoogste met de grafelijke waardigheid bekleed zien, om hem alzoo boven de kuiperijen der coterieën van Staatsgezinden en adellijken te stellen - een denkbeeld dat zich, in breederen zin, eerst in 1814 verwezenlijkte, toen den Prinsen van Oranje de koningskroon werd opgedragen.

Laten wij elkander goed verstaan: Bilderdijk bezette in de partijen eene vrij eigenaardige plaats; hij stond tusschen de aristocratie boven en de democratie beneden: hij wilde de eerste kortwieken en aan de tweede niet geven wat zij eischte. Opzichts beide had hij vooroordeelen, als met de moedermelk ingezogen. Voor de democratie gold bij hem de spreuk: Niets door het volk! 'Voorts verzeker ik u,' schreef hij aan Adriaan Loosjes, 'dat ik in de trouwels noch Aristocraat, noch Democraat, maar waarachtig Republicain ben geweest' - natuurlijk republikein in oud-Hollandschen, in Stadhouderlijken zin.

Voor de aristocraten - want de hevige partijdriften nuanceeren niet - was hij een vermomd democraat; voor de democraten, een vermomd aristocraat: voor allen een des te gevaarlijker vijand, gezien geene der partijen hem talent ontzeggen kon.

Bij het Hof, dat hem weleens raadpleegde, stond hij als te onafhankelijk, te grillig van karakter aangeschreven, zooals dit ook het geval was bij de Calvinisten, wien het onbehaaglijk, ja, een doren in het oog was, dat Bilderdijk niet te kerke kwam, met minachting over het talent der predikanten sprak, zich zelfs niet als lidmaat der kerk liet opschrijven, en daarenboven weleens met achting van de oude Moederkerk durfde spreken.

Dit laatste bracht hem echter bij den Katholiek niet in geur van heiligheid, omdat hij, in zijne schriften, immer toonde Calvinist te zijn en soms, met ruwen spot, tegen

Rome en de gebruikelijke plechtigheden uitvaarde, ofschoon hij blijkbaar deze niet begreep.

Op dit zonderling standpunt hield Bilderdijk zich geruimen tijd recht, en de worsteling met duizenden moeilijkheden, uit de verschillende toestanden geboren, schijnt voor hem - die een strijdlustig karakter had - eene ware liefhebberij te zijn geweest. Maar ook des te feller zouden later zijne vijanden hem ongenadig bestoken!

In 1786 deden de Prinsgezinde Staten van Gelderland een beroep op Willem V, als Stadhouders-Kapitein-Generaal, om te Elburg en te Hattem, de door de keezen gestoorde rust te herstellen. Die herstelling had plaats zonder een druppeltje bloed te vergieten; doch dit belette niet, dat de altijd blaffende keeshondjes het raca aanhieven tegen den Prins, die, zoo het heette, als een Nero, als een Alva, zijne vorstelijke handen in het bloed der burgers waschte.

De Staten van Holland, erg keesgezind, eischten dat Willem V zich over de zoogezegde wandaden verantwoord zou; doch de Prins beriep zich op het aanzoek, hem door de Staten van Gelderland gedaan, om de wanorders gewapenderhand te doen ophouden. De Hollandsche Staten schorsten den Prins in zijne bediening op en de patriotten zongen victorie.

Nu scheen de burgeroorlog voor de benevelde oogen der gepruikte heeren op te rijzen. 't Was echter slechts een kluchtoorlog, al werkten de Hollandsche Staten, nog immer in schijn trouw aan Oranje, de keezen in de hand, in de hoop de Oranjemannen, de mannen van 'onbezielde klei' zooals men spottend zegde en schreef, voor eeuwig te verpletteren.

Een schrijver maakt over den toestand eene vroolijke charge en doet den vrijkorperist, bij het stoppen zijner vaderlandsche lange pijp, uitdagend neuriën, ter eere van de 'Liefve Vryheid':

Maar eer gij valt zal het er spannen,
Daar zijn in ons land nog dappere mannen.

Wij zullen zien hoe dapper die dappere mannen waren!

Het Stadhouderslijk gezin bevond zich te Nijmegen; men telde het jaar 1787. Willemijntje, zoo noemde men spottend de Prinses, gekrenkt, niet alleen om de houding der woelende partij, maar ook om die van haren schroomvalligen man - die, zegt Groen van Prinsteren, het lot van Koning Karel van Engeland vreesde - Willemijntje trok de stoute schoenen aan en wilde naar den Haag: zij zou eene poging wagen om den Stadhouder in zijne functiën te herstellen. Zij wilde zien of de keezen zoo stout zouden zijn jegens haar, de zuster van een Pruisischen Koning, als zij het waren jegens den Prins, dien men in zijne bediening geschorst had, als ware hij een eenvoudig suppoost geweest.

Tusschen Schoonhoven en Gouda, aan de Goê-Jan-Verwellen-Sluis, traden de vrijkorperisten, de 'net gepruikte liefhebberijsoldaatjes' zegt Joz. Alberdingk Thijm, haar in den weg, namen de Prinses in arrest en Busken Huet - die, in zijne radicale gezindheid, haar soms wel wat al te keesachtig behandelt - vertelt, dat eenige brutale vrijkorperisten, in eene boerenwoning, haar tabakswolken in het aangezicht bliezen.

Hierdoor, voegt hij er bij, bekwam de Prinses juist wat zij verlangde en zocht: zij achtte zich beleedigd, beriep zich op den Koning van Pruisen, die dezen hoon bloedig wreken zou. Dat Willemijntje die tabakswolkjes met gulpen poeierdamp, de spottende woorden met gloeiende bommen beantwoordde, is waar; doch dat de Prinses een hooger en vorstelijker inzicht had dan men haar toekent; dat zij zich niet enkel over eene kinderachtige beleediging wreekte, zal men gereedelijk moeten aannemen, als men den toestand grondig onderzoeken wil.

Niet minder dan 20.000 Pruisen, onder het bevel van den Hertog van Brunswijk, zakten op het stoute Holland af en de keezen, die nu hunnen moed dienden te toonen, stoven als een zwerm bieën voor eene regenbui, uiteen. Zij waren dus wel ontaard die vaderlanders der 18^e eeuw, in vergelijking met die der 16^e!

De patriotten verweten aan de Oranjeklanten, den vreemdeling op den vaderlandschen grond te hebben geroepen; maar zij zelve riepen, uit al hunne macht, de hulp der Franschen in, die echter niet opdaagden - tenzij later.

Een zonderlinge indruk brengt het te weeg, wanneer wij Bilderdijk, namens den Prins, als wegwijzer en zelfs als strategist, in het Pruisische leger ontmoeten. Men mag echter niet vergeten, dat Bilderdijk hier hoofdzakelijk optrad als advocaat, die volkomen met de rechten der verschillende Staten, districten en parochiën bekend was, en moest bijdragen tot de goede overeenkomst tusschen de Staten van Gelderland en Utrecht, en het moeielijk te bedaren Amsterdam.

Het kanon sprak weldra luider dan het woord van den onderhandelaar, en al stemde Bilderdijk in met de doortastende maatregelen tegen het hooghartige Amsterdam, toch denken wij dat hem eene griezeling door het hart moet gevaren zijn, toen de Pruisische bevelhebber, na de bloedige beteugeling der stad, hem loffelijk toevoegde: *'Tout cela n'est dû qu'à vous, monsieur.'*

Kom, laat het ons zeggen: het was dàar de plaats niet van den dichter, hij mocht dan ook nog zoo Prinsgezind zijn.

Zeven dagen na den intocht der Pruisen was het Stadhouderslijk gezag hersteld, en de keezen, die zoo vreeselijk tegen den Prins en de Prinses gedonderd hadden, schreeuwden nu om het luidst: 'Oranje boven!' - een bewijs dat men, zonder de Pruisen, de blaffende keezen wel in hun

hok zou hebben teruggejaagd. Onmacht aan hoogerhand, wankelmoedigheid bij den Stadhouder, gemis aan waardig bewustzijn, verval van het volkskarakter waren, in ruime mate, de schuld van alles.

Eenigen tijd na de Pruisen, trokken de Sansculotten de grenzen over, en Willem V, geen middel vindende om zich tegen dien overweldigenden stroom te verzetten, vertrok naar Engeland. Hij scheepte zich in op eene visscherspink te Scheveningen, en dewijl de pink niet genoegzaam het droge benaderen kon, droeg een kloeke visscher den Prins op zijnen rug aan boord. 't Was een niet zeer vorstelijk, maar laat ons zeggen, toch zeer patriarchaal aanboord-gaan....

In alle geval, toen Willem V zijne Staten aan den overmoedigen indringer overliet, kwam hij er zonder een paar natte voeten af.

Wij moeten nu eenen stap, of liever vijf jaren, terug.

Den 19 October 1782 werd Bilderdijk tot doctor in de beide rechten gepromoveerd op 105 theses, uit verschillende vakken gekozen. Hij vestigde zich als advocaat in de Hofstad, voorafgegaan door eene aanbevelenswaardige faam van dichter en geleerde.

Hoog was hij in den Haag bij velen, om zijne talenten, gewaardeerd. Hij trad vooral op als verdediger van de verdrukten in de Oranjepartij, die, door de oproerige fractiën, hooger beschreven, hardnekkig werden vervolgd.

Bij het befaamd gebleven proces van de Oranjegezinde Rotterdamsche stadskeurvrouw in visch, Katharina Mulder, in de wandeling 'Kaat Mossel' geheeten, en die, evenals Clasina Verrijn, hare tong wat te veel tegen de patriotten had geroerd - omringden de oproeriggezinde vrijkorperisten het gerechtshof, vulden het gebouw op en mompelden bedreigingen tegen den Oranjegezinden verdediger.

Bilderdijk trad onverschrokken op, eischte de handhaving

van het heilig recht van verdediging, en verklaarde den rechteren dat hij zonder vrees was en zich 'door geene consideratie van wat ook, van zijnen plicht en zijne roeping zou laten afbrengen.'

Bij het verlaten van de gerechtszaal werd de pleiter - bij ongeluk of met voorbedachtheid? - door de bajonnet van eenen der vrijkorpsmannen lichtelijk in de zijde gewond, een feit dat hij in later jaren zeer hoog deed klinken, toen hij in al te gezwollen taal, en zelfs met eene verkeerde zinswending, zong:

.... Waar mijn bloed, verpand aan recht en wetten,
De spits beoedlen moest der vrijcorps-bajonnetten.

Hoog aangeschreven in vele kringen, man van invloed, geraadpleegd door het Hof in moeilijke omstandigheden, vereerd als geleerde, omstraald door een opkomenden dichterglans, als persoon een welgebouwd man, levende op een breeden voet - want Bilderdijk hield er van zich voornaam voor te doen - er rijtuig en paard op nahoudende, gezellig in omgang, geestig en onuitputtelijk in snedigheid, gehuwd met eene beedschoone vrouw - scheen de advocaat-dichter een gelukkig man. Nochtans was de echtverbintenis met Mejuffer Katharina Woesthoven verre van rooskleurig te zijn.

Da Costa, zijn biograaf, zijn 'standbeeldoprichter', heeft men gezegd, na het verschijnen van 's dichters levensbeschrijving, ziet de donkere wolken aan Bilderdijks huwelijkschermel niet, of liever, hij wil ze niet zien: hij wil niet dat er eene schaduw op zijnen heros vallen zou. Doch de karakters der echtelingen stemden niet overeen, in weerwil der vrucht verzen, die de dichter zijner schoone had toegewijd.

In den jare 1802 werd dit huwelijk ontbonden.

Nu, dit ware niet een zoo vreemd, zoo opzienbarend

geval geweest; maar ziet! de alles naspeurende en gedurig knagende nazaat - wij zijn toch een haatlijk ras, niet waar? - heeft die huwelijkshistorie nauwkeuriger willen kennen, en een aangetrouwde kleinzoon van den dichter, dominee Ten Brummeler Andriessse, heeft, reeds eenige jaren geleden, al de brieven van Bilderdijk, van zijne eerste vrouw en dochter, uit de periode van 1784-1807 openbaar gemaakt.

Verschillende beoordeelaars vonden in die brieven eene rechtvaardiging van het gedrag - van wien? Van den dichter? Van de eerste vrouw?

Wij vinden niets van dit alles.

Na de lezing dezer bladzijden staat de dichter vóór ons als een leproos, geslagen met al de miseriën, die zich aan ons bestaan kunnen verbinden. Wij zagen hem vóór ons, laat het ons zeggen, in zijn nachthemd en zijne witte slaapmuts op; - en wat begoocheling kan een groot man, in dien nachtelijken dos, bij het publiek teweeg brengen? *Il n'y a point de grand homme pour son valet de chambre.*

Jammer, dat de huwelijks-ellenden de nagedachtenis van Bilderdijk moesten bezoedelen. Zij mogen dan ook, bij andere groote mannen in den vreemde, over het hoofd worden gezien, wij, wij zijn te puriteinsch van aard, en wat een groot man in ons oog verheft, veredelt en met des te meer glans omstraalt, is dat hij de hooggeschatte huwelijkstrouw opvat, gevoelt en afmeet naar de woorden van den verheven harpenaar, den grooten Vondel!

Wat echter het verschijnen van die brieven teweeg bracht, was een duidelijker verklaring van vele dichtstukken, die Bilderdijk ons te lezen gaf, doch alweer niet immer ten voordeele van dengene die ze schreef, noch van degene aan wie ze werden toegewijd.

In het eerste deel dezer brieven treden op *Chloè* en *Lisidor*; en *Chloë*, zoo lezen wij bij Busken Huet, was

eene Leidsche Juffer, die den student beminde, doch die hij trouweloos liet varen en zelfs een tijdlang, vrij onrechtzinnig, aan de hand hield, toen de jonge advocaat in den Haag *Odilde*, of Mejuffer Woesthoven, ontmoette, deze zeer druk het hof maakte en zij ook, tot 's dichters wee. Mevrouw Bilderdijk n° 1 werd.

Het tweede gedeelte der brieven betreft dan ook *Odilde*.

Het derde heeft betrekking op *Mevrouw van Heusden*, en met deze bedoelt de dichter Mejuffer Schweickhardt, die Mevrouw Bilderdijk n° 2 werd, nadat de dichter Katharina Woesthoven, zooals de akte van echtscheiding in 1802 meldt, door ‘malitieuze desertie’ verlaten had.

Het vierde deel bevat brieven aan *Mejonkvrouw van Teisterbant*: zoo noemde Bilderdijk de dochter uit zijn eerste huwelijk gesproken, omdat hij beweerde een afstammeling te zijn der aloude en hoogadelijke familie de Teisterbant.

Busken Huet laakt vrij scherp het verlaten van het Leidsche meisje, van *Chloë*, en hangt een niet aantrekkelijk tafereel op van hare opvolgster, *Odilde*.

Katharina Rebekka Woesthoven - de dochter van een gewezen officier, met eene verdienstelijke krijgsmansloopbaan, maar uit eenen niet zeer aanzienlijken stand gesproken - woonde met hare oudere zuster in den Haag, misschien wel, zegt bovengemelde schrijver, bij bloedverwanten van de tweede vrouw des vaders, die te Wageningen huisde. De twee zusters hielden zich nog al bezig met lectuur, en knutselden zoo wat in het rijm. Busken Huet zegt: ‘Zij deden aan genootschapspoëzie’, destijds sterk in bloei, en werden hierdoor bij de jongeliê van zekere klasse ook zeer opgemerkt.

Bilderdijk, altijd enthusiast, had de schoone Katharina gezien, en deze liet niet na hem, 't zij rechtstreeks, 't zij onrechtstreeks, lofdichten te doen geworden, die hij, ware hij niet ijdel geweest in hoogen graad, met eenen glimlach

zou hebben gelezen. De dichtkunst, zegde zij onder ander in die vergoding, zou zonder Bilderdijk geen dichtkunst wezen: de spraak was niets dan een woest geluid en men sprak eerst waarlijk, toen God gezegd had: *'Wees Bilderdijk!'*

De groote en fiere Bilderdijk liet zich in het grove, maar door eene beeldschoone vrouw gesponnen, net vangen en de betrekking met haar deed zijnerzijds eenen stroom van erotische dichtstukjes ontstaan, die ons weleens doen denken dat Juffer Woesthoven - heeft zij ze gelezen? en dat zal wel - eene soort van sapeur moet geweest zijn, wien het roodworden vreemd was.

Katharina Woesthoven wist waarschijnlijk, onder lichamelijke schoonheid, gebreken te verbergen, die later ruimschoots zouden uitdijen, als eens de maatschappelijke positie welke zij beoogde, zou veroverd zijn - gebreken, die haar ongeschikt maakten om de echtgenoot te zijn van een man als Bilderdijk. Deze toch was te hartstochtelijk, te grillig, te trotsch voor haar en heeft zij geweten dat, toen hij *Odilde* het hof maakte in den Haag, hij nog steeds heimelijk naar Leiden toog om er de onbewuste *Chloë* te vereeren, dan heeft ze getoond oneindig minder eigenwaarde gehad te hebben dan de laatste.

De wederzijdsche achting ging, na de voltrekking van het huwelijk, weldra te loor; het prisma was gebroken.

Bilderdijk was iemand met een hoogst ijdel, veranderlijk, kregelig, opvliegend en heerszuchtig karakter. In den grond was hij welwillend, zorgeloos en zelfs koninklijk in 't geven, als hij geven kon. Of schonk hij de opbrengst der uitgaaf van zijne *Ziekte der geleerden* niet aan de ongelukkige slachtoffers van Leiden's ramp? De dichter had groote vooroordeelen: hij was trotsch op naam en afkomst; ofschoon soms zeer ruw, toch erg gezet op wat men aristocratischen vorm noemt.

Het hinderde hem vaak dat zijne vrouw niet van aan-

zienlijke afkomst was en zich niet altijd door eene uitgelezen opleiding onderscheidde. Zij, harerzijds, hield van pronk- en praalzucht; Bilderdijk, integendeel, was juist geen vriend van receptiën en bezoeken: hij was verslaafd aan studie en praktijk, en vooral niet erg geneigd in zekere hooge gezelschappen te dringen, waar zij gaarne zou geschitterd hebben, misschien minder als Mevrouw Bilderdijk dan als eigen persoon.

Wanneer men het portret der vereerde *Odilde* ziet, doet dit eene weelderige schoonheid vermoeden: de neus fijn geteekend, de lippen fraai gekruld, de oogen helder; maar hare bedillers houden het er voor dat het uiterlijke schoon niet door innerlijke schoonheid beantwoord werd: een prachtig lichaam, doch een koel, eigenbaatzuchtig en berekenend gemoed en eene luidklinkende stem.

De soms wat al te boosaardige Busken Huet voegt er bij, als hij spreekt van het lastige der inkwartiering, tijdens de Fransche bezetting: dat Mevrouw Bilderdijk den naam had in den Haag, wel een peloton soldaten te kunnen staan!

Is dit zoo? Dan nemen wij nederig en voorzichtig den hoed af en trekken met voorzorg langs de achterdeur weg, te meer daar men beweert dat, toen zij van Bilderdijk gescheiden zijnde, met den majoor Van Westreene trouwde, deze reeds genade vroeg na vier jaren onder de vrouwelijke krijgstucht te hebben gestaan, terwijl Bilderdijk ten minste tien jaren dienst telde in de tuchtcompagnie.

Dit zou, in elk geval, als verontschuldiging voor veel verkeerds kunnen gelden, was het niet dat de dichter meer dan eens toonde dubbelzinnig en onchristelijk te hebben gehandeld. Er zijn regels, in die verraderlijke brieven, welke getuigenis geven van het grofste materialism, en kunnen wij de vrouw niet als een engel beschouwen, dan ook heeft de dichter zich vaak, vóór, tijdens en na het

huwelijk, gedragen op eene wijze, den man van eer onwaardig.

Veel in de brieven kan overdreven zijn: het schrift is niet altijd de juiste weerspiegeling der feiten. In brieven worden weleens dingen geschreven, die later eene verzachtende uitlegging behoeven; doch wat al weedom gevoelt een eerlijk man als hij trivialiteiten leest, zooals er staan in die strafpredicaties, gewisseld tusschen den Haag en Londen, en omgekeerd, nadat Bilderdijk in ballingschap naar Engeland was gegaan, omdat hij weigerde den nieuwen eed af te leggen, die de 'provisioneele representanten' van alle magistraten, ambtenaars en pleitende advocaten vergden.

De fiscaal eischte inderdaad dat Bilderdijk - zooals hij zelf zegt in de voorrede zijner vertaling *Treurzang van Ibn Doreid* - binnen vier-en-twintig uren zijne woonstad en zijn 'geheel vaderland' binnen acht dagen zou verlaten, wordende hij beschouwd als een 'gevaarlijk en schadelijk mensch'.

Waarom Bilderdijk den weg der ballingschap insloeg, is een veel besproken punt geworden. Men brengt in dat hij zeer goed als 'raadgevend' advocaat in den Haag kon gebleven zijn, in welke hoedanigheid van hem geen eed gevergd werd. Bilderdijk heeft dit laatste zelf beaamd; maar, voegde hij er bij: 'Ik zag de mogelijkheid daar niet van in,' en om in dit geval met onpartijdigheid een oordeel te vellen, moet men zich in de tijdsomstandigheden kunnen verplaatsen.

Zijne bestrijders, integendeel, beweerden dat de dichter van de gelegenheid gebruik maakte om van zijne vrouw en zijne schreeuwende schulden af te zijn. Van zijne schulden - mogelijk; maar of dergelijk denkbeeld, opzichtsens zijne vrouw, hem toen reeds bezighield, is moeielijk te bepalen, des te minder daar hij, bij het verlaten van het vaderland, de eerste uitgaaf van *Ibn Doreid* nog versierde met het

portret zijner echtgenoot en het randschrift 'Sustinuit. Conjux. Exulis. Esse. Viri.'
Of was die vereering huichelarij?

Indien de aangehaalde veronderstelling, die Busken Huet aankleeft, waarheid is, dan zijn de brieven, in vele gedeelten, een walgelijk kluchtspel tusschen hem en haar; dan komt de ballingschap ons voor, meer eene huishoudelijke, dan eene staatkundige geweest te zijn.

Te Londen won Bilderdijk schraaltjes het brood met het geven van lessen in vreemde talen. De Prins, die zich ook dàar bevond, schijnt zich niet veel over hem bekommerd te hebben. Hij vond een gastvrij onthaal bij den portret- en miniatuur-schilder Schweickhardt, die vroeger in den Haag woonde, doch toen door de familie Bilderdijk weinig gekend was. In den vreemde en in nood verkeerende, ging de kunstenaar den kunstenaar opzoeken. Hij roemt in de brieven, aan zijne vrouw geschreven, de daar in dat huis genoten gastvrijheid; hij roemt tevens de oudste dochter des gezins: 'een meisje van genie' zegt hij, waarop de veertiger weldra verliefde - hij, de vader van een gezin dat in den Haag het voorzeker niet breed had.

Juffer Schweickhardt was eene allerliefste, verstandelijke blondine, begaafd met verschillende meisjestalenten en ook dat der belletrie - doch gewis in ruimer mate dan de eens vergoodde Katharina Woesthoven, en als Bilderdijk, opzichts deze laatste, morde dat zij op geene aanzienlijke afkomst bogen kon, dan vond hij hier redenen om zich tevreden te stellen.

Immers, Schweickhardt beweerde af te stammen van zekeren ridder Otto Schweickhardt of Sweethart, die in 1309, onder den Hertog van Luxemburg, oorlog voerde tegen Hendrik VII, zooals Bilderdijk beweerde af te stammen van den ridder met de zwaan en ook zinspeelde op eene Oostersche afkomst. Na twaalfhonderd jaar, zoo zegt hij, over zijne voortkomst sprekende, hadden 'mijne

handen en voeten geene Europische, maar Oostersche form.’

Wij stemmen met da Costa in dat Bilderdijk in vele, in zeer vele gevallen, een.... zonderling man was, en voegen er bij, die wonder veel hield van *selfcontemplation*, van zelfvergoding.

Ofschoon tot de jongelingsliefde teruggekeerd, schijnt de dichter, in de brieven aan zijne vrouw, er aan te houden zich als verouderd voor te doen, en moesten wij, volgens deze epistels, een beeld van hem scheppen, wij zouden denken aan een knorrend, klagend, geruïneerd *épicier*, die in een versleten kamerjapon en met eene uitrafelende pruik op, over den armelijken steenen huisvloer sloft.

In eenen der brieven, bij welken hij zijn portret voegde, door Schweickhardt geschilderd, schrijft hij: ‘Ik draag nu hier in Engeland mijn eigen hair weer, maar rond en - zoo als gij in dat pourtrait ziet - gepoeierd. Niet kunnende veelen dat ik als een fransche Carmagnole gaan zou, heeft hij (Schweickhardt) voor mij den poeiertax betaald - die zeer zwaar is en dien ik niet bekostigen kon.’

Moest het gepoeierde hoofd de grijsheid voor de twintigjarige Juffer Schweickhardt verbergen?

Of nu deze blonde juffer, Mevrouw's ieverzucht opwekte? Hiertoe waren meer dan genoegzame redenen; doch dit blijkt niet. Mevrouw scheen er zelfs meê ingenomen: zij vond er gewis een middel in om eindelijk bepaald van haren echtgenoot af te geraken.

De brieven uit den Haag waren dan ook zeer geschikt om bij den dichter alle zucht tot terugkeer uit te dooven - indien deze ooit wezenlijk bestaan heeft. Zij bevatten: verwijtingen over gemaakte schulden: 18.000 gulden; bitterheden, omdat de oude heer Isaac Bilderdijk de beurs zoo onbarmhartig toegestropd hield; vraagteekens hoe aan geld te geraken; ontduiking van schuldeischers; achterhouding van gelden; gemelijkheden over een legio crean-

ciers; herinneringen en ontgoochelingen over vroeger gedrag in liefdestijd en huwelijksleven.

En ten antwoord op dit alles van Bilderdijk's zijde, vaak dezelfde verwijtingen. 'Gij vraagt,' zoo schrijft hij, 'waar ik het geld gelaten heb? Ik heb mij duizendmaal afgevraagd waar ik het nog vandaan haalde, om aan al wat onophoudelijk gaapte, te voldoen!'

Ja, er zijn in die brieven, van weerszijden, opwellingen, die gevoelens in zich schenen te besluiten; doch waren deze wel oprecht? Wij denken immer aan een akelig kluchtspel dat én in den Haag, én te Londen op eene ontkenning van den huwelijksband, hier en ginder heimelijk verlangd, moest uitloopen. Waren vele van die brieven niet geschreven en werden zij niet zorgvuldig bewaard, met het oog op een in het verschiep hangend proces van echtscheiding, onvermijdelijk geworden ten gevolge der betrekkingen met Juffer Schweickhardt?

Niets was er nog over van den zomertijd, toen, blijkens de verzen aan *Odilde*, een warme zonneglans over het levenspad van dichter en vereerde straalde. 't Was winter, volop winter, en als er soms een flauw winterzonneke over het ijskoude landschap glanst, glimlacht men bitter en men zegt huiverend: 't Is niet gemeend!

En wat al vernederende huiselijke tooneelen, aan het licht gebracht tijdens het proces van echtscheiding! Huiskrakeel om nietige zaken, erger dan dat, geweld door den krikkeligen dichter gepleegd - een bewijs dat Bilderdijk wel meester kon spelen, al vertegenwoordigde Mevrouw dan ook een peloton soldaten!

Aan wien de schuld? Wij zeggen: Aan beiden. Noch deze, noch gene wordt door deze brieven witgewasschen. Aan al die gebeurtenissen dacht de dichter ongetwijfeld niet meer, toen hij in 1824, in zijne *Nieuwe Oprakeling*, den striemenden geesel opnam tegen vrouwen, die haren huwelijksplicht niet eerbiedigen, en hij met gloeiend oog

en eene van verontwaardiging bevende stem haar toezong:

Verkies en wees - of vrouw, of - lager dan 't gediert'!

Ons dunkt dat destijds meer dan ééne schoone boosaardig zal gegrinnikt en hem slangachtig in het oor gesist hebben: 'Ja, maar vice-versa, heer Bilderdijk!' ofschoon 's dichters tweede huiselijk leven zeer geregeld blijkt geweest te zijn.

Bilderdijk, wiens middelen van bestaan te Londen, met vrouw en kinderen, blijkbaar ontoereikend waren, vertrok naar Brunswijk, het refugium der Hollandsche uitgewekenen en waar hij tevens den Hertog zou vinden, dien hij in 1787 tot wegwijzer had gediend. Prins Willem V gaf hem aanbevelingsbrieven en de Hertog ontving hem welwillend. Zelfs kende hij den dichter een pensioentje toe van 260 rijksdaalders (de Prins gaf insgelijks een omtrent dergelijk sommetje), en verder zocht Bilderdijk zijn bestaan in het geven van lessen.

Grillig als hij was, ergerde hem in 1789 dat pensioentje en hij schreef eene fabel, de geschiedenis eener hongerlijdende en overal verstooten wordende kat, aan welke de eekhoorn eindelijk, uit meêlijden, een pensioen gaf van..... eene *hazelnoot* daags. Dat stond gelijk aan een halven schelling, zegt de dichter nijdig.

Nu, oordeelt vrienden van de kat,
Of zij het niet voortreffelijk had.

Bilderdijk heeft immer tegen de pensioenen gemord, ofschoon hij er schier zijn geheel leven genoten heeft; hij morde over deze, omdat hij, en terecht! zich bekwaam achtte zijn brood te verdienen.

Acht jaren bracht hij in Brunswijk door, voortdurend

rechts en links naar een vast bestaan zoekend, naar eenen leeraarstoel, waar hij zijnen onmeetbaren schat van wetenschap mocht ten toon spreiden. Verwonderlijk! dit viel hem niet te beurt. Was het andermaal eigen schuld? Speelde het trotsche 'ik', dat hij in zijne *Krekelzangen* brandmerkt als bij den duivel thuis hoorende, ook hier eene verraderlijke rol? Wij denken ja.

In 1806 keerde Bilderdijk in zijn vaderland terug, dank zij eene som geld, door zijne vrienden bijeengebracht. Met Mejuffer Schweickhardt en kinderen, die nu als Mevrouw Bilderdijk n° 2 optrad, ving hij de reis aan. Elke stap, die hem zijn geboorteland nader bracht, ontlokte hem dichterlijke groeten en onder deze zijn er, die waarachtig uit het hart vloeiden.

Wat was er veel, tijdens de jaren van afwezigheid, in zijn land veranderd! Nederland was een koninkrijk geworden, ja, maar de Koning die er troonde was een vreemdeling, die het echter vrij goed meende met de Hollanders; de revolutionnaire geest, dien de dichter met reuzenkracht bestreed, had de dijken gebroken; toestanden, menschen en karakters waren als veranderd. De keezen, na geducht gecarmagnoold te hebben, waren municipalen geworden, radbraakten eene vreemde taal en zongen slaafsch den lof van den grooten werelddwinger.

Ironisch moest nu zeker wel de bluf klinken, dien Voltaire vroeger een der gebroeders Van Haren toezong:

La grandeur d'un Batave est de vivre sans maître.

Koning Lodewijk trok zich den geleerde, den dichter aan; de vorst werd zelfs zeer gemeenzaam met hem en schatte zijne weleens ruwe openhartigheid hoog. Bilderdijk was snedig, vlug in de *reparties* en sprak over de meest uiteenloopende vraagpunten. Niet correct was zijn Fransch, maar men achtte het gespierd. Veel mocht Bilderdijk den

Koning zeggen dat deze van hoogbetitelden niet zou hebben geduld.

't Was hij die Koning Lodewijk de Nederlandsche taal aanleerde. Terwijl zijn broeder de Keizer elke andere taal dan de Fransche, in de overweldigde landen, wilde uitroeien, toonde deze vorst ten minste het verlangen om met zijne onderhoorigen te kunnen spreken. Ver zal de Franschman het hierin niet gebracht hebben; maar het klonk reeds gunstig in de Hollandsche ooren, toen de Koning eens, in een zijner feestmalen en in tegenwoordigheid van Bilderdijk, den roomer ophief en den gekenden tweeregeligen toost uitbracht:

Aan mijnheer Bilderdijk,
De glorie van mijn rijk!

't Klonk in elk geval beter dan 't geen de Keizer zegde, toen het nieuwbakken Hollandsche koningrijk opging in het Fransche keizerrijk. Te Amsterdam ontving de Keizer eene commissie van het Instituut, destijds voorgezeten door Bilderdijk. Hard en trotsch, zooals de dwingeland zijn kon, en zijne woorden 'afrabbeland', zegt Bilderdijk, om op het laatste woord te drukken, richtte hij den dichter het volgende toe: *Etes-vous connu dans la république des lettres?* - 'Ik kon,' zegt de dichter, 'mij niet weerhouden van er werktuigelijk op dezelfde wijs op te antwoorden of te rabbelen: *Au moins j'ai fait ce que j'ai dû pour l'être.* Zonder zelfs te bemerken, dat het een vers, en, in antwoord op zijne woorden, een valsch rijm meêbracht, 't geen het waarlijk belachelijk maakte; waarover hij mij vreemd, en als niet wetend hoe hij 't op moest nemen, aanzag.'

Koning Lodewijk had den dichter - die, door het verlaten van Brunswijk *de hazelnoot* van den Hertog was kwijt geraakt - een pensioen toegekend van 3000 gulden,

later van 3600 gulden; verder schonk hij hem een huis te Utrecht, en eindelijk, na intrekking dezer laatste gift, eene jaarwedde van 6000 gulden. Keizer Napoleon schrapte deze toelaag, en de bittere dagen van ellende vingen andermaal aan.

Hadde Bilderdijk zich, volgens sommigen, bezondigd met eene zijner schoonste oden den overmoedigen Korsikaan toe te wijden, dan toch berstte zijn vaderlandsch gevoel los, onder ander in zijn lied, door de Fransche censuur gesneden, waarin hij (1811) de verlossing, de herwording van zijn Holland voorspelde - regelen, die den Nederlander diep schokten en velen hoopvol in den donkeren nacht deden staren, om te weten of de dageraad nog niet doorbrak.

Hij sloot met de begeesterende woorden:

Holland groeit weer,
 Holland bloeit weer,
 Hollands naam is weer hersteld;
 Holland uit zijn graf gerezen,
 Zal opnieuw ons Holland wezen,
 Stervend heb ik 't u gemeld!

Voorwaar, dat klinkt edeler dan de zoutelooze rijmelarijen, dan de liedjes in 1809 den Franschen Koning toegericht:

Lodewijk beklom den thron;
 Om zijn schedel past de kroon;
 Hij is Hollands vader!

Hollands vader? Dan toch, in elk geval, maar de vader van een... weezen-, van een knechtjeshuis!

1814 deed de voorzegging van den ziener waarheid worden; doch onder de dynastie van Willem I was er voor hem geene plaats beschikbaar. Weliswaar kende de vorst hem eene jaarwedde van 1800 gulden toe; doch een

leeraarstoel, door hem betracht, werd hem nooit gegeven. Ook de woorden, den dichter door de Prinses-moeder - het Willemijntje uit den keezentijd - op eene audientie toegericht, kunnen niet in gunstigen zin uitgelegd worden. Bilderdijk zegde haar: 'Uwe Hoogheid zal mij waarschijnlijk na zoo vele jaren wel vergeten zijn.' - 'Neen,' antwoordde de vorstin aan den vroeger meer Prins- dan Prinses-gezinde, 'neen, Mijnheer Bilderdijk, u vergeet men nooit.'

De nieuwe opgaande zon deed aller denkwijze keeren, en duizenden, die eenige jaren te voren Oranje verwenscht, beleedigd en verjaagd, gekeesd en met den vreemden oproerkraaier rondom den Franschen vrijheidsboom gebachanaald hadden, - zelfs de pruikerige Van der Palm en de jonge Tollens, die later het Nederlandsch bloed weer zoo driftig door de aderen voelde vloeien, waren een tijdlang in de dolzinnige bende - verklaarden zich nu Oranjegezind en waren de hevigsten in het najagen van eer en ambt. Zij vervolgden, met hunnen overweldigenden invloed, degenen, die echter, in zekeren zin, aan hunne grondbeginselen waren trouw gebleven, en, niettegenstaande alles, recht hadden op een onderscheiden rang in de hernieuwde samenleving.

Bilderdijk was boven en beneden impopulair. 'Zelfs dichters en schrijvers van aanzien,' zegt da Costa, hunnen naam hetzij rechtstreeks noemende, hetzij genoegzaam latende doorschijnen, 'schaamden zich niet ook hunne stem met die der menigte op te heffen tegen een hunner oudsten en beroemdsten in de rangen van Nederduitsche poëzij. In de Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde te Leyden meende men nog verder tegen Bilderdijk te mogen gaan. Als hij eens ter vergadering verscheen en zich aan de tafel plaatste, verkoos niemand der aanwezigen zich in zijne nabijheid neder te zetten, totdat de altijd edele en hartelijke Kemper binnentrad en naast den fel beleedigden

Grijsaart eenen stoel nemende, aan de ergerlijke vertooning een eind maakte.’

Dat was wel een bewijs van blinden haat!

Da Costa meldt ook dat het Kemper was, die, in 's Konings raad, belette dat men den dichter het hem toegekende pensioen van 1800 gulden andermaal ontnam.

Het schijnt dus waarheid te zijn dat, bij eene restauratie, zooveel mogelijk het verledene in den vergeethoek geschoven wordt, en alsdan meer de tegenstrevers begunstiging vinden, dan de verdedigers - al kunnen wij Bilderdijk, een dezer laatsten, niet van tuimelgeest vrij pleiten.

Ja, Bilderdijk had Oranje weleens hevig gestooten, bij voorbeeld tijdens de secularisatie der geestelijke goederen in Duitschland, van welke eene goede brok den Prins van Oranje was toegestoken; door zijne ode aan Napoleon en zijn dankbaar gevoel voor Koning Lodewijk; maar Prins Willem had immers, wat de beide Vorsten betreft, hem van allen eed ontheven, omdat hij den nieuwen toestand als gevestigd, den ouden voor immer verloren achtte. Hij had de Douairière van Oranje en wellicht ook de Prinsesjes van Brunswijk misschien wat vinnig geraakt, de laatsten door zijn gedichtje *Het pensioen* - ja, Bilderdijk sloeg meer dan eens zijne eigene ruiten in! - maar wie der bevoorrechtigen mocht eerst den steen tegen hem opvatten?

Nochtans waren zij het, die beletteden dat hem een leeraarstoel werd toegekend, terwijl zijn grillig, onhebbelijk karakter en stalen ‘ik’, hunne werking meer dan te veel deed gelukken.

Wat zou er veel aan te halen zijn dat de weetgierigheid zou boeien, over zijne pogingen om voordeel te trekken uit zijne onpeilbare wetenschap! Men moest slechts op de steenrots slaan, om een milden stroom te doen vloeien! Ik zou u kunnen mededeelen hoe hij altijd rusteloos, van

Amsterdam naar Leiden, van Leiden naar Haarlem en elders trok; hoe hij eens op het punt stond, op aandringen van eenen zijner Vlaamsche vrienden, zijne laatste tent te komen opslaan in onze weelderige gewesten, waar men zelfs aanbood een huis voor hem te bouwen.

Holland heeft Vondel gemarteld, Holland heeft Bilderdijk willen doodhongereren, want er zijn oogenblikken geweest dat hem letterlijk brood ontbrak.

Van dàar dien strijd om het leven, door den dichter aangevangen. Hij schreef, hij vertaalde veel, te veel, en dan ook te los, 't geen den toets der critiek niet doorstaat; maar hij leverde ook vertalingen, die meesterlijk waren, en het is dank aan hem, dat men in Nederland een breeder begrip had van vreemde litteraturen; en dat alles, zelfs het oorspronkelijkste werk, bracht hem.... eenige guldens op.

Vandaar dien aangroei van verbittering, waarin hij zich verlaagde te antwoorden op nietswaardige recensenten, die hij met nijdige, vlijmende regelen vereerde, inderdaad vereerend voor hunne 'paddengloriezucht', zooals hij zegde. Vandaar de ophitsing van zijn licht opvlammend karakter, dat hem - om terug te keeren tot den aanvang dezer verhandeling - zijn geheel leven door zooveel ruiten deed uitslaan.

Veel is er, in de laatste jaren, over de dichterlijke nalatenschap van Bilderdijk getwist. Dezen hebben hem ten voetstuk en als boven allen uitstekend, verheven; anderen hebben hem vrij laag langs den grond geplaatst, terwijl het publiek ten eenemale in dien strijd onverschillig bleef. Dezen gelijk genen verkeereren in dwaling.

Als da Costa hem, in zekeren zin, op gelijken rang wil stellen - hij moge dan ook het woord *medestander* bezigen - met Vondel, Goethe en Shakespeare, zijn wij het niet met hem eens; maar als Busken Huet vooral zijne zwakke en onpoëtische regelen aanhaalt, en slechts nu en dan hem een schraal lauwerblad toewerpt, dan vragen wij of de

eerste zich niet al te veel liet geleiden door zijn dankbaar gevoel van den leerling tot den meester; of de tweede niet volop gehoor gaf aan zijne overal pikant doorstralende radicale denkwijze; of de ongeloovige niet optrekt tegen den geloovige, de revolutionnair tegen den hardnekkigen behoudsman?

Trouwens, men make geene vergelijkingen tusschen dichterlijke genieën of talenten; men late elk dezer in hunnen eigen werkkring. Door de eigenaardigheid, die elken waren dichter kenmerkt, wordt zelfs eene betrekkelijke vergelijking hoogst moeilijk, zooniet onmogelijk. De vlucht van dezen is de vlucht van genen niet. Terwijl deze in een engen kring blijft leven en dàarin schittert, stapt gene, zooals Shakespeare, de grenzen aller kreitsen over en scheidt karakters, die vandaag waar zijn, zooals zij het gisteren, of liever van eeuwen her, zijn geweest.

Bilderdijk was en bleef, voor ons moderneren, te veel een didactisch dichter, welk genre in zijne dagen, en bij hem tot in het laatste zijns levens, bloeide; hij heeft noch de stoute vlucht van Vondel, noch de rijk gevariëerde en staalharde scheppingskracht van Shakespeare, noch het mild en ingrijpend gevoel van Goethe. Hij is geleerder dan de twee eersten - en dat is te begrijpen - hij is even doorkneed als de derde in klassieke geleerdheid; maar hij weet deze in geen zoo behaaglijk kled te tooien, noch zijne taal zoo zangerig te maken.

De dichter is een stijve predikant - als hij dogmatiseert; grof, maar scherp - als hij hekelt; weleens stroef en erg onkiesch - als hij vertelt. Fijne humor heeft hij niet, en eeuwig is hij een requiem-poëet - altijd en in alles geleerd. Maar schoone, schilderende, tintelende bladzijden, prachtige grepen worden in zijne werken niet gemist. Men late hem in de omljsting, waarin hij zich bewoog en vergete niet dat hij leefde in de dagen van overgang tot een nieuw tijdvak, in welk laatste zijne

denkbeelden werden verzwonden en hij zelf als een dor riet gebroken werd.

Niet dat ik Bilderdijk als de ware type van zijnen tijd beschouw, neen! hierin ben ik het eens met Nicolaas Beets. ‘Hij is te veel,’ zegt deze, ‘een man “singulier in alles” om de type of het orgaan zijner natie, ja, van eenige natie te zijn.’ Maar hij is toch met de warling der heerschende denkbeelden, met de toestanden dermate verbonden, vooral op het einde der vorige eeuw, dat men hem uit deze niet rukken kan, wil men zich aan de beoordeeling van dien man ‘singulier in alles’ wagen. Zeker was hij de type zijner natie niet na zijne terugkomst. Immers, hij preekte nog, - toen het Protestantism veel van zijne stijve orthodoxie afschudde; hij was meer vrijheidshater dan ooit - toen iedereen zich aan vrijheid zat dronk; hij filosofeerde toen de jeugd niet meer denken wilde; hij zat in hairzak en assche - toen ook Holland het stijve been uitstrekke om te dansen.

Erkent met mij echter zijn meesterschap over de taal, trots al zijne slordigheden, zijne onnavolgbare plooibaarheid van het rhythmus, zijnen krachtvollen versbouw, zijne schilderachtige woordsmeding. Zijne etymologieën zijn vandaag niet altijd gangbare munt meer, neen! die wetenschap heeft nieuwe richtingen gevonden; maar de taal heeft hij gelouterd, verrijkt en versterkt, het vers van zijne vervelend-dreunende eentonigheid verlost, kortom, hij stond aan het hoofd van al de letterkundigen zijns tijds. Zijn vers had soms den vleugelslag des adelaars.

Men weze eerlijk; het is een jammerlijk stelsel - dat nog tot op onze dagen voortleeft - uit partijhaat dezen dood te pletteren of dood te zwijgen, om anderen te verheffen. Die versmachers of knodsspelers zijn toch meestal slechts kruipdieren, met den hoogmoedigen duivel van het ‘ik’ bezielde, en die willen doen gelooven dat hun gekruip de wezenlijke arendsvlucht is!

Jammer dat Bilderdijk, door zijne stoeve geleerdheid onverstaanbaar is bij de overgrootte massa van het publiek. Voor deze is hij nooit genietbaar en zal het nooit worden, en dit zegt nogmaals, en terecht! Hoogleraar Willems. Zonder commentariën zijn Bilderdijks gedichten niet verstaanbaar, en wat genot geeft poëzie als de harmonievolle stroom telkens door prozaïsche uitleggingen onderbroken wordt?

Eene bloemlezing, waarin zorgvuldig de al te ingewikkelde commentariën vermeden werden; waarin eenige zijner verhalen, eenige zijner lierzangen, eenige brokken uit zijne didactische stukken plaats vonden, zou, denken wij, genade vinden bij een geletterd publiek; maar de onverduwbare, compact gedrukte veertien boekdeelen, elk van ruim 500 bladzijden - neen, die nooit!

‘De miskennis van Bilderdijk's grootheid,’ zegt da Costa, ‘ligt eenvoudig in de vooroordeelen zijner natie. Of zoude het niet, in de eerste plaats, juist dat groote, dat buitengewone zijn, dat bij een volk, als het onze werd, eerder afstoot dan aantrekt?? Men is over het geheel hier niet gediend met hetgeen al te hoog uitsteekt - niet gediend (tenzij er een tastbaar, wezenlijk, dat heet stoffelijk, nut aan verbonden is) met dat uitmunten in velen boven velen.’

Niet zeer vlelend, inderdaad! voor de Hollandsche natie, die da Costa als tot in de ziel verstoffelijkt voorstelt. Gelukkig, voegt hij er bij, en dit stemmen wij met hem in, dat de miskennis eindelijk grootendeels moet gezocht worden in den aard der poëzij zelve, 't geen bij vele dichters, in welk land dan ook, het geval is. Ja, Holland mint de doedelzakkigheid in poëzij; maar als Dr. Schaepman den verheven toon aanslaat in zijne Aya Sofia, Ten Kate in zijne Schepping, in zijnen Ashaverus, da Costa zelf in zijne dichterlijke lierzangen, leent het letterlievende Nederland toch wel een gretig oor, meenen wij.

In zijne opvatting had da Costa moeten zeggen - alle hogere opmerkingen ter zijde gelaten - dat de enge, uitsluitende partijgeest, Bilderdijk tot na zijnen dood miskende, omdat hij meer dan eens tegen dezen in opstand durfde komen, en hij, arme worm! zich hooger zette dan de machtige geldaristocratie en den sectegeest, beide oppermachtig bij onze Noorderburen. Dat ondervond Bilderdijk, dat ondervond Vondel!

1894.

V. De oude heer Smits.

C'est un beau luxe que le luxe d'esprit, zegt prins de Ligne ergens en dat mogen wij zeggen, bij het lezen der werken van den Ouden Heer Smits. Vooral sedert de laatste kunstfeesten te Antwerpen, is de naam van den voortreffelijken Nederlandschen schrijver, aan een goed deel van ons lezend publiek eigen en, onder ander, in zijn verhaal *Clementine*, in Vlaamsch-België een druk gevraagd boek geworden. *Noord en Zuid* is er fier op dien, in Nederland, en door vertalingen in Engeland en Amerika, gevierden auteur, inniger bij zijne Vlaamsche lezers bekend te mogen maken: hem bij dezen als een aangenaam en denkend verteller, bij genen als een voorbeeld van stijl en vorm, te kunnen aanbevelen.

Over het algemeen behandelt deze geestige schrijver den verhalenden trant in kleine omtrekken, doch binnen welke enge grenzen, meer opmerking, gedachte, diepte en kennis van het menschelijk hart gelegen zijn, dan in menig lijvig boekdeel. *Clementine* maakt, in wat den omvang betreft,

hierop eene uitzondering: doch is de kader in dit verhaal tot op eenige honderden bladzijden uitgerekt, de fijne *humour*, de scherpzichtige opmerking, de fiks geteekende karakters, de grondig gedachte levensbeschouwingen verdringen zich als het ware zoowel op de eerste als op de laatste bladzijde.

Echte geest, wezenlijk *sel attique* is voorwaar eene uitzondering; het *pointu* en het *pincé*, het *grotesque* en het *triviale* nemen niet zelden onbeschaamd zijne plaats in, en men mocht in Nederland, na den dood van Van Effen, bijna zeggen wat men op het laatst der XVIIIe eeuw, sedert den dood van Fontenelle, over den fijnen geest, zegde: *On a fait des lois somptuaires pour l'exclure*. De Oude Heer Smits heeft de gouden dagen van Van Effen in ons midden terug gebracht.

Van waar komt, zal men ongetwijfeld vragen, die zonderlinge naam van 'Oude Heer Smits'.

Vóór dat wij het genoeg hadden den schrijver tusschen onze vrienden te tellen, en zelfs vóór dat wij wisten wie zich achter dien innemenden naam verborg, hadden wij ons - 't gaat immers altijd zoo! - onder het lezen, in onze verbeelding, eene figuur voorgesteld die, naar ons inzien, het beste met zijne schriften overeen kwam. Wij verbeeldden ons zoo'n deftig oud man, met een grijsachtigen haarbos, scherp geteekende trekken, geestige oogen en iets spotziels om de lippen, hoewel het geheel van zijn wezen iets goedhartigs liet blijken; iemand met veel levenswijsheid, die de dingen langs allen kant bezien en een scherpen blik in de donkere plooien van het menschelijk hart geworpen had; iemand voor wien men eerbied, en - rechtuit gezegd - wel wat vrees koestert, doch wiens goedkeuring men op onmeetlijken prijs stelt.

Ter gelegenheid dat wij, in eene der Nederlandsche steden, eene letterkundige verhandeling voordroegen, dachten wij onder het woordvoeren niet, dat de Oude Heer

een plaatsje onder onze toehoorders was komen bezetten, en wij waren aangenaam verrast, toen, bij het verlaten van het spreekgestoelte, een toehoorder zich tot ons wendde en ons recht hartelijk dank zegde voor een oogenblik verschaft genot. Dat was iets - maar 't werd veel, toen hij zich kennen deed, als 'de Oude Heer Smits'.

In zijn uiterlijk hadden wij ons hemelsbreed bedrogen: de Oude Heer Smits is een man in den vollen bloei des levens en die nog eenige jaren voor zich heeft, eer de door ons hem toegedachte witte haarkroon zijn hoofd versieren zal. Overigens het origineel was ons in alles liever dan het droombeeld, en in plaats van eene ontgoocheling, hadden wij integendeel menige illusie te meer, die, welke de omgang met een man van verstand en hart onmisbaar rond zich verspreidt.

Van hem zelve vernamen wij, wat de Vlaamsche lezer gaarne van ons weten zou en het moge dan ook zijne nederigheid kwetsen, wij zijn het onzen Vlaamschen vrienden verschuldigd.

Over eenige jaren ontstond er in Nederland een hevige pennewist, als wij ons niet vergissen, over het onderwijs en wel ter gelegenheid van de eene of andere wets hervorming. Voornamelijk schrijvers, van verschillende denkwijzen, traden in het strijdperk en onder hen de gekende Mr. Groen van Prinsterer. Onze jonge schrijver had de beide partijen nauwkeurig gewikt en gewogen, en nam op zijne beurt de pen op, zonder nog te vermoeden dat zij nadien eene zoo gewichtige rol in de Nederlandsche letterkunde vervullen zou. Mr. Groen verweet den schrijver zijne jeugd en weinige ondervinding, en overtuigde hem dat het alleen aan ouden en rijpen in ondervinding paste, met hem eene lans te breken.

Het besluit was spoedig genomen: onder den naam van 'de Oude Heer Smits' - een deftig, statig en bejaard koopman, die van tijd tot tijd eens eene letterkundige

onderneming waagde, zooals hij er geregeld waagde in degelijke, renteerende koloniale waren, - trad er plotseling een schrijver op, die onmiddellijk door zijne fijne scherts, zijn scherp doorzicht, door een helder hoofd en een rechtgeaard hart, de aandacht des publieks boeide en dit laatste meer en meer voor zijne denkwijze innam.

Wie toch was die Oude Heer Smits?

De gewaande koopman vond het geheimzinnige, dat over zijnen persoon gespreid lag, zoo koddig; het gaf in den omgang, tot zelfs met zijne intieme vrienden, aanleiding tot zulke wonderlijke toestanden, dat hij besloot de maskerade en *intrigue* voort te zetten, en alzoo ongehinderd zijne denkwijze over menschen en dingen te doen kennen.

Alsdan verschenen in de *Arnhemse Courant* die geestige letterkundige bijdragen, waarin het leven en de daden der Nederlanders met zooveel treffende waarheid werden afgeschilderd; waarin het belachelijke zoo scherp werd gehekeld, het miskende goede zoo glansrijk werd vooruit gezet. Onder deze stukken tellen wij *Het Concertstuk*, *De Burgelijke Parvenu*, *Over de Fatsoenlijkheid*, eenige tafereelen uit het Hollandsche huiselijke leven, die men met volle recht met den naam van Daguerootypen mag bestempelen, en nu nog onder de keurigste pennevruchten der Nederlandsche litteratuur gerangschikt worden.

Maar wie is toch die Smits, vroeg men alom, die zulke ‘malle brieven’ schrijft? - en toen de uitgever Thieme, van Arnhem, eindelijk besloot de verspreide stukken in een bundeltje te vereenigen, versierde hij dit met een gesteendrukt portret van den schrijver: het portret van een oud man, zoo omtrent als wij, in onze verbeelding, het ons hadden voorgesteld. ‘Nu,’ zegde de geestige auteur, ‘zal zich niemand meer omtrent mijne persoonlijkheid kunnen vergissen: men ziet er op, dat ik nog al fikscher uit zie voor mijne jaren - dat ik noch ridder ben van den Nederlandschen Leeuw, noch van den Deenschen

Olifant, noch van eenig ander dergelijk aardig en ongerijmd beestje: anders zou ik natuurlijk aan het ordeteeken vastgemaakt, geprikt hebben.’

Het portret geleeft echter op niemand, en wie de Oude Heer Smits was, bleef een geheim gelijk te voren, en het was toen recht aardig te hooren hoe zekere verwaande menschen - men telt ze immers in massa! - in tegenwoordigheid van den schrijver hun best deden om te doen verstaan, te insinueeren, dat *zij* in het publiek voor dien wonderlijken Ouden Heer gehouden werden - en Smits zat naast hen en hij glimlachte gewis even als *zij*! Zoo hoorde de schrijver soms een uitbundigen lof, ofwel eene bitsige hekeling over zijne schriften; deze vond den schrijver overheerlijk schoon, een ander, die misschien zijn portret in een der scherp geteekende karakters herkend had, vond hem een hatelijk mensch - en Smits hekelde in koor met de laatsten.

Jaren lang bleef de sluier onopgelicht; maar ‘de eigenliefde bracht het eindelijk, zoo als gewoonlijk gaat, aan het licht,’ zegde glimlachend de geachte schrijver en welhaast wist iedereen dat de Oude Heer Smits Dr. Lindo was, een Engelschman van oorsprong en thans hoogleeraar aan de Koninklijke Militaire Akademie, te Breda. Wij zullen in geene verdere bijzonderheden treden; het zal hem gewis genoeg doen, dat wij genegen zijn de pen neêr te leggen. Tot den Vlaamschen lezer zeggen wij echter voor het oogenblik en later: *Je veux ne vous rien dire... si je puis.*

Nog een woord:

De Oude Heer Smits werkt veel en gemakkelijk: het onderwerp vloeit op het papier gelijk de fontein uit den grond spat, en weegt het eene stuk niet tegen het andere in letterkundige gehalte op, dan toch merkt men tot in de zwakste zijner producten, iets van dat *petillante*, hetwelk zijne artikels in den *Nederlandschen Spectator*, door hem

gesticht in navolging van dien van Van Effen, in zijne drie of vier deeltjes *Brieven en Ontboezemingen* en vooral in zijne voortreffelijke *Clementine*, zoo schitterend in het licht treedt.

1863.

VI. Volkenkunde.

Het familie-leven in België.

(Voordracht, gehouden te 's Gravenhage in 1862.)

Toen ik over eenigen tijd in Nederland eene spreekbeurt kwam vervullen, voldeed ik aan een verzoek van mijne vrienden en, inderdaad, wat doet men al niet om zijne vrienden genoeg te doen! Mijn buurman, bij voorbeeld, schrijft in eene voorrede, dat hij enkel zijne verzen laat drukken - niet uit zucht naar eer of naam - maar alleen op het hem lastig geworden en aanhoudend verzoek van zijne vrienden; hoewel hij misschien gelijk heeft niemand rechtstreeks aan te duiden, aangezien hij onmiddellijk met eene aanklacht en règle van laster kon bedreigd worden. 't Is enkel om de menschen van zijne nederigheid te overtuigen; om hun te doen gelooven, dat hij zijne intieme ontboezemingen nooit door de wereld zou hebben doen klinken, zonder die... welwillende vrienden.

Ik had dan, zeg ik, ook vrienden, die mij uitnoodigden, om in Nederland het spreekgestoelte te beklimmen, maar vrienden, die ik kan aanduiden. Ik zou dus de voorrede van mijn buurman kunnen overschrijven; indien ik den moed niet had, te bekennen dat mijne ijdelheid voor zeer veel in de aanneming deelde; misschien wel omdat ik lust had, om ook eens een uurtje van mijn leven, op een kathedraal - dat voetstuk in onzen tijd van representatieve glorie! - te kunnen pronken. Dat moet ik nochtans bekennen, ik meende mijne zucht tot een enkelen keer te bepalen. Dank echter aan uwe welwillende toegevendheid, valt mij de eer te beurt nogmaals te mogen weerkeren, en indien ik dus een tweeden stap opwaarts doe, dan is het wel uwe beminnelijke schuld.....

Iedereen, Mevrouwen en Mijnheeren heeft zijn lievelingsonderwerp, zijn stokpaardje - vooral in België, waar de vigilant-koetsier op zijnen bok, de schoenmaker op zijnen driepikkel zich eene politieke, eene maatschappelijke zending toeëigenen; waar men zelfs staatkundige propagande maakt, tot in de trippelende koepletten der karamellen.....

Mijn stokpaard is die eeuwige Vlaamsche - of ik zeg liever, die jonge en altijd groeiende Nederduitsche beweging, welke in Nederland meer en meer sympathie opwekt; omdat zij, onder meer dan één opzicht, aan uw land is verwantschap; - laat mij u dan ook, nu ik andermaal voor een Nederlandsch publiek optreden mag, een oogenblik over haar, of ten minste over een groot punt, dat met haar in betrekking staat, onderhouden, en vergeef me, als ik mank ga - gelijk allen, die met een idée fixe geplaagd zijn, aan het denkbeeld, dat iedereen belang stelt in datgene waarmee men dweept.

Als men met iets dergelijks bezielde is, gaat het ons niet zelden als dien geleerde, die zich het vaste denkbeeld in 't hoofd had gesteld, dat alles door mathematische berekeningen kon opgelost worden, en die ook de merkteekens

van zijn apostelschap op elk voorwerp, dat hem onder de hand viel, neerschreef; - die zelfs eens, gansch vervoerd, op het achterste deel van een huurrijtuig, dat hij als cijferbord aanzag, een problema ontwikkelde en, toen het rijtuig begon te rollen, meê voortliep en al loopende cijferde - terwijl hij, in zijne heilige begeestering vergat dat hij liep.

Als ik dus in de studie uit het Belgisch leven, welke ik de eer zal hebben voor te dragen, eenigszins als mijn geleerde, begin te.... cijferen en te loopen; als ik soms een indruk opwek, die ik het liefst niet opwekken zou, wilt mij dan verschoonen *par amour de l'art* - uit liefde voor mijn stokpaard.

* * *

Ter inleiding van mijn onderwerp vang ik aan met te vragen:

Heeft men in Nederland wel altijd het wezenlijke karakter van die Vlaamsche beweging, van dien strijd, ginds op den uitersten voorpost geleverd, begrepen? Erkent men algemeen, dat het een strijd is, waarin ook Nederland belang heeft, hoe veilig ook door zijne golvende bolwerken omringd?

Heeft men reeds algemeen begrepen, dat wij ginder het machtige wapen des geestes hebben opgenomen, om eene zedelijke sterkte te stichten tegen die overweldigingsdroomen, die door alle regeerders van een naburigen Staat, en dit sedert eeuwen, gekoesterd worden?

En wat is een machtiger dam tegen den droom van eenheid aller natiën, tegen het systema der wereldburgerij, welke in hare verwaandheid denkt, even als eene godheid, gansch de wereld door hare liefde-armen te omvatten; terwijl de toepassing van haar stelsel niet anders is dan de eigenbaatzuchtige en slaafsche onderjukking van den kleine door den machtige - *esprit de clocher* - wat is, vraag ik, een machtiger dam tegen alle inslurping, dan een eigenaar-

dig leven, het bewustzijn van eigen bestaan in al de volheid hunner kracht te doen gelden?

De Nederduitsche beweging in België is echter niet enkel eene litterarische beweging - neen! Waar de taalmiskend wordt, worden ook de staatkundige, de maatschappelijke rechten miskend, gaat ook het eigenaardige, het maatschappelijk leven verloren, en 't is niet door kunst alleen, 't is door meer praktisch in het leven des volks te grijpen, door zijn stoffelijk bestaan te behartigen, dat men het inniger verbindt, aan wat het waarachtig eigen bezit en dat zijne kracht uitmaakt:

En leer niet op wat staat te maken,
Als 'tgeen in eigen krachten is.

De litterarische beweging is gesticht: deze zal zich uitbreiden, groot en machtig worden, want de menschelijke macht kan de werking des geestes, wel voor eenen tijd verdooven, maar ze toch nooit geheel versmachten; doch, ik herhaal het, de intellectueele opbeuring van een volk, in onze dagen, is eene spotternij, als men het de stoffelijke opbeuring ontzegt.

De eene gaat broederlijk hand aan hand met de andere, en zóó is het mogelijk dat verhoudend standpunt voor den minderen man te bereiken, 't welk er noodig is voor het geluk eener gansche samenleving.

* * *

Er is den kunstenaar en den denker niets liever dan zoo vaak mogelijk eenen blik in de verschillende standen der samenleving te werpen - maar vooral in die achterbuurten, waar het volk en vooral dat zoo karakteristieke Vlaamsche volk t' huis hoort, en waarin men nog immer die eigenaardige type ontmoet, welke in andere klassen meer en meer verloren gaat.

Als kunstenaar is *un beau désordre parfois un effet de l'art*, en dat vindt men zelden in de hooge standen; waar alles symetrisch afgeteekend, geplooid, gestreken en op zijne plaats gezet is; waar het conventionneele te veel heerscht en de natuur niet zelden versmacht wordt. Dat vindt men in die stegen en straatjes, met hunne schilderachtige huisjes - uiterlijk wel te verstaan! met hunne eerlijke bewoners, en ik wenschte u al het kenmerkende te kunnen toonen, dat de geringe buurten in Antwerpen opleveren, vooral als er een feest gevierd wordt, en de arme drommel ook zijn wimpel - hij ziet er weinig naar of 't nationaal is of niet - uitsteekt; als hij geene gaszon, maar zijn vetkaarske op de vensterbank doet pinken; als hij zijn schelpenhuis of zijn opgetakeld schip, ter eere van den vorst, in zijn eigen venster heeft opgehangen.

O ja, de type van vroeger dagen stroomt nog frisch en levendig door dat alles heen, en ook, onder een zedelijk opzicht, vindt men dàar nog den vroegeren, eigenaardigen grondslag: - 't is dus onder een dubbel opzicht, dat wij die klasse der bevolking genegen zijn.

Van daar dat wij soms in die kleine kamers dringen - zoo schoon... in poëzij, - zoo naar en onhebbelijk in waarheid! - alwaar de mindere man, met vrouw en kinderen, verblijf houdt; van daar dat wij soms in die onmeetlijke fabrieken treden, waar de mindere stand - voor de welvaart van het algemeen - werkt; in de ijzingwekkende mijnen en smeltovens, waar de stoutheid van den menschelijken geest ons huiveren doet; van daar dat wij gaarne den natuurgenoot volgen, van het oogenblik, dat hij op het stroo geboren wordt, om, door al de wisselvalligheden van het leven heen, verre van de zijnen te sterven!

* * *

Wanneer gij België bezoekt, dan is dit meestal in eene vroolijke gemoedsstemming. Als het hart zoodanig gestemd

is, schijnt ons alles roos en goud toe, en ge kiest gewoonlijk dan ook het tijdstip uit, wanneer men in België trommel en fluit roert - 't geen nogal dikwijls gebeurt! - dan, wanneer de menschen zelve tot vreugd genegen zijn en de spleten der muren, die de armoê zouden kunnen verraden, met bloemen en nationale kleuren bedekt zijn.

Doch in dergelijke oogenblikken werpt men geenen oogslag in het hart des volks. Men heeft, om den wezenlijken stand eens volks te beoordeelen, te ontleden, te peilen, niet alleen zelfs kalmte, maar ook de kalmte van het voorwerp, deszelfs normalen staat, noodig.

Welnu, het zal u misschien wel eenigszins... ontgoochelen, als ik u een paar bladzijden uit de bespiegelingen, waarvan ik zoo even sprak, doe kennen en waarbij ik een paar andere tafereelen zal voegen uit den hoogen- en burgerstand; terwijl het geheel u een denkbeeld zal doen opvatten van wat ten huidigen dage het familieleven in België is, en welke de oorzaken zijn dat het hier en daar verloren gaat.

Ik zeg verloren gaat - hier, bij het volk, door den smartelijken drang der omstandigheden, dààr, in de hoogere klassen, door eenen erkenden, doch meer onvatbaren invloed. Hier, door den bliksemsnellen stroom des vooruitgangs; dààr, door den anti-Vlaamschen geest, die ons sedert eeuwen - doch vooral sedert ruim dertig jaren - gedurig uit het Zuiden overwaait.

En in dit geval moet men erkennen, dat, door dikwijls onbesuisd naar de stoffelijke volmaaktheid te streven, de streving naar de zedelijke verbetering niet altijd gelijken tred houdt! De tijdgeest gelijkt zeer wel naar het alvermogend en wetgevend locomotief: 't is het logge lichaam zonder ziel.

* * *

En echter, welke gewichtige rol vervult de familie in

het maatschappelijk bestaan! Zij toch is de grondslag, waarop gansch het gebouw rust.

't Is waar, de nieuwe wereld, die welke zich, gewapend met stoom en electriciteit, op de puinen der oude vestigde, moest ook eene diepe hervorming in de zeden te weeg brengen; vele banden rekkelijk maken, omdat ze de enge grenspalen, binnen welke de mensch zich bewoog, tot onmeetbare horizons uitstrekke - doch zonder haar te beschuldigen, wel wetende, dat elk plotseling en onbesuisd daargesteld goede, ook eene slechte keerzijde hebben kan of bekomt, mogen wij wel eens vragen of, in het punt dat wij gaan behandelen, zij er zich op kan beroemen, den mensch - dus ook de samenleving - juist gelukkiger te hebben gemaakt?

Ziet, al zijn we juist nu niet sterk met grootvaders tijd ingenomen, we zijn echter hier en daar wel eens tot hoofdschudden geneigd - en de korte schets, welke wij over den toestand van het familieleven in België zullen geven, kan niet anders dan onze meening bevestigen, vooral in de werkende klasse; waar de concurrentie het huisgezin van den arbeider meer en meer uiteen geeselt, om zijne leden, op gegeven oogenblikken, in de onmeetlijke fabrieken te vereenigen, en ze slechts aan het familieleven, als men 't zoo noemen mag, terug te geven, voor zooveel de fysieke kracht dit vereischt.

Gij, Nederlanders, die het familieleven, mag ik niet zeggen, in den verfijndsten graad bezit, gij moet begrijpen wat hooge beteekenis dit leven voor de Vlaamsche bewegers heeft, die den zinkenden Dietschen geest van hun volk moeten opbeuren; gij moet bevatten hoe wij ons dienen vast te kleven aan hetgeen ons van de vroegere traditiën is overgebleven!

Aan het familieleven hecht zich het godsdienstig en vaderlandsch gevoel, eigen spraak, eigen zeden, eigen gewoonten.

Nergens toch, tenzij daar, is men wat men wezenlijk is. Daar, in zijne familie, in dien intiemen kring eischt lichaam noch geest dat soort van toilette, zonder welke men nooit in de wereld treedt. Daar spreekt men de eigene taal; men houdt er zich stevig vast aan het godsdienstige grondbegin: men plant er de zeden van den voorzaat in - en indien dit alles nog krachtig in den kring der familiën voortleeft, borrelt het bruisend over de randen; stroomt door de aderen der gansche samenleving; maakt deze jong, levenslustig, sterk, eenheidsgezind, groot, machtig zelfs in een kleinen grenskring.

* * *

Laat ons eenen oogslag werpen in de hooge wereld - doch laat mij ook voorafgaandelijk zeggen, dat die aanvang juist niet bemoedigend is. De waarheid wordt, inderdaad, meestal in een donkeren hoek geschoven, omdat zij kwetst. Zij is - in onzen tijd vooral! - een arm, een doodarm schepsel, en vervult niet zelden de rol van asschepoetstertje. Maar eens den toovermuil aan, treedt ze in het heerlijkste licht, en het moge dan ook hare zusters van schaamte doen blozen - zij zegeviert! In eene verlichte, onbevooroordeelde vergadering zoo als deze, mag zij niet anders dan te voorschijn komen; zij is het dan ook, welke ons binnen leidt.

Gaande weg merk ik u op, dat, als men de kaart van België nagaat, men dit landeke zoodanig ingekuipt ziet, dat het noodwendig den invloed van een grooten nabuur moet ondergaan - doch van al den verschillende invloeden, die er sedert eeuwen op gewerkt heeft, die het nu met een Spaanschen, dan met een Oostenrijkschen of Franschen vernis overborstelde, is de laatste heerschende gebleven.

De twee eersten hebben in het gemoed niet meer spoor achtergelaten, dan dat de snede van hun nationaal kleedsel achterliet.... Doch Frankrijk heeft het hart der hoogere

klassen overmeesterd - al houdt men er niet van, zulks altijd te bekennen - en geen wonder! Het zij zonder vooroordeel gezegd, maar de hoogere klasse is altijd het gretigst om zich een vreemd, een modisch karakter te geven - al zou het maar zijn, om zich in onzen tijd van gelijkheid andermaal van de overige klassen te onderscheiden.

De omwenteling, welke eene nieuwe wereld te voorschijn riep, was, het is waar, tegen de hoogere klassen gericht en niettemin heeft geene klasse zich gewilliger getoond, dan zeker deel van den adel in België, om zich gedwee voor den nieuwen toestand te plooiën. Het woord kwetst niemand - 't is het *enfant terrible*, de waarheid, welke het zegt! - maar men heeft in België gewedijverd, om zich eene maatschappelijke *clown's elasticiteit* te geven.

De hooge klasse heeft zich niet alleen het vreemde, spraak en zeden, toegeëigend; maar om nog meer uitzondering te maken, heeft zij niet willen deelen in hetgeen de nieuwe samenleving koortsachtig werkdadigs heeft. 'Men wil,' zegt baron de Gerlache, die zijner caste de waarheid niet spaart, 'men wil in de openbare functiën niet vermengd worden met de... advokaten, onder wiens overheersching men gevallen is.'

Ziet rond - gij ziet inderdaad de positiën, waarin de voorzaten edeldom, roem en eer wonnen, bijna teenemaal door de hooge klassen in België verlaten - deze vrijwillig, gene door den loop van het constitutionneel beheer. Zij hebben, over het algemeen, met de Vlaamsche zeden hunner voorzaten, ook de werkdadigheid van deze vergeten en gelijk de roem hunner ouders, die zoo vaak nog ten schitterend voorbeeld dient, met gouden letteren in de geschiedenis geboekt staat - zoo vindt men - 't is de waarheid die spreekt! - nu velen van de bijzonderste namen alleen nog in de registers der Jockey-club, in de coulissen van 't Opera, ofwel aan de roulette te Spa en te Homburg.

Noblesse oblige, richesse oblige, talent oblige! zegde van over lang die zelfde baron de Gerlache - een der schoonste namen uit het huidige tijdperk, en die met ons het vergeten van eigen aard en zeden in dat deel der hoogere klassen betreurt.

* * *

Ik behoef u niet te zeggen, dat de taal in die hooge wereld uitsluitend Fransch is. De uitspannings-lectuur bestaat over het algemeen in hetgeen de Fransche, de feuilleton-letterkunde, oplevert; de Duitsche, Engelsche en Nederlandsche litteraturen zijn er, op weinig uitzonderingen na, onbekend; de Vlaamsche - die nationale bedelaarster! zegde men eens - kent men over het algemeen slechts, nadat ze te Parijs behoorlijk haar provinciaalsch kleed uitgeschoten en zich in een, naar de Fransche snede, gestoken heeft en zoo, soms bijna onkennelijk door die maskerade, over de grenzen terugkeert om in onze salons toegelaten te worden.

De schouwburgen hebben alleen dit nationaals, dat het gebouw op nationalen grond staat, en dat het geld, 't welk ze eenen Bengaalschen glans en luister geeft, uit nationale beurzen geput wordt.

De groote dagbladpers is op Franschen leest geschoeid en bemoeit zich met eene strafbare gretigheid, met alles, zelfs met de weinig stichtelijke mysteriën, uit het intieme Parijsche leven! - men leeft er in en door Parijs, en Brussel streeft naar den eernaam van *Paris en miniature*; en is België altijd nogal sterk protectionist, dan toch is het opzichtsens de verfransching, uiterst free-trader, hoewel het de moraliteit, welke ons onder alle soort van etiketten klatergoud dagelijks toevloeit, aan zijne grenzen wel met prohibitie had mogen slaan.... al was het maar geweest uit zucht naar zelfbehoud.

Laat ons een oogenblik eene afwijking maken, en de

koopwaar eens in oogenschouw nemen, welke men ons dagelijks aanbiedt:

Treedt in eenen schouwburg en gij ziet er, erger dan in de wulpsche dagen der Oudheid, de eerlijke vrouw in den donkeren pruilhoek geschoven, en de lichte-kooi, in het schitterend licht op het voorplan geplaatst; de *roué* wordt er vergood; de schurk verheerlijkt; het christelijk gevoel versmacht; de deugd vervelend gevonden; de ondeugd onder de beminnelijkste vormen voorgesteld; *Vautrin*, *Robert-Macaire* en *La Dame aux Camélias* zijn er de met eene aureool omglansde helden en heldinnen.

Neemt een Franschen roman, en gij vindt dezelfde leerschool: de vergoding der oneerlijkheid. De familie wordt er in beleedigd, want, zegt Louis Blanc, het huwelijksbedrog wordt er met eene mathematische juistheid in beredeneerd, indien het niet wordt voorgesteld als de dichterlijke grond van het leven; vrouwen, wier namen ik niet noemen wil, schrijven hare memoriën en bekomen, door een onbeschrijflijk cynismus, den palm van het letterkundig *succès* van den dag.

Ziet de Fransche kunst in onze tentoonstellingen - zij, die op het laatste kunstcongres beweerde, de uitdrukking van onzen tijdgeest te zijn - en die zich met den naam van realismus bestempelt - dat hartelooze kind van het scepticismus! - Het onderwerp, zoo het niet aan het sensueele ontleend is, wordt opgevischt uit het modder der samenleving; 't is zonder keuze, zonder schoonheidsvorm, zonder geestverheffing - zonder eene straal, zonder eene glimp, die ons aan die innige verbinding der kunst, met de zuivere en van God uitgaande wijsbegeerte doet denken.

Niets van dat alles: volgers van Rabelais zijn het in kunst en litteratuur - van Rabelais, dien Lamartine zoo kernachtig *ce Leviathan de la crapule* noemt.

Neemt.... doch het zij genoeg!

* * *

Zij zal u misschien al te scherp schijnen, die afschildering der Parijsche zeden? Doch de Fransche moralisten zelven van onzen tijd, zijn gedwongen er de waarheid van te erkennen. - En nu vraag ik of zulke dagelijksche invloed, in weelde genoten, het familieleven, in onze hoogere klassen niet reukelijk maken moet? Is het zedelijk gevoel, dat wel eens als censor optreedt, duurzaam tegen eene zoo gevarieerde en aanhoudende werking bestand?

Niemand zal dit toestemmend kunnen beantwoorden.

De opvoeding der vrouw, zij, die de ziel van het familieleven is, heeft zich allengs naar dien glinsterenden stand geplooid, en zij is als het ware eene voorbereiding tot het binnentreden der tooverwereld, welke men aan het kind, als het paradijs des levens, voorspiegelt.

Töpffer zegt ergens, dat de kunst, een heerlijken knoop in onzen halsdas te leggen, over het toekomstig geluk van een mensch kan beslissen. Mij dunkt dat de opvoeding der vrouw in België - 't is een glibberig punt, dat ik daar aanraak - eene gansche serie knopen is, de eene al meer Gordiaansch dan de andere en waarvoor het zwaard, om ze door te hakken, door de moralisten nog niet gevonden is.... Ik zal dat ingewikkeld punt dan ook ter zijde laten.

* * *

Noodlottig werkt het voorbeeld der grooten op dat deel der burgerij, hetwelk, door den glans verblind, de hooge wereld wil nastreven. De opvoeding is dezelfde - alleen de ontgoocheling, de teleurstelling is later harder, bitterder; dewijl bij de burgerij dikwijls het goud ontbreekt, om datgene te genieten wat de romantische wereld voorspiegelt.

De ouders waren eenvoudige burgers, menschen die deftig arbeidden; maar de kinderen hebben eene Fransche opvoeding genoten; de dochter is een nufje geworden, dat

heerlijk piano speelt, declameert en filocheert; in *Monte-Christo* haar avondgebed doet en voor 't minst droomt aan 'eene schaking per gasbol, en den Czaar tot kozijn' en die later, als ze een nieuw leven voor wet en altaar aanvangt, in hare, door de samenleving aangenomene uitspattingen, niet wil verhinderd zijn. En dat is niettemin het wezen hetwelk geroepen is om in de familie te troonen, en er de veilige, kalme, onschendbare rustplaats van te maken; waartegen de driften, de beslommingen van buiten, gelijk de golfslag tegen de glooiing, komen breken!...

* * *

Dat is een donker tafereel, zult ge zeggen! Het heeft er wel iets van, of ik daar een oogenblikje aan 't cijferen en aan 't loopen ben geweest - doch ik ben gelukkig eenige lichtpunten op mijne schilderij te brengen, en ik wijs u op de hooge kringen in de Vlaamsche steden, die, hoe onverschillig ook dikwijls voor 't geen hunne voorzaten eigenaardigs bezaten, toch nog iets van het vroegere karakter behouden hebben.

O ja, in het Vlaamsche land is er, God dank! nog eene tinteling van den ouden familiegeest, bij de aloude echt adellijke klassen, levendig gebleven: iets Vlaamsch en ridderlijks. Daar klampt men zich nog vast aan het vaderlijk gebruik; daar wordt, in den intiemen kring, de Dietsche taal nog geëerbiedigd - alsof men daardoor de schimmen der voorzaten nog eene heilige hulde brengen wilde; daar worden nog deugden uitgeoefend, die den waarachtigen zielenadel kenmerken. - O 't zijn heerlijke figuren, die grijsaards, opperhoofden der stamhuizen, en die nog fier het hoofd boven de altijd klimmende golving der volksmacht trachten uit te steken!

Over eenige jaren, op het laatst der regeering van koning Willem, en in den aanvang der thans bestaande, ontmoette men nog een aantal dezer eerbiedwaardige

mannen, vergrijsd in dienst van land en koning, in openbare, bezoldigde en onbezoldigde bedieningen. Thans zijn die figuren uit ons midden verdwenen; de oude adel wordt allengs een onmerkbaar lichtpunt, zonder beduidenden invloed op de koortsachtige samenleving; omdat die familiën zich - ik heb het reeds gezegd - in het midden onzer maatschappelijke woeling, concurrentie en vooruitdringing - als hermijten opsluiten, en het volk, op zijne beurt, door nijverheid en handel, door de proclamatie der soevereiniteit, rijk en weelderig geworden, hunne hotelpoorten voorbij draaft en holt, zonder zich af te vragen wat chrysaliedenleven daar binnen gesleten wordt.

Maar het was geen gevoel van onzen eigenbaatzuchtigen tijd, het was integendeel eene opwelling uit vroeger gastvrije en huiselijke dagen, zoowel bij de hooge als andere Vlaamsche klassen, toen, tijdens de laatste kunstfeesten, de Antwerpenaars, de deuren hunner woningen voor den vreemdeling open stelden en hem - hoe vreemd het ook klinkt in onze dagen - met eene patriarchale gulheid in hunne familiekringen welkom heetten; 't was eene herleving van dien ouden geest, bewustzijn van eigen macht, lokale fierheid en gemeentelijke onafhankelijkheid; - 't was de herleving eener traditie, welke Antwerpens hart trillen deed en met eene innige voldoening werd waargenomen door allen, die den Dietschen geest, in de reuzenworsteling met den Romaanschen, niet willen zien bezwijken.

Antwerpen is des te fierder op die herleving geweest, omdat men haar als eene uitzondering in het sociale leven van het tegenwoordige België heeft aangeteekend, omdat de Vlaamsche zustersteden Gent en Brugge, omdat heel het Vlaamsche land, bij de trilling wakker werd en als één van hart en ziel, aan de Scheldestad de handen toereikten - terwijl Brussel, zich vreemd aan dat leven gevoelend, met een loensch oog op de feestende, herlevende en zegevierende trilogie neêrzag!

* * *

Laat ons den burgerstand bezoeken.

Daar, bij den Vlaming, en vooral buiten de groote centrums, vindt men ook nog den heiligen familiegeest - dat overschot van 't geen men den *goeden ouden tijd* noemt, die, zonder juist onverbeterlijk te zijn, niet zoo radikaal door zijn nieuweren opvolger had behooren gesloopt te worden.

Het is mij inderdaad een geluk, u in een van die welvarende huisgezinnen te kunnen binnenleiden, waar de herinnering aan de oude overleveringen nog zweeft, waar de familiegeest nog eigenaardig Vlaamsch is, waar het bestaan der vrouw, aan het heiligdom toegewijd, nog 'liefde' - waar gansch haren plicht nog besloten is in het woord 'familie'.

Hier in dezen kring, spreekt men nog dezelfde taal, welke de stokoude grootvader gesproken heeft, en welke als bij traditie op de tong der kinderen en kleinkinderen overgeplant wordt, - en, ik herhaal het, daar waar de eigene taal wordt gesproken, al worden er dan ook andere spraaktonen aangeleerd, eerbiedigt men ook eigene zeden, al worden die zeden dan ook door den machtigen invloed der omwenteling vervormd: hun geest blijft toch in dien kring omzweven.

Hier, bij dien Vlaamschen burger, ademt men nog den balsemgeur in, dien het godsdienstige gevoel verspreidt, en terwijl in de hoogere kringen de geest der kinderen, op de vreemde glinsterwereld voorbereid, als het ware in oproer komt tegen de hinderpalen, die beletten dat zij zich - dan, als de pop nog geen vlinder is - onmiddellijk in die wereld van genoegens buiten 's huis slingeren: zijn hier de kinderen kalm, onderworpen; want de ouders hebben vroegtijdig die uitspattingen beteugeld.

Gewis, veel zijn de zeden in dien kring, sedert groot-

vaders tijd veranderd. Het huis met den houten gevel, langs welken de frissche wijngaard kronkelde, de bank om des avonds op te buurten, naast de deur met klopper en kijkkuit; de eenvoudige winkel en de min of meer sombere vertrekken, hebben plaats gemaakt voor eene eleganter en geschikter bouworde; de mode heerscht ook hier in kleeding en gewoonten - maar de taaie werkzaamheid uit vroegere dagen, welke eerlijk en vast naar den voorspoed gaat, is daar nog niet vervangen door het koortsachtig waagspel van onzen tijd, hetwelk zoo vele speculanten doet dobbelen naar een ijdelen titel of naar een brandmerk.

De man volgt den stroom zijner handelszaken, de moeder waakt over den huiskring. De feestelijkheden bepalen zich meestal binnen den kring der bloedverwanten; de Fransche schouwburg wordt bij enkele gelegenheden, en dan nog slechts als het opgevoerde stuk gewikt en gewogen is, bezocht; van het boek dat er rondslingert, kan men met reden zeggen: *La mère en permettra la lecture à sa fille*; 't is een Nederduitsch of Fransch, maar altijd een zedelijk boek; het dagblad - de klapzieke en invloedrijke avondvriend, die zich zoo vertrouwelijk aan onzen haard komt neêrzetten - werd er, alvorens te worden toegelaten, doorzocht en doorgrond.

Laat er in dien kring vele kinderen zijn; laat ze daar veel smart en moederlijden veroorzaakt hebben - maar des te inniger sloot de familie zich ineen rond het bedje van dien kleinen martelaar daar! - die, niettegenstaande alle zorgen en liefde gebrekkelijk is gebleven. Indien ouders en kinderen een uur vroeger, een uur later werken, dan is het om aan dat gebrekkelijk wezen, dat onvermogend is, eene onbezorgde toekomst te geven.

't Is een niet te bereiken ideaal - en idealen hooren in onze practische samenleving niet te huis; maar het zou aan de echt evangelische roeping beantwoorden, indien de samenleving was wat de familie is; indien men in het

maatschappelijke voor den paria zorgen kon, gelijk dààr voor den schuldeloozen ongelukkige gezorgd wordt, die, in het midden der overige gezonde en blozende kinderen, smartelijk het leven voortsleept.

Starren met de handen oogsten is door onze hedendaagsche alwetters nog niet uitgevonden. Trachten wij echter, wijs en kalm, de volmaaktheid zoo nabij mogelijk te komen....

Laat ons eenen oogslag op de dochter des huizes werpen, zooals wij die zijdelings, in de hooge kringen, een oogenblik bespied hebben - zij, die in de thans behandelde klasse het middenpunt van het familieleven worden moet.

't Is een frisch, heerlijk figuur, die jonge maagd, welke gij daar aan het venster, over het naaiwerk gebogen, ziet; ofwel soms ziet rondrentelen, ten einde hare jongere zusterkens en broêrkens tot tweede moeder te dienen; - ofwel om hare moeder in het huiswerk bij te staan; - ofwel hare zorgen te wijden aan dat doove oude grootje, dat in haren leuningstoel gekluisterd, nog wel gaarne ietswat van 't huiselijk nieuws verneemt en wat er zoo al in de buurt omgaat. O ja, zij is de zonneschijn, de liefde in het huis; zij zal dat nog zijn als de ouders, in de avondschemering des levens, den voet in het graf zullen zetten.

Het onderwijs genoot ze, in eene vrouwelijke school, niet zelden door geestelijke zusters bestuurd. Dat onderwijs is, ik beken het immer luide, over het algemeen zeer gebrekkig, beperkt, en zondigt, even als elk vrouwenonderricht in België, in zijne basis, omdat het oneigenaardig, uitheemsch is; maar het aangeleerde conventionnele is, bij hare terugkomst, gelukkiglijk! voor den huiselijken invloed geweken - en in plaats, zooals elders gebeurt, de eenvoudige moeder onder *haren* invloed te doen bukken, eene totale hervorming in het bestaande te brengen, plooit en schikt zij zich weêr naar den voorouderlijken geest, dien men in het vaderhuis inademt.

Eens zal ze beminnen en de bruidschat zal juist niet tegenover goud, in plaats van liefde, gewogen worden. Zij zal in haar eigen huisgezin datgene overbrengen, wat ze in der ouderen kring gezien en beleefd heeft - het huiselijk geluk - en hij, de vurige jongman, die haar te gade krijgt, moge dan ook de zeeën bevaard, de landen doorkruist hebben, om kennis en goud op te sporen; hij moge dan ook woelig getracht en gezwoegd hebben, om naam en roem te winnen - in dien kring zal 't hem wel zijn aan het hart; omdat het eene veilige rustplaats wezen zal, na de stormen en ontgoochelingen des levens.

Ziedaar de klas der samenleving, welke nog een vasten grondslag voor het maatschappelijk bestaan uitmaakt. Zij is nog talrijk in België, hoewel zij veel geleden heeft door de duurzame werking van den vreemden invloed; maar in de steden van ondergeschikten rang en ten platten lande in de Vlaamsche gouwen, waar de verderfelijke *vijftig centiemen* apostels, de *romans illustrés*, nog minder of niet zijn doorgedrongen; waar men aan de zedelijke Dietsche litteratuur houdt - dààr troont de familiegeest nog in zijne volle kracht. Doch de dorpen en de kleine steden oefenen geenen invloed op het woelige leven der groote centrums uit, en vooral niet op het coquette Brussel.

* * *

Het familieleven, men ziet het, is in België niet meer in vollen bloei; maar als de klomp gezuiverd is, blijft de diamant, in een zeker deel van den adel en der Vlaamsche burgerij, nog tamelijk helder en levendig schitteren.

Wij zullen echter dat leven, in de twee deelen van België, en wel in eene talrijke klasse, teenemaal zien verloren gaan: wij willen spreken van de nijverheids-centrums, waar de hebzucht, de onvermoeide speculatie - die teringziekte der samenleving - de familie des werkmans ver-

strooit en vernietigt. Zij toch schijnt niet te bevroeden, dat het gebouw, hetwelk zij zich optimmert, door de middelen zelven die ze gebruikt, ondermijnd en gesloopt zal worden.

Men heeft de familie aan de exploitatie opgeofferd en nu haar niet-bestaan een gevaar wordt, voor diegenen, welke haar opofferden, zoekt men koortsachtig naar het middel om haar herop te bouwen.

't Is bijna de geschiedenis van den leerling der Fee: hij had van zijne koningin het tooverwoord vernomen, om de luchtgeesten tot zich te doen komen en hem naar begeeren te doen dienen, en de knaap had juist trek naar een weelderig en koel bad. De luchtgeesten brachten hem water, doch daar hij het kabalistische tegenbevel niet kende, was zijn genot en zijne weelde van korten duur, want ze bleven water aanbrengen, die gediensstige geesten. Het water klom hooger, en het slot van alles was, dat de kortzichtige kleine toovenaar door het water verzwolgen werd!

De exploitateerders loopen hetzelfde gevaar.

* * *

Eens, toen de Engelsche fabrikanten zich tot den minister Pitt wendden, om zich te beklagen, dat zij de concurrentie niet meer het hoofd konden bieden, sprak deze de ijselijke woorden uit: 'Neemt de kinderen!'

Neemt de kinderen, onverschillig van welk geslacht, en die woorden, door de daad gevolgd - want de hebzucht sluit onverbiddelijk het hart voor elke redeneering, waarin de menschlievendheid eene ruime plaats zou dienen te beslaan - die woorden zijn, in zekeren zin, als een vloek geweest, welke niet alleen op de mindere klasse neêrviel, maar op gansch de samenleving; omdat het eene overbekende waarheid is, dat het maatschappelijk bestaan, in één enkel deel getroffen, door gansch zijn bestaan lijdt en kwijnt.

Neemt de kinderen - en van dat oogenblik werden de fabrieken door eene ontluikende jeugd, zoo min gevormd onder een zedelijk als onder een fysiek oogpunt, opgevuld, en onderging de nijverheid eene wezenlijke omwenteling, welke tot stoffelijk voordeel gediend heeft, maar die ook gekocht werd, ten prijze der verbastering van miljoenen jonge dooden. Het was een decreet, dat het familie-leven bij een deel der werkende klasse doodde; want ook het zwakke vrouwelijk wezen werd door den blinkenden penning uitgelokt.

Het was het menschenmalend Engeland niet alleen, dat zich met dien kanker sloeg - ook het vaste land heeft die ziekte moeten erven, en kinderen zijn als 't ware de *matière première* geworden in de meeste fabrieken. De wetgever ziet het kwaad en zint op verbetering. De woorden van Pitt hebben de samenleving in het hart getroffen!

* * *

Begeeft u met mij naar het woelige en gulhartige Gent, met zijne talrijke fabrieken en werpt, in dien muizennest van menschelijke werkdadigheid, een enkelen oogslag in eene der familiën, welke van den vroegen morgen, tot den laten avond - wat zeg ik, een deel van den nacht, en zelfs op den geboden rustdag, den dag des Heeren, aan het fabriekleven gekluisterd zijn.

De dageraad is aangebroken. Het uur, waarop vader en moeder, waarop de ontluikende kinderen naar de fabriek gaan, om er voor het dagelijksche brood te gaan arbeiden, is geslagen. Slechts één wezen blijft er achter: - 't is het jongste kind, dat alzo reeds van zijne geboorte af weeze is; men kan het aan de bewaarschool overgeven - heerlijke, maar toch altijd onvoldoende instelling, welke, 't is waar, het lichaam voldoet; doch waarin het hart den moederlach moet missen, die het vroolijk maakt, gelijk de

zonnestraal, de bloemen en 't gezang der vogelen, de natuur verlevendigen; heerlijke instelling, welke al doet wat zij kan, om de onnoozelen niet te doen lijden; - maar welke toch vreemd is aan moederliefde - en dat gevoel kan door niets geëvenaard worden.

't Is echter nog een geluk als het kind daar, in dat gemeenzame leven, kan opgenomen worden; anders zijn het de gehuurde, berekende en dus koude zorgen van een wezen, dat somtijds niets dan het uiterlijke van eene vrouw heeft, en dat er, voor een geringen penning, eene broodwinning van maakt, om de kleine bloedjes te kazerneeren....

De overige kinderen - een meisje van tien, een jongen van veertien en een meisje van zestien - het eene al minder onderwezen dan het andere - slaan ook den weg naar de fabriek in. Kindervreugde hebben die drie wezens maar gekend tot hun achtste of tiende jaar, en welke kindervreugde dan nog!... Indien ze nu eene poos ter schole of ter kerke gingen, dwaalden ze straks als vagebonden langs de straten. - Heidenen zijn het! Zij groeiden in het wilde op en het kwaad, dat in hunne harten gestrooid werd, moet welhaast in de fabrieklucht ontkiemen.

Daar, aan het waakzaam oog eens vaders, of eener moeder onttrokken - want verschillende bezigheden roepen hen in verschillende gedeelten van het gebouw - wordt het gemeenzame leven eene wezenlijke hel. De volwassene schijnt er een satanisch genoegen in te vinden, den jongere aan hem-zelfen gelijk te maken. Deze geeft dan ook welhaast vrijen teugel aan zijne driften, en drijft reeds op zijn vijftiende jaar - zonder ondervinding, zonder doorzicht, zonder gewapend te zijn met die onmisbare zedelijke kracht - op zijne eigene wieken; want - dan reeds betaalt hij in zijne familie eenige centen voor kost en inwoon, en verlaat dien kring als 't hem goed dunkt.

De plicht om zijne ouders - wier haren vroeg vergrijzen, wier lenden vroeg gekromd worden - den levens-

last te verlichten, om zijne moeder aan den slaafschen arbeid te onttrekken, kent hij niet.....

Waarom is die verdierlijking toe te wijten, tenzij aan gemis van familiegeest!

Ginds, in een ander deel der fabriek, werken zijne moeder, zijne zuster, - de zestienjarige, welke wij dezen morgen, met de overigen naar de fabriek zagen stappen. Dagen lang werken zij naast mannelijke gezellen - even woest, even wild, even losbandig als die van welke ik u sprak; zonder dien eerbied voor het vrouwelijk wezen, die ons door de beschaving wordt ingeboezemd. *Je n'ai pas tout vu*, zegt een menschlievend schrijver, als hij over den toestand der werkende klassen spreekt, *mais je ne dirai pas tout ce que j'ai vu*. Opzichts de kinderen zal het, hoop ik, uwe kiesche ooren niet kwetsen, als ik een paar volzinnen uit een te Gent verschijnend weekblad overschrijf, dat met hart en ziel aan de belangen van meesters en werklieden verkleefd is:

‘Als men de fabriekwerkers beschouwt, als eene soort van blanke slaven, gedoemd om dertien uren daags, voor een karig loon, door onafgebroken werk hunne meesters, in een kortstondig tijdvak te verrijken, is het immers zeer natuurlijk, in 't voordeel der exploitteerders, dat dienstbaar volkje, zooveel mogelijk te zien aangroeien. Hoe meer kinderen daaronder geboren worden, zooveel te meer rekruten voor de toekomst, nieuwe blanke slaafkens, die eenmaal de anderen zullen vervangen, als deze op de helft des leeftijds afgemat, aamborstig of verminkt, niet meer in staat zullen zijn de stoomsnelle mekanieken te bedienen, en als arme bedelaars ten laste der openbare liefdadigheid zijn gevallen.’

Soms valt de nacht en deze of gene wroeter keert niet in zijn huis terug, want het nachtelijk werk eischt ook handen; doch ook wat aanlokkelijks heeft voor hen het huis - wij bedriegen ons - heeft de koude, maakte, on-

gezonde en enge kamer voor hen, waar gansch de familie als opeen gestapeld leeft?

En hoe kan het anders!

Het gezamenlijke leven is hun ontzegd; ieder leeft eigenbaatzuchtig voor zich-zelf en als de man des avonds terugkeert, even als de kinderen, vinden zij zelfs geene schaduw van huiselijk genoegen. Ze vinden er noch echtgenoot, noch moeder - niets dan eene afgesloofde vrouw. De kamer is ledig; de haard zonder vuur; de tafel ongedekt; 't is er koud en doodsch, en wat voor hen een heiligdom zou moeten zijn, wordt hun een walg.

Dunkt u niet, wanneer de gedachte kon bestaan, dat de vrouw des wroeters hem des avonds te huis - dat woord zegt zóóveel - verbeidde; dat hij daar alles zoo vriendelijk mogelijk zou geschikt vinden - dat dit, zeg ik, een gunstig uitwerksel op zijn hart hebben zou?

Dunkt u niet dat het lampke, 't welk des avonds zoo vriendelijk op de tafel pinkt, voor hem niet een aanlokkelijke vuurbaak, waarheen hij zich bij voorkeur richt, zijn zou? Dat het vuurke des winters, in zijn eigen haard, hem niet als een zonneken zou toelachen, en nog wel eenige levensbloemen zou doen ontluiken, welke nu in zijne woensnij niet groeien willen?

Nu integendeel, gaat hij naar de taveerne - dat andere middel om de familiebanden rekkelijk te maken, en welke ten gevolge der kieswet in België de politieke club is geworden; waaruit de beweging ontwelt, die soms tot buiten de constitutionneele randen bruischt. Wel is waar heeft de werkman geen staatkundig recht in België; maar in de taveerne komt hij niet zelden het hart vullen met opstokingen tegen zijne meesters, en er die droevige en verarmende oproeren voorbereiden, welke door de bajonnet beteugeld, door gevangenis geboet worden!

Korts geleden was dit zoo.

Men voerde eene gansche schare van die misleiden naar

de gevangenis, en velen vergeten nog dat, hoe meer men het familieleven in hen dooden zal, hoe grooter en geduriger die schare zal aangroeien! Bank van leening, gasthuis, gevangenis en een vroeg graf zijn de plaatsen, welke kenmerkend zijn in 's werkmans leven; doch zij beseffen hun eigen toestand niet. Gelukkig, driewerf gelukkig! dat eenige edelmoedige menschen dezen beseffen. De christelijke liefdadigheid waakt, en nu twee jaren geleden stierf een man, die met een betraand oog de in de fabrieken verminkte werklieden, bedelen zag, zonder dat men zich om hun lot bekommerde. Lousberghs - zijn naam zal in de Gentsche gedenkboeken aangeschreven blijven - reikte van gene zij des grafs den verminkten ongelukkigen een half millioen toe, om ten minste in een godshuis te kunnen sterven!

* * *

En nu, volgt mij naar dat andere deel des lands, naar dien weerbarstigen, heuveligen grond, wien men niet dan met levensgevaar elk stukje brood ontwoekeren kan; - volgt mij naar het niet mindere nijvere, naar het onder en boven den grond woelende Luik, waar de zending der vrouw - dus ook het familieleven - evenzeer miskend wordt.

't Is inderdaad of dààr voor de vrouw van den mijnwerker de zon des christendoms nooit heeft geschenen en men nog in de tijden leefde, toen ze, als aan den grond vastgekleusterd, en met dezen slechts één uitmakende, verhanseld werd.

En dat gebeurt in de dichtstrijkste landstreek van België! Dat gebeurt in een land, waar het christendom vroegtijdig de schitterendste verkondigers had; waar de vrijheid en de burgerlijke ontvoogding reeds van over eeuwen herwaarts in de Costuymen geschreven stonden, waar ieder burger van over eeuwen zeggen kon: 'Arm

man is koning in zijn huis'; waar, in de feodale tijden, de edele vrouwe van Malclerc de Hemricourt reeds bewees, dat ze, in afwezigheid des echtgenoots, de meesteres, de souvereine, de heilige band van het familieleven bleef!

Dat gebeurt, kortom, op den grond, die niets zonder levensgevaar afgeeft en waar de man, als hij den ganschen dag, in het diep der aarde tegen den dood geworsteld heeft, des avonds in een huiselijken kring zich ten minste in het troostwoord zijner vrouw, in den lach van zijn kind zou moeten kunnen verheugen.

Slavinne is de vrouw, maar slavinne in den vollen zin des woords.

Het geringe dagloon dwingt den man dat wezen, even als zijne kinderen, achter zich tot in den diepen schoot der aarde mede te slepen. Zij is eene slavinne voor hem, die zijne winsten vermeerdert; maar welke weinig of geenen invloed op zijn hart heeft; welke als moeder weinig of geenen invloed op de kinderen uitoefent. Zij is als het ware gevormd om te werken.

Ziet haar: zij is sterk gebouwd, ineengedrongen, de spierkracht is ontwikkeld; alle tengerheid, alle slankheid, al het bevallige der vrouw verdwijnt; hare trekken zijn grof, hare taal heeft die melodij, der vrouwentaal eigen, verloren; haar gang is, in de jongheid, nog vlug, levendig - doch er is iets in hare bewegingen, welk aan de losheid, aan de zorgeloosheid van den matroos doet denken. Zelfs het vrouwelijk kleedsel heeft ze onder het werk afgelegd, om des te vrijer in hare bewegingen te zijn, en 't is zeker dat dit kleedsel invloed heeft op haren aard en zeden.

Honderde voeten onder de oppervlakte van den grond, waarop wij ademen, in eene eeuwige duisternis, in welke soms enkel de veiligheidslamp van den mijnwerker tegen de glinsterend zwarte wanden glimt, daar werd zij - 't moge dan ook eene uitzondering zijn - dàar werd zij geboren; daar waar ze, in later tijd, zal kruipen en slaven

in den akeligen nacht, opdat boven op de aarde, niet voor haar - maar voor hare natuurgenooten, voor ons, het weldoende licht van welvaart, weelde, vooruitgang en beschaving, onuitbluschbaar gloeien zou....

Een stuk ruw, zwart lijnwaad was het eerste omwindsel van het schreiende wicht; 't zal ook, wie weet! het doodkleed zijn. Moederliefde heeft het weinig of niet genoten; want onmiddellijk na hare geboorte zong zij het miserielied van 't leven in de armen eener vreemde - even als hare natuurgenoote te Gent - en even zoo groeide ze op, gelijk de wingert in het wilde, kronkelend langs den grond of de rotspunten, zonder dat eene weldoende warmte zijne teêre ranken en bloesems koestert.

Onderwijs heeft ze weinig of liever niet bekomen: de tijd ontbreekt daartoe; want ook hier heeft het vreeselijk woord geklonken 'Neemt de kinderen', en slordig, afgeslonsd, met gebruid gelaat, de haren wanordelijk neêrhangend, op de bloote voeten, met de hot op den rug, die met eenen band om het voorhoofd wordt vastgehouden - als moest reeds van de teêre jeugd af, de band der domheid en slavernij, het kleine hoofdje omsluiten - zonder kindervreugde of moederliefde, treedt zij nu reeds, met vasten stap de bergen op, of daalt van deze neêr, om erts te halen of te brengen. Soms staat ze stil, en ziet met een dommen blik naar den vreemden voorbijganger, ofwel met iets droefgeestigs in het oog naar het spel van gelukkiger kinderen.

's Avonds ziet ze hare moeder, haren vader - want ook de eerstgezegde werkt in de mijn, vooral wanneer de armoede het huisgezin prangt, en het loon des vaders te gering is om in de levensbehoefden te voorzien; maar die ontmoeting kan weinig of geen uitwerksel op haar hart hebben. De winterzon koestert niet, noch doet bloemen ontluiken! Als zij die moeder 's Zondags ziet, dan is het schouwspel, dat die arme losgelatene gevangene oplevert,

overspannen in vroolijkheid, drinkend, des noodig boksend, juist niet geschikt om goede gevoelens in het hart der dochter op te wekken.

* * *

Nu is het kind twaalf of dertien jaren oud: haar tijd is gekomen.

't Is een vroolijke, gedruischmakende groep menschen, die welke daar den bergweg afdalen en schel hun *patois* met hun gelach vermengen. Zijn 't, vraagt ge, allemaal mannen? Neen, 't zijn grootendeels vrouwen.

Ook zij, welke wij voor eenigen tijd den berg zagen op- en afklimmen, is onder haar. Nu draagt ze de blauw lijnwaden broek, hemd en vest; het hoofd is omwonden met een gekleurden doek, waarop ze straks het leêren hoedje des mijnwerkers zal vastmaken; zij stapt los, luchtig, stout en gemeenzaam met de mannen over den bergweg heen - en recht naar den koolput.

Men daalt niet zonder huivering, op eene onmeetlijke diepte, in den donkeren schoot der aarde. Men gevoelt dat men daar alleen - alleen is, en dat slechts een hooger Wezen ons kan behulpzaam zijn, wanneer het gevaar eens losbreken zal - dan, wanneer in den mysterieusen schoot der aarde, door dezen of genen ommekeer, de met zooveel geduld gewroette pijpen - want galerijen kan men ze niet noemen - instorten; wanneer het lichtje, dat den werker den weg wijst, gelijk aan den zeeman de sterre des hemels, het bliksemende grauwvuur wordt; wanneer het water, door die geheimzinnige riolen zijpelt, voortwoet en eindelijk, in stroomen, put en galerijen overweldigt....

Er is mannenmoed noodig; men gevoelt daar dat de mensch klein, nietig wordt tegenover zulk onmeetlijk gevaar - en echter, zij nadert op hare beurt den gapenden put en is evenmin als de man bevreesd; maar even als hij, naarmate men nadert, kalmer, ingetogen.

Nu is het oogenblik daar, en onder het maken van een kruisteeken en het murmelen der woorden: *O nô di père, di fis, di Saint Esprit*, verdwijnen vrouwen en mannen, dooreen gemengd, in de zwarte diepte....

Tot daar, in dien afgrond, moeten wij haar volgen, om al het vernederende, waaraan de vrouw onderworpen wordt, na te gaan; om zonder verdere redeneering, te doen gevoelen wat zij als huismoeder te beduiden heeft of zal hebben.

Ze werkt in *al vône* (la veine); dat is, zij torscht, sleurt, rolt en trekt de koolbrokken voort, welke de mijnwerker - die de ader in hare kronkelende bochten volgt - liggende en kruipende loshakt. Zij ook werkt kruipend, in dien eeuwigen nacht, flauw door den doodschen schijn der lamp verlicht; ofwel ze wordt naast den ruwen mijnwerker in een gareel gespannen en op handen en voeten krafelend, sleurt zij den wagen voort, welke aan den ijzeren haak, op haren rug geplaatst, is vastgemaakt - en als dat wezen weêr, afzigtelijk zwart en afgesloofd, boven de oppervlakte des gronds verschijnt, heeft ze 1,20 fr. of ten hoogste 1,60 fr. verdiend.

Een uur nadien gereinigd en opgeschikt, en nu in het haar eigen gewaad, vergeet die vrouw vaak, in dollen vreugde, hare armoede en oneer, en ze gaat, op de groote feestdagen, met hare zusters de *botteressen*, in Luik, op de openbare plaatsen, haar eigenaardig *cramignon* zingen en dansen, slingeren, zwaaien, zwieren - en de grooten der aarde, die het zien van de hoogte der balkons, houden niet op van te zeggen - misschien met overtuiging - gelukkig volk!

* * *

Er zijn verschillende soorten van poëten.

Sylvius, in zijne *Physiologie du poète* telt voor 't minst een dozijn soorten van die dweepers en droomers, die

altemaal - misschien op eene enkele uitzondering na, de wereld verschrikkelijk slecht vinden - maar, ze duiden het mij niet ten kwade - zij vergeten dat, als zij het eens moesten hervormen, dat wereldje! het er ongetwijfeld nog slimmer en wonderlijker zou uitzien dan nu.

Onder al die dichters is de meest ontevredene, die welke Sylvius *le poète hurleur* noemt - hij, die schrijlings op het Alexandrijn gezeten, de zweep in de hand en de gramschap in de oogen, alles neêrvelt wat hij op zijnen weg ontmoet en de toekomst donker en zwart inziet - en om nu juist onder die categorie niet te worden opgenomen, laat ik op het soort van doodenmarsch, dat ik daar heb moeten trommelen, een wat opgeruimder deuntje volgen.

Ik wijs daarom op het leven van den handwerkman van Vlaamsch-België, in wiens kring ik meer dan eens, altijd in verhouding van zijnen toestand, de gouden kiem van den familie-geest heb mogen gadeslaan.

Wat was het vooruitzicht van den handwerkman, toen hij in het huwelijk trad? 't Was zeker niet datgene van een winstgevend schepsel, een slavin, gelijk in 't Walenland, aan zich te verbinden - neen! Beide waren arm; de gezondheid was het eenige kapitaal; de liefde bracht hen bijeen; ze dachten weinig aan den dag van morgen en zeker niet aan den gebrekkelijken ouderdom.

De vrouw van den handwerkman is veel voor hem in het leven; zij draagt zorg de kleine kamer - die echter niet altijd gezond is - zoo goed mogelijk op te smukken; ze hangt hier eene grove print of een godsdienstig beeld aan den muur, en zet een pot bloemen op de vensterbank - 't is de waarde van eenige centiemen, maar ziet! 't geeft kleur aan die kamer, 't verlevendigt die witgekalkte muren - en voor 't minst dat Gods lieve zon nu nog een gouden straaltje door het kleine venster werpt, wordt het daar vriendelijk, huiselijk, en de Vlaamsche handwerkman heeft wat de Gentsche fabriekwerker, wat de Luiksche mijn-

slaaf mist, dat echter een zoo heerlijken invloed op zijn leven uitoefent, even als dat briefje van de spaarbank, dat daar zoo even tusschen den spiegellijst gestoken is.

De handwerkman heeft een woon, waar hij vertoeven kan, als hij ordelijk is; hij vindt er, bij het terugkeeren van den arbeid, eene vrouw, welke over zijne kinderen gewaakt en er voor gezorgd heeft - zooveel haar stand en den toestand van haar onderricht, dit toelaten.

Man en vrouw worden oud, maar hunne kinderen blijven hun bij - en het wordt in die klasse nog ten schande gerekend, als het kind zijne grijze ouders vergeet. Ziedaar de ronde, vranke, vrije Vlaamsche ambachtsman - en zijn lot zou nog beter zijn, zijne toekomst gunstiger, indien het onderwijs der vrouw, meer in verhouding stond met de roeping, welke zij als moeder te volbrengen heeft....

* * *

Gij ziet het, Mevrouwen en Mijnheeren, 't is eigenlijk alleen in een goed deel der burgerklasse, dat men in België nog een eigenaardig bestaan, een glans van het familie-leven vindt; 't welk er pas tachtig jaren geleden nog den trots en de fierheid van uitmaakte. Het kwaad, in welke der klassen ook, ligt grootendeels in de opvoeding in 't algemeen, maar in die der vrouw in het bijzonder, en 't is waar wat Leibnitz gezegd heeft: 'Indien men het stelsel van opvoeding veranderen kon, men zou de wereld veranderen.'

Voor de mindere klasse wordt er meer vereischt.

Wij, op onze beurt, zeggen tot de regeering: Neemt de kinderen! Maar, om ze tegen de exploitatie te beschermen; om ze niet in de doodende fabrieken te laten treden, vóór dat ze lichamelijk en zedelijk, zooveel noodig, gevormd zijn en, eens dàar toegelaten, niet onder den last der lange fabriekuren bezwijken!

Neemt de kinderen! Timmert scholen en geeft er een goed onderwijs - zooals sommige fabrikanten uit eigene beweging doen, die begrijpen hoe doodend de leer van het materialismus worden moet; geeft dat onderwijs in alles en voor allen kosteloos, en dat men de kinderen liefde voor God en vaderland, voor eigen taal en zeden inboezeme.

Verwezenlijkt het edelmoedige ontwerp, dat gij der Kamers hebt aangeboden, hoe hevig de speculatie er zich ook tegen verzette - dat is, snijdt den weg naar de koolmijn af aan de vrouwen, moeders en dochters; ontzegt het nachtelijk werk aan de vrouwen en meisjes in de fabrieken; geeft, kortom, zooveel mogelijk, de vrouw aan het familieleven terug - en het leven dier wroeters zal, als door eenen tooverslag, veranderd worden en gij zult de samenleving op vasteren grondslag hebben gevestigd....

* * *

België en Nederland verbroederen; fraternisatie staat alom aan het dagorde. 't Was immer mijn wensch, Ik heb in den aanvang gezegd waarom. Tien of twaalf jaren geleden, zong ik mijner Vlaamsche vrienden toe, toen men nog huiverig was van het Noorden:

..... Nog ijdel is mijn lied!
 Toch voel ik 't Zuid weêr tot het Noord gedreven:
 Wat God vereent, dat scheidt de mensch toch niet.
 Geen bloeddop meer, die kan slechts jamren teelen,
 Dezelfde taal schenke ons den broederband,
 En wie zou de asch der helden nog verdeelen
 In 't oude Nederland?

De beide Vorsten hebben het verlangen des volks door woord en handslag bezegeld, en Nederland heeft officieël erkend, dat de Dietsche beweging in België, een voormuur is tegen den vreemde.

Van dat oogenblik heeft er Nederland ook belang bij, onbewimpeld te weten op welken maatschappelijken voet de bondgenoot van voorheen thans staat; maar Nederland huivere niet; - naast het kwade - en waar is het vreemd? - bij zijnen zuiderbuur, zijn ook machtige middelen van bestrijding voorhanden, en deze zullen des te sterker worden, als Neêrlands letterkunde, zich meer en meer ten onzent inplant; als Neêrlands sprekers ons zullen komen inlichten over Hollands leven, zijne hoop, verwachting en vertrouwen.

Ik staaf, namens mijne Vlaamsche broeders, de woorden die uw Cremer, ons in den mond legde, ik richt ze u toe, mannen des geestes: 'Komt weder, als 't u wel was in onzen tempel der kunst, en zij er eene grens tusschen Zuid en Noord, in het rijk der kunst en vrede bestaan geene grenzen.' Zoo zullen wij te samen den Dietschen geest aanwakkeren en eens zeggen met Maerlant, den '*vader der dietsche dichters al te gader*':

'Sit vrolick, 't is geworden dach!'